„ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ". - ΤΑ ΠΕΝΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΥ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΠΑΤΗΣΙΩΝ 8. ΤΗΛ. 30:461 ||| ΙΔΡΥΤΗΣ: Κ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ ||| ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ ||| ΣΑΒΒΑΤΟ 13 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1938

«ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ»

ΧΑΜΕΝΑ ΛΟΓΙΑ

ΨΥΧΑΡΗΣ

Κάποτες μοῦ ἔρχεται νὰ φωνάξω δυνατά, ποὺ ὅλος ὁ κόσμος νὰ μ' ἀκούση:— «Μή! Μή! Μή! Μὴ χαλνᾶτε τὴ γλώσσα! Καταστρέφετε τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα μαζί. Θέλετε γλώσσα ποὺ νὰ μοιάζη τόντις μὲ τὴν ἀρχαία, ποὺ νὰ εἶναι ἡ ἴδια γλώσσα; Πάρτε τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ. Θέλετε ξένη γλώσσα; Πάρτε τὴν καθαρέβουσα· θὰ δείξη σ' ὅλο τὸν κόσμο, πῶς τόντις χάθηκε ἡ ἀρχαία. Θέλετε νὰ παίξετε; Θέλετε νοστιμάδες, χωρατάδες καὶ κωμωδίες; Τότες νὰ γράφετε τὴν καθαρέβουσα! Θέλετε ἐπιστήμη, κόπο καὶ μάθηση; Θέλετε νὰ πιάσετε σοβαρὴ δουλειά; Νὰ γράφετε τὴν ἐθνική σας γλώσσα. Ἀπὸ τὴν ἀπόφασή σας θὰ φανῆ ἂν εἶστε ἢ ἄντρες ἢ παιδιά.

Ἀφήστε τὴν ψευτομάθηση, τὴν ψευτοσοφία, τοὺς σ υ μ β ι β ά σ μ ο ὺ ς καὶ τοὺς δασκάλους. Μὴν πιστέβετε ὅσα λένε, πῶς βαθμηδὸ ἡ γλώσσα θὰ καλητερέψη καὶ πῶς θὰ γράφουμε μιὰ μέρα σὰν τὸν Ξενοφώντα. Μονάχα ποὺ σᾶς λέει κανεὶς τέτοιο λόγο, σᾶς δείχνει πῶς δὲν κατάλαβε ἀκόμη μήτε τί εἶναι Ξενοφώντας μήτε τί θὰ πῆ γλώσσα. Β α θ μ η δ ὸ ξέρετε τί θὰ γίνη; Θὰ χαθῆ ἡ ἐθνική μας γλώσσα καὶ θὰ χαφτίσετε τὴν ἀρχαία. Τί μὲ μέλει πὼ θυμώνετε τώρα μ' ὅσους ἔτσι σᾶς μιλοῦνε· Μιὰ μέρα θὰ κατρλλίβετε [illegible] σὰ λυπᾶστε καὶ δὲ θὰ [illegible] τὸ κακό. Ἄχ! τί βάσανο ποὺ εἶναι νὰ βλέπη κανεὶς τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ μὴν μπορῆ νὰ τὴ δείξη στοὺς ἄλλους!

Μὴν τὰ θέλετε ὅλα μισά· Ἀμάθεια καὶ περηφάνεια σᾶς φέρανε τέτοιο κακό· περηφάνεια, γιατὶ θέλει ὁ καθένας νὰ φαντάζη καὶ νὰ μὴν εἶναι σὰν τὸ λαό· ἀμάθεια, γιατὶ καταντήσαμε νὰ μὴν ξαίρουμε τὴ γλώσσα τοῦ λάοῦ, γιατὶ τολμήσανε οἱ δασκάλοι νὰ βρίσουνε ὅλο τὸ ἔθνος καὶ νὰ ποῦνε βάρβαρη μιὰ γλώσσα, ποὺ δὲν τὴ σπουδάσανε ἀκόμη. Ἀφτὴ ἡ γλώσσα ὅμως ὑπάρχει· μπορεῖτε νὰ τὴν κάμετε κομμάτια· κανεὶς δὲ θὰ μᾶς τὴ σηκώση. Μὲ κανένα τρόπο δὲ θὰ γυρίση πίσω ἡ ἀρχαία. Οἱ ἱστορικοὶ νόμοι γιὰ σᾶς δὲ θὰλλάξουνε. Τοῦ κάκου βρίζετε τὴν ἐθνική μας γλώσσα καὶ τὴ λέτε πρόστυχη, καὶ καμώνεστε πῶς μήτε ξαίρετε τί εἶναι καὶ πολεμᾶτε νὰ μᾶς δείξετε πῶς ἡ ἀρχαία ἀκόμα ζῆ.

Ποτές, ὄχι! ποτὲς δὲ θὰ κάμετε τὸν κόσμο νὰ σᾶς πιστέψη. Τοῦ κάκου γράφετε γραμματικὲς τῆς κ α θ ω μ ι λ η μ έ ν η ς καὶ βάζετε μέσα ὅλη τὴν ἀρχαία γραμματική, περιττοσύλλαβα, ὑπερσυντέλικους καὶ μετοχές, ὕστερα μάλιστα χαρίζετε τὰ βιβλία σας στοὺς ξένους, τάχατις γιὰ νὰ σᾶς καμαρώσουνε. Πάντα θὰ σᾶς καταδικάση ἡ ἐπιστήμη κ' ἡ ὀρθὴ κρίση. Πάντα κάπου θὰ βρεθῆ ἕνας νὰ σᾶς τὸ πῆ—κι ἂν πάλε δὲ θὰ βρεθῆ δὲν πειράζει! Ἡ ἀλήθεια θὰ μείνη ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια, γιὰ νὰ ὑπάρχη, δὲν ἔχει ἀνάγκη μήτε νὰ τὴ βλέπουμε, μήτε μάλιστα νὰ ξέρουμε τὴν ὕπαρξή της. Μὰ τ' ἀποτελέσματά της, πάντα, σίγουρα καὶ καταστρεφτικά. Ἡ ἀλήθεια κάποτες μοιάζει μὲ τ' ἀστέρια τὰ μακρινὰ ποὺ δὲ φαίνουνται μέσα στὸν οὐρανό, κι ὡς τόσο λάμπουνε ὁλομόναχα, κι ἂς μὴν τὰ βλέπη κανένας!

«Τὸ χέρι τοῦ Δασκάλου» ὅπως δέχτηκε νὰ ὀνομαστεῖ αὐτὴ ἡ φωτογραφία.
[Φωτογραφία τοῦ συνεργάτη μας Λ. Κ.]

Ἡ καρδιά μου πονᾶ νὰ σᾶς ἀκούω! Τὸ χαμό σας θέλετε· τὸ κακό σας γυρέβετε μονάχα. Ἂν ξαίρανε οἱ δασκάλοι τὴν ἀρχαία μὲ τὰ σωστά τους, δὲν θὰ πολεμούσανε κάθε ὥρα νὰ μᾶς δείξουνε πῶς τὴν ξαίρουνε, θὰ γράφανε τὴ δημοτική, ἀφοῦ κ' οἱ ἀρχαῖοι οἱ ἴδιοι γράφανε τὴ δημοτική τους γλώσσα. Μὲ τὴν ψεφτογραμματικὴ δὲ φτειάνεται φιλολογία. Τί λόγιο νὰ βρῶ γιὰ νὰ μὲ πιστέψετε; Χαλνᾶτε μιὰ γλώσσα ποὺ εἶναι θησαυρὸς γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ποὺ θὰ σᾶς δοξάση στὸν κόσμο. Χαλνᾶτε μιὰ γλώσσα ποὺ μόνη της μπορεῖ νὰ [illegible] σᾶς κάμη νὰ μοιάζετε ἴσως καὶ σεῖς μὲ τοὺς ἀρχαίους. Μή! Μή! Μή!»

Ἄχ! Νὰ εἴμουνε κάτι καὶ γώ! Νὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ μ' ἀκούση! Ἀφτὸ τὸ κεφάλαιο νὰ μποροῦσανε ὅλοι νὰ τὸ διαβάσουνε—καὶ νὰ μὲ πιστέψουνε! Τί ζητοῦμε; Τὸ καλό. Τί πολεμοῦμε; Νὰ προκόψη, νὰ μεγαλώση τὸ ἔθνος. Ἔπρεπε κ' οἱ δασκάλοι νὰ εἶναι μαζί μας. Ἀφτὸ θέλουνε καὶ κεῖνοι· ἂς διοῦνε τὸ λοιπὸ μὲ τί τρόπο θὰ κατορθώσουνε. Ἂς πάρουνε καλήτερο δρόμο. Ἄχ! νὰ μᾶς κάνανε τουλάχιστο μιὰ π α ρ α χ ώ ρ η σ η· νὰ μὴ λένε πρόστυχη τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, νὰ μάθουνε τέλος πάντω πῶς ὁ λαὸς καὶ μόνος ὁ λαὸς ἔκαμε καὶ κάνει ὅλες τὶς γλώσσες τοῦ κόσμου. Τόσο μοῦ ἔφτανε κι ἄλλο δὲ θὰ ζητοῦσα. Τότες δὲ θὰ μοῦ ἔμελε πιὰ γιὰ τίποτα καὶ θὰ πρόσμενα τὸ θάνατο μὲ χαρά.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΓΕΝΑΡΗΣ ΤΟΥ 1929

Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ

Δοκίμασα μονάχα νὰ συνεφέρω ἕνα λαὸ στὴ ζωή. Ὁ λαὸς αὐτὸς εἶναι λαὸς ἔξυπνος καὶ λαὸς τῆς Μεσόγειος. Εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαός. Τὸ ἔργο μου λοιπὸν εἶναι προορισμένο νὰ ἔχει βαθύτερους καὶ συνεχέστερους ἀντίχτυπους, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ φανταστεῖ κανεὶς ἀκόμη τόσο γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ γιὰ τὴ Γαλλία.

Μὲ σᾶς θέλω νὰ κλείσω αὐτό μου τὸν ἀποχαιρετισμὸ πρὸς τὴ ζωή, μὲ σᾶς ἀγαπημένοι μου Ρωμιοί, μὲ σᾶς πατέρες μου, ἀδέρφια μου καὶ παιδιά μου. Μάθετε νὰ εἶστε παλληκάρια. Μὲ τὴν παλληκαριὰ ἀγοράζεται ἡ τιμή. Οἱ διανοητικότητες τῶνοὐραγκουτάγκωνεἶναι κάτι ποὺ οἱ ἄλλοι λαοὶ τὸ θεωροῦνε πικίντυνο. Τοὺς ἀποφεύγουνε. Γιὰ πραγτικὰ μέσα σᾶς συμβουλεύω τὸ λοιπὸν τὸ θάρρος καὶ τὸ χρῆμα. Οἱ πλούσιοι ἂς κάμουνε θυσίες ἱδρύοντας ἐφημερίδες, περιοδικὰ καὶ σκολειὰ ὅπου νὰ βασιλεύει ἡ ἐθνική μας ἡ γλῶσσα. Τοῦτο θἆναι ὁ δρόμος τῆς σωτηρίας καὶ τῆς νίκης. Ἐλᾶτε ἀργότερα νὰ μιλήσουμε γι' ἀφτὰ στὸ κιβούρι μου στὴ Χιό. Τὸ μνημεῖο τὸ φτειάνει ὁ Κωσταντῖνος Δημητριάδης. Οἱ ἐπιγραφὲς εἶναι δικές μου. Αὐτὲς θὰ σᾶς ποῦνε τὴν ἀγάπη μου τὴν ἀμέτρητη καὶ τὴν ἐλπίδα ποὺ εἶχα πάντα γιὰ τὸ λαό μου.

Καλὴ ἀντάμωση, ἀγαπημένα μου παιδιά.

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ε ΠΙΤΥΜΒΙΟ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΤΟΥ

„ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ"

Μοιρολογίστρες γιώτισσες, πατριώτισσές μου, μαννάδες, ἀδερφάδες, θυγατέρες μου ἐσεῖς ὅλες, ἂν τύχη μιὰ μέρα καὶ κατεβῆτε στάκρογιάλι, ἂν τύχη καὶ περάσετε μπροστὰ στὸ ἄσπρο μου τὸ μνῆμα, σταθῆτε μιὰ στιγμὴ, τραγουδήστε μου ἕνα μοιρολόϊ ἀπὸ κεῖνα ποὺ σᾶς ἄκουσα νὰ τραγουδᾶτε σὰν εἴμουνε παλληκάρι καὶ πῆγα στὰ χωριὰ τῆς Μαστίχας, νὰ μάθω τὴ λαλιά σας. Τὰ ρωμαϊκα, ποιὸς ξαίρει ; μπορεῖ νὰ μὲ ξυπνήσουνε ἄξαφνα ὡς καὶ στὸν τάφο, τόσο τὰγάπησα, τόσο βαθιὰ τἄβαλα μέσα γιὰ μέσα στὴν καρδιά μου, τὴ ρωμαϊκή μου τὴν καρδιά. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰχη τὸ μοιρολόϊ σας λόγια πολλά. Φτάνουνε δυό. Πῆτε μονάχα πῶς γύρισα τὸν κόσμο πέρα πέρα, πῶς ἄφησα τὴ Γαλλία καὶ πῶς ἦρθα νὰ ζεσταθῶ, πῶς ἦρθα νὰ ξαποστάσω στοῦ ἥλιου μας τὸ φῶς, στὴν καλοσύνη τῆς Πατρίδας».

ΨΥΧΑΡΗΣ

(Παρίσι, ἀρχινημένο τὶς εἴκοσι, τετάρτη, τελειωμένο τὶς εἴκοσι ἑφτὰ τοῦ Γιούλη, πάλε τετάρτη, 1927).

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΤΑΞΙΔΙ

ΤΟΥ κ. ΔΗΜΗΤΡΗ ΦΩΤΙΑΔΗ

1888. Κάτω ἀπό τὸν ἴδιον αὐτὸν φωτεινὸ οὐρανό, σιμὰ στὴν ἴδια γαλανὴ θάλασσα, μὲ φόντο τὶς ἴδιες αὐτὲς ἀπαλὲς κορυφὲς τῶν βουνῶν καὶ τὰ νησιὰ ποὺ εἶναι σὰ νὰ πλέουν ἀπάνω στὸ κῦμα, πρὶν πενῆντα χρόνια, ἕνας ὁλόκληρος τόπος, ὁ τόπος μας, φαινόνταν νὰ εἶχε πέσει σ' ἕναν ἀξύπνητο λήθαργο. Ἀναπολώντας ἕνα παρελθὸν χαμένο, ἀλλοίμονο, γιὰ πάντα, ἔδειχνε, ὕπνος γύρευε νὰ τὸ ζωντανέψει μὲ νεκροὺς τύπους, νὰ εἴχε ἀπαρνηθεῖ τὸ παρὸν καὶ ν' ἀδιαφοροῦσε ὁλότελα γιὰ τὸ μέλλον. Τὸ μόνο σύγχρονο τότε ἰδανικό, ποὺ κάπου-κάπου τὸν συγκινοῦσε στὶς ὧρες τοῦ ναργιλέ, τοῦ ταμπλιοῦ ἢ τοῦ βαρὺ ἢ μέτριου «ἐρατεινοῦ» ἦταν ἡ Μεγάλη Ἰδέα. Ἀλλὰ πόσος ρωμαντικὸς ἀνεδαφισμὸς καὶ σ' αὐτή! Οἱ θιασῶτες τῆς νόμιζαν πὼς ἀρκοῦσαν μερικὲς διαδηλώσεις καὶ πολλὲς ζητωκραυγὲς γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ...

Ἔπειτα ἀπὸ τὰ ὀχτὼ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης, ὅταν τὸ βρεπάνι τοῦ χάρου εἶχε κορφολογήσει, ὅπως γίνεται πάντα σ' αὐτὲς τὶς περιστάσεις, τοὺς πιὸ γενναίους καὶ τοὺς πιὸ ἐκλεχτούς, ὅταν τὸ μάκρος τοῦ ἀγώνα παράλυσε τὶς θελήσεις καὶ λύγισε τὶς ψυχές, ξεπήδησε ἀπὸ παντοῦ ἡ ὀπολογιστικὴ μετριότητα μερικῶν ρωμιῶν, αὐτὴ ἀκριβῶς ποὺ θυσίασε τὰ λιγώτερα, γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τ' ἀναπάντεχο τέλος. Καὶ μαζὶ μὲ τόσα ἄλλα κακά, ἔφταξε, ἀπὸ τὸ φανάρι, ἀσθμαίνοντας ὁ λογιωτατισμός. Κρατοῦσε ἀπὸ τὸ ἕνα χέρι τὴν «πάτριο γλῶσσα» κι' ἀπὸ τ' ἄλλο τὸ συνταγτικὸ καὶ τὴ γραμματική της.

Ἔλεγε πὼς ζητοῦσε νὰ ἀναμορφώσει μ' αὐτὰ τὸν τόπο, μὰ στὴν πραγματικότητα δὲ γύρευε παρὰ νὰ τὸν θάψει ζωντανό. Ξαίροντας πὼς τοῦ ἔλειπαν οἱ ὡραῖες ἐκεῖνες ἱκανότητες κ' οἱ δημιουργικὲς δυνάμεις τῶν πρωτοπόρων ποὺ ὁδηγοῦν τοὺς λαοὺς πρὸς τὰ μεγάλα κ' εὐγενικὰ πεπρωμένα, δὲν τ' ἀπόμενε ἄλλη φιλοδοξία παρὰ νὰ σταθεῖ ὁ νεκροθάφτης του. Καὶ τὸ κατόρθωσε. Ἀπὸ τὸ 1835 ἴσαμε τὰ 1888 ὁ τόπος μας κοιμᾶται· τὰ μοναδικὰ ὄνειρα ποὺ τὸν νανουρίζουν εἶναι οἱ μετοχές, οἱ ὑπερσυντέλικοι καὶ τ' ἀπαρέμφατα. Τὸ ψέμα περιφέρεται κάτω ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα φορῶντας ρεντιγκότα καὶ ὀμίφηλο καὶ ἐν ὀνόματι τῶν «ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων» γυρεύει νὰ φτιάξει ἀντὶς ἀνθρώπους, «δασκάλους», ἀντὶ δημιουργικὰ μυαλά, παραγαλίζοντας ἡμιμαθεῖς, ἀντὶ ὡραῖες ψυχὲς κ' ὡραῖα σώματα, ὑπολογιστικὰ κ' ὑποκριτικὰ ἀνθρωπάρια.

Κ' εἶναι τέτοια ἡ δόση τοῦ ναρκωτικοῦ ποὺ ἔχει ποτίσει ὁ λογιωτατισμὸς τὸ ἔθνος, ποὺ ἄπειροι εἶναι ὅσοι νόμιζαν πὼς ἡ μοῖρα του ἔχει ρυθμιστεῖ, ξέτσι μίζερα κι' ἔτσι ταπεινά, ὁριστικὰ καὶ γιὰ πάντα. Ἀπὸ πουθενὰ κεμμιὰ διαμαρτυρία, κεμμιὰ ἀντίδραση, κεμμιὰ γενναία πράξη. Τὸ «δὲ βαρυέσαι» καὶ τὸ «δὲ γίνεται τίποτα» ἦταν ἀδιάκοπα στὰ χείλη ἀρχόντων κ' ἀρχομένων. Ἄνδρες περισπούδαστοι, ὡσὰν τὸν Ραγκαβῆ, τοὺς Σούτσους, τὸν Κόντο, τὸν Χατζηδάκη, τὸν Μιστριώτη, φυλᾶνε καλὰ καραούλι μὴν τυχὸν καὶ ξυπνήσει βάνας, ὁ Γρυπάρης κ' ἄλλοι, ὁ ἄρρωστος καὶ θελήσει ν' ἀναπνέψει ὀξυγόνο, φῶς κ' ἀλήθεια. Στὴ ζωντανὴ γλῶσσα τὸν λαοὺ δὲν ἔχει παραχωρηθεῖ παρὰ μιὰ καὶ μοναδικὴ γνωριά ἀνοχῆς: ὁ ὕμνος στὴν Ἐλευθερία τοῦ Σολωμοῦ, καθὼς ποὺ ἔχει γίνει ὁ ἐθνικὸς ὕμνος.

Καὶ νά, ὁ ἕνας, ὁ ἐκλεχτός, αὐτὸς ποὺ ὄχι μονάχα θὰ ὁραματίζονταν τὸ ξύπνημα καὶ τὴ λύτρωση, μὰ ποὺ θὰ πίστευε πὼς μποροῦν νὰ γίνουν πραγματικότητα, φτάνει στὴ ζωή. Καὶ ξεκινᾶ μόνος του, κατάμονος γιὰ τὸν ἀγῶνα — ἕναν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους κι' ὡραιότερους ἀγώνες ποὺ ἔκανε ὁ τόπος ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση κι' ἐδῶθε. Πρὶν πενῆντα χρόνια κι' ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν ἐποχή, τὰ σκοτάδια τῆς ἀντίδρασης τὰ φωτίζει ξάφνου μιὰ ἀστραπή. Εἶναι ἕνα μικρὸ βιβλίο, ποὺ δὲ φανερώνει τίποτα τὸ μεγαλόσχημο. Ἔχει γιὰ τίτλο «Τὸ ταξίδι μου» κι' ἀπὸ κάτω μιὰ ἄγνωστη τότε ἀκόμα ὑπογραφή: Ψυχάρης. Στὴν ἀρχή, λιγοστοὶ τὸ προσέχουν. Εἶναι ἕνα πετραδάκι ποὺ ρίχτηκε μέσα στὸν ὠκεανὸ τῆς ἀγνοιας. Τὸ μικρὸ κῦμα ποὺ σήκωσε δὲ γίνεται παρὰ γρήγορα, πολὺ γρήγορα, νὰ σβύσει, ταπεινὰ καὶ ντροπιασμένα, στὰ ριζὰ τοῦ βράχου τῆς ἀδιαφορίας. Κάποιος τρελλὸς νόμισε τὸν ἑαυτό του Ἡρακλῆ καὶ βάλθηκε νὰ καθαρίσει τὴν ἀνόπαρχτη κόπρο τοῦ Αὐγείου. Μειδιοῦν «οἱ καλοὶ ἄνθρωποι»...

Κ' ὅμως τὸ πετραδάκι αὐτὸ καθὼς ἤταν ριχμένο ἀπὸ τὸ χέρι τῆς Ἀλήθειας, δὲν ἄρνησε ν' ἀνταράξει ὅλη τὴ λίμνη τῆς μακαριότητάς τους. Ἀντὶ τὰ κύματα ποὺ σήκωσε νὰ σβύσουν, γίνονταν ὅλα καὶ πιὸ ὁρμητικὰ καὶ πιὸ μεγάλα. Οἱ ἴδιοι «καλοὶ ἄνθρωποι» ἀρχίζουν τώρα ν' ἀνησυχοῦν, τὸ «Ταξίδι» καταντᾶ σὲ λίγο ὁ ἐφιάλτης τους. Ἐπιστρατεύουν τότε πέννες, χαρτιὰ καὶ καλαμάρια καὶ κατέρχονται σ' ἕναν «ἱερὸ» ἀγῶνα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, θὰ νικήσουν. Τὸν «τρελλὸ» ποὺ τόλμησε, θὰ τὸν θάψουν, ἄν χρειαστεῖ, κάτω ἀπὸ βουνὰ σοφῶν διατριβῶν καὶ συγγραμμάτων. Ἡ τιμωρία του πρέπει νὰ σταθεῖ παραδειγματικὴ κι' ἀμείλιχτη, γιὰ νὰ μὴν τολμήσει, εἰς αἰῶνας τοὺς ἅπαντας, νὰ ξεμυτίσει ἄλλος. Καὶ πῶς νὰ μὴ νικήσουν; Ἡ εὐκτική, ὁ δυϊκὸς ἀριθμός, οἱ αὐτοπαθεῖς ἀντωνυμίες εἶναι τρομερὰ ὅπλα ποὺ ν' ἀνθέξει μπροστά τους ἡ φτωχὴ γραμματική τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ μας, ποὺ ἀγνοεῖ κ' αὐτὴ ἀκόμα τὴν τρίτη κλίση!... Ἄν οἱ δυνάμεις τῆς ἀντίδρασης ἔχουν κάνει κοινὸ μέτωπο, ὅμως ὁ Ψυχάρης δὲν εἶναι πιὰ μόνος. Τὸν συντροφεύουν τώρα στὸν ἀγῶνα ἕνας Πάλλης, ἕνας Ἐφταλιώτης, ἕνας Ροΐδης, ἕνας Παλαμᾶς, ἕνας Φώτης Φωτιάδης, ἕνας Ἐλισαῖος Γιαννίδης. Σὲ λίγο θὰ προστεθοῦν ὁ Χατζόπουλος, ὁ Ταγκόπουλος, ὁ Φιλήντας, ὁ Θεοτόκης, ὁ Νιρβούλι μὴν τυχὸν καὶ ξυπνήσει βάνας, ὁ Γρυπάρης κ' ἄλλοι, σὲ ξένες προπαγάνδες. Τοὺς ὁδηγοῦν τὴς ἀλήθειας τοὺς πασιστάνοι σὰν προϊστορικὰ τέρατα.

Τὸ πλῆθος, ἀνίκανο νὰ σκεφτεῖ σωστὰ ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια πνευματικῆς σκλαβιᾶς, στὴν ἀρχὴ πείθεται πὼς τὸ δίκιο εἶναι μαζὶ μὲ τοὺς λογιωτάτους καὶ γι' αὐτὸ ψάχνει νὰ βρεῖ «μαλλιαροὺς» γιὰ νὰ δεῖ... πῶς εἶναι φτιαγμένοι. Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ δώσουν στὸν δημοτικισμὸ τὸ χτύπημα τῆς χάριτος. Ἀκονίζουν βιαστικὰ τὸν φανατισμὸ τῆς ἄγνοιας — τὸν πιὸ σκοτεινὸ φανατισμὸ ποὺ ὑπάρχει. Καὶ μιὰ μέρα, ὅταν πρόκειται νὰ παρασταθεῖ μιὰ ἀρχαία τραγωδία σὲ γλῶσσα ποὺ θὰ τὴν καταλάβει ὁ λαός, τὸ αἷμα βάφει τὰ πεζοδρόμια. Κ' ὅμως ἡ πράξη τους αὐτή, σὰν ὅλες τὶς κακοποιὲς πράξεις, δὲ θανατώνει τὸν δημοτικισμό, μὰ σημειώνει τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τῶν ἀδικούντων ἔναν ὁλόκληρο τόπο. Τίποτα δὲν εἶναι πιὰ ἱκανὸ νὰ σταματήσει τὴ θριαμβευτικὴ πορεία τῆς ἀλήθειας, καθὼς τὰ μέτωπα ποὺ κατάκαιγε ὁ λίβας τοῦ λογιωτατισμοῦ, τὰ χαϊδολογᾶ τώρα ἡ αὔρα τῆς ζωῆς.

Σὲ λίγο ἡ ποίηση, τὸ θέατρο, τὸ διήγημα, τὸ μυθιστόρημα δὲν ἔχουν ἄλλο μέσο νὰ ἐκφρασοῦν, παρὰ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μας. «Τὸ ταξίδι μου» ἔγινε τὸ ταξίδι τοῦ τόπου μας πρὸς τὴ σωτηρία καὶ τὴ λύτρωση.

Νὰ ποιὰ στάθηκε ἡ ἡρωϊκὴ περίοδο τοῦ ἀγώνα. Σ' αὐτή, καθὼς γίνεται καὶ μὲ τὶς ἐποχὲς τῶν γεωλογικῶν μεταβολῶν, τὰ ἠφαίστεια, οἱ κατακρημνίσεις, οἱ ἐκρήξεις παίζουν τὸν ποῶτο ρόλο. Ἔπειτα ἀρχίζουν ἄλλοι καιροί, μὲ διαφορετικὲς εὐθῦνες καὶ σκοποὺς. Ὁ δημοτικισμὸς, γιὰ νὰ κατανικήσει ὁριστικὰ τὸ πολύμορφο τέρας τοῦ λογιωτατισμοῦ, πρέπει νὰ ἐνδιαφερθεῖ λιγώτερο μὲ τοὺς τόπους καὶ περισσότερο μὲ τὴν οὐσία. Ἀνάγκη ν' ἀποχτήσει ὅλο καὶ πιὸ πλατύ, πιὸ βαθὺ καὶ πιὸ γενναῖο περιεχόμενο. Νὰ γίνει ἕνα ἰδανικὸ ζωῆς. Ἔτσι τὸ π ῶ ς μπαίνει, ἀναγκαστικά, σὲ δεύτερη κάπως μοῖρα, καθὼς τὸ τί θὰ ποῦμε πρέπει νὰ τὴν κυρίαρχη θέση. Ἡ γλωσσολογικὴ ἀρετὴ ἑνὸς ἔργου εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς ποὺ πρέπει νἄχει. Τίποτα περισσότερο. Σήμερα ἡ κύρια προσπάθεια τοῦ δημοτικισμοῦ εἶναι νὰ δημιουργήσει ἀνθρώπους ὡραίους στὴν ψυχή, ζωντανοὺς στὴ σκέψη καὶ λεύτερους στὴ δράση. Ἱκανοὺς νὰ ὑπηρετήσουν μιὰ πίστη καὶ νὰ θυσιαστοῦν γιὰ μιὰ Ἰδέα. Μονάχα σὰν τοῦ δώσει κανεὶς αὐτὸ τὸ περιεχόμενο, γίνεται μὲ μιᾶς ἡ ἀναντικατάστατη καὶ μοναδικὴ ἐλπίδα τοῦ τόπου μας — ἐκείνη ἀκριβῶς ἀπ' ὅπου φύτρωσε ὅ,τι καλὸ εἶχε τὸ χτές, ἀπ' ὅπου θ' ἀναπηδήσει ὅ,τι ἐκλεχτὸ θὰ ἔχει ἡ αὔριο.

Ἀλλοίμονο, λοιπόν, ἄν ἐμεῖς, οἱ συγεχιστὲς τοῦ ἀγώνα γιὰ μιὰ τέτοια ἰδέα, καταντήσουμε στὸ τέλος νὰ περιορίσουμε τοὺς σκοποὺς της καὶ τὴ δράση της μέσα στὰ στενὰ κι' ἀσφυκτικὰ ὅρια ἀνώφελων γραμματικῶν καὶ λεχτικῶν ἀκροτήτων, μέσα σὲ ἰδιωματισμοὺς ποὺ τίποτα τὸ οὐσιαστικὸ δὲν ἐξυπηρετοῦν, καὶ τῆς ἀφαιρέσουμε ἔτσι τ' ὀξυγόνο ποὺ ἀπ' αὐτὸ καρτερᾶ ν' ἀναπνέψει ἕνας ὁλόκληρος λαός. Ἕνας μαχητὴς ἤταν ὁ Ψυχάρης καὶ μαχητὲς πρέπει νὰ μείνουμε κι' ἐμεῖς. Τότε θὰ τὸν ἔχουμε ἀληθινὰ προδώσει, ὅταν ἀρνηθοῦμε ὄχι ὁρισμένους τύπους του, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα του. Μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ φανταστῶ, ἀπὸ τὴ μιά, τὸν Ψυχάρη νὰ σταθεῖ γιὰ τὴ δημοτικὴ ὅ,τι ἕνας Κόντος γιὰ τὴν καθαρεύουσα, κι' ἐμᾶς, ἀπὸ τὴν ἄλλη, πειθήνιους «δάσκαλους» τῶν ὅσων εἶπε. Ἕνας τέτοιος ρόλος εἶναι ἀνάξιος καὶ γιὰ κεῖνον καὶ γιὰ μᾶς. Ἡ εὐθύνη ποὺ μᾶς βαραίνει εἶναι νὰ κάνουμε τὴ δημοτικὴ μιὰ Πανελλήνια γλῶσσα, ποὺ σ' αὐτή, καὶ μόνο σ' αὐτή, θὰ αἰσθάνουνται, θὰ σκέφτουνται καὶ θὰ γράφουν οἱ Ἕλληνες ὅπου γῆς. Ὅσο ἡ δημοτικὴ δὲν καταχτᾶ τὶς ἐπιστήμες, τοὺς νόμους, τὴ δημοσιογραφία, ὁ ἀγώνας μας δὲν ἔχει, βέβαια, τελειώσει. Ὅλες, λοιπόν, οἱ προσπάθειες κι' ἐνέργειές μας πρέπει νὰ τείνουν πρὸς αὐτὸν τὸν μεγάλο κι' ὁλοκληρωμένο σκοπό. Γι' αὐτὸ καὶ πιστεύω πὼς ἡ «Εἰσαγωγὴ στὴ φιλοσοφία» τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Χ. Θεοδωρίδη, καθὼς ἀπέδειξε ἔμπραχτα πὼς ἡ δημοτικὴ εἶναι πιὰ ὥριμη νὰ ἐκφράσει καὶ τὶς πιὸ ἀφηρημένες ἔννοιες, στάθηκε ἡ πιὸ ἐξαιρετικὴ συμβολὴ στὸν ἀγῶνα μας τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια. Τὴ νίκη ποὺ μᾶς χάρισε τὸ βιβλίο αὐτό, πολὺ δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ τὴν προσφέρει καὶ τὸ καλύτερο ἀκόμα θεατρικὸ ἔργο ἢ μυθιστόρημα.

Καὶ κάτι ἀκόμα: «Οἱ γλῶσσες», εἶπε ὁ Ψυχάρης, «ποὺ δὲν ἀλλάζουν εἶναι οἱ ξεχασμένες γλῶσσες, ποὺ ἄνθρωπος πιὰ δὲν τὶς μιλᾶ». Ἄλλοῦ πάλι γράφει πὼς οἱ ζωντανὲς γλῶσσες τοῦ κόσμου παθαίνουν, κάθε τριάντα χρόνια, ριζικὲς μεταβολές. Ἔχοντας τὶς ἀρχὲς αὐτὲς στὸ νοῦ μας, ἄς προσέξουμε ποιὸ εἶναι τὸ σημερινὸ γλωσσικὸ αἴσθημα τοῦ λαοῦ μας κι' ἄς σταθοῦμε ἱκανοὶ νὰ τὸ ἐκφράσουμε.

Κι' ἀκόμα ὁ Ψυχάρης ἔγραφε: «Πρόστυχη γλῶσσα μπορεῖ νἄχει μόνο μιὰ πρόστυχη ψυχή κ' οἱ ψυχές μας εἶναι γεννᾶες». Ναί, τέτοιες ἄς σταθοῦν κ' οἱ δικές μας γιὰ τὸ μεγάλο πρὸς μιὰ καλύτερη αὔριο ταξίδι.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

Οἱ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ: ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΑΡΚΟΡΑΣ

Τὰ ἐξώφυλλα τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ Νουμᾶ

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΤΑΞΙΔΙ

ΤΟΥ κ. Μ. ΚΟΥΡΗΤΗ

«...Τὴν Τετάρτη, δεκαφτὰ τοῦ Γιούνη, ξεκινῶ ἀπὸ τὴ Μαρσίλια καὶ πάω στὸν Πειραιά. Θὰ μείνω ἑξὴ μῆνες στὴν Ἑλλάδα. Ἔ!, τὸ θωρῆτε τάχα μὲ τὰ σωστά σας πὼς δὲ θὰρθῶ καὶ στὴ μεγάλη μας τὴν Κρήτη; Φτάνει νὰ διατάξετε, μιλῶ κιόλας στὰ Χανιά. Καβγάδες δὲ γυρέβω. Γυρέβω ἡσυχη, μελετημένη κουβέντα. Ἔννοια σας! Δὲ θὰ λείψουνε οἱ καθαρεβουσιάνοι ἀπὸ τὴ διάλεξη. Θὰ ποῦνε καὶ «γειά σου». Ὡσότου σημάνει τέτοια ὥρα χαρισάμενη, νὰ μὴ δίνετε προσοχὴ σὲ κάτι φράσες ποὺ φαίνεται —ἔτσι μοῦ μηλᾶ ἕνας φίλος— εἰπωθήκανε στὴν Κρήτη ἐνάντια σ' ἕνα ποὺ εἴτανε, λέει : «ἐμπεποτισμένος ὁ π ὸ (βλέπετε τὸν ξενισμό; 'Η ἀττικὴ θέλει αἰτιατική, ὅπως κ' ἡ σημερινή μας : π ο τ ι σ τ η κ α φ α ρ ά κ ι) τῆς μανίας τῶν μαλλιαρῶν, ὧν τὰ δηλητηριώδη μιάσματα (τί νόστιμο!), ἀπειλοῦν (ἄλλος ξενισμὸ) τὴν κατάπιεξιν τῆς ἀθανάτου ἡμῶν γλώσσης». Ἐσεῖς, παιδάκια μου, τὴ δουλειὰ σας. Ἐσεῖς νὰ πιάσετε τὴ Θ υ σ ί α τ ο ῦ Ἀ β ρ α ά μ, ἐσεῖς νὰ πιάσετε τὸ Ρ ω τ ό κ ρ ι τ ο, ἐσεῖς νὰ πιάσετε τὸ Κ ρ η τ ι κ ὸ Θ έ α τ ρ ο, ἐσεῖς νὰ πιάσετε τὴν Ὠ μ ο ρ φ η Θ ο σ κ ο π ο ύ λ α. Νὰ τὰ διαβάσετε ἀρτά. Καὶ τότες νὰ μοῦ πῆτε. Νὰ μοῦ πῆτε στὴν τιμή σας' ἐχουνε μέσα μυχή; Ἐχουνε μέσα κοσκίστικα; Ἐχουνε μέσα ἑλληνικοεῦρες; Ἐχουνε συμβιβασμούς; Ἐχουνε καμμιὰ παραχώρηση; Ἐχουνε δασκαλισμούς; Ἐχουνε μέσα π λ ό ν τ ρ ι ες ἀπὸ πλούστρες; Ἢ ἐχουνε ἀλάφεφτη, ἀκέρια ρωμαΐτικη, θέλω νά πῶ νεοελληνική γραμματική; Μὲ τὶς ἀνακατωσούρες δὲ γτίξει τίποτα κανείς. Μάλιστα, προτοῦ χτίσει, γκρέμισε κιόλας. Μιὰ γλώσσα εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ ὅ,τι μέσα του ἔχει ἕνας λαός. Τὸ λοιπόν, ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχει ἀνακατωσούρα στὴ γλώσσα, ὑπάρχει —ἀπὸ ἀνάγκη ἀπόλυτη, ἀπὸ λογική— ἀνακατωσούρα στὸ νοῦ, ὑπάρχει στὴν ψυχὴ μας ἀνακατωσούρα. Φίλε μου Κουρήτη, μὲ τὴ ἀνακατωσούρα ποὺ βλέπω ἀπὸ περιοδικό σας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ξῶφυλλο, κατοπιαστήκαμε (πῶς νὰ σᾶς τὸ πῶ, χωρὶς νὰ σᾶς πειράξω;), κατοπιαστήκαμε νὰ ἕνα ἔργο, ἀνάποδα. Ἕνα ἔργο ποὺ θὰ βρεθεῖ μὲ τὸ κεφάλι κάτω καὶ μὲ τὰ πόδια στὸν ἀγέρα». ('Η ἀφεντιά μου ἔβγανε τότες ἕνα λογοτεχνικὸ περιοδικὸ στὰ Χανιά, τὸν «Ἐρωτόκριτο». Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς φυλάει ἀπὸ δαύτο, γιατί ἐκεῖ μέσα παράσταινα τὸν μοντέρνο ποιητή! Ὡστόσο, ἐξηγημένοι: ἀπὸ τότες ...ἄλλαξα). Κι' ὁ Ψυχάρης συνεχίζει : «Ἀφοῦ ὁ τόπος ὁ κανονικὸς εἶναι Ρ ω τ ό κ ρ ι τ ο ς, ἀπὸ ποῦ κι ὡς ποῦ μᾶς χ α λ ν ᾶ τε τὸν τόπο τὸν κανονικό, τὸν πατροπαράδοτο; Μὲ τί δικαίωμα; Καὶ παρακαλῶ, τί γίνεται τὸ σέβας τὸ ἠθικό, τὸ ἐπιστημονικό, τὸ σέβας ποὺ χρωστᾶμε στὰ Κείμενα, στάρισταυρογράμματα, στὸν Ποιητή; Πῆτε μου ἀκόμα, στὸ τέλος τῶν τελῶνε, προχωροῦμε ἢ πισωδρομοῦμε; Πᾶμε μπρός ἢ πᾶμε πίσω; Συνεχίζουμε ἢ κόβουμε τὴ σειρά; Ἔχουμε ἱστορία ἢ δὲν ἔχουμε; Ὑπάρχει, γιὰ τόνομα τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει ἔθνος ἢ δὲν ὑπάρχει; Ἐδῶ σᾶς θέλω! Καὶ νὰ μὴ μ' ἀποκριθῆτε κάτι ποὺ ἄκουσα τὶς προάλες, δηλοδὴ πὼς ἄν τὸ λέγατε Ρ ω τ ό κ ρ ι τ ο ς, δὲ θὰ τὸ καταλάβαινε κανένας! 'Εγὼ θαρρῶ πὼς κάτι ἄλλο τρέχει. Στὸ Βαγγέλιο τοῦ "Αη Γιάννη διάβαζα τὶς προάλλες τἀκόλουθα λόγια : «Οὐδεὶς μέντοι παρρησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων». Καλὲ τί ἀκούω; Λέτε τώρα νὰ ἐννοοῦσε ὁ Ἀπόστολος —ποὺ εἶμαι καὶ συνοψιματός του —λέτε νἄβαζε μὲ τὸ νοῦ του τοὺς καθαρευουσιάνους μας ; Μ; πῶς νὰ τὸ πιστέψω; Πῶς νὰ πιστέψω δυὸ πράματα ποὺ εἶναι ἀπίστευτα: Τὸ πρῶτο, πὼς τὸ παλληκάρι τὸ Κρητικὸ φοβᾶται, τὸ δεύτερο πὼς εἶναι οἱ καθαρευουσιάνοι γιὰ φόβο; Ὕστερα, τίναι πάλι ἐκεῖνο τὸ : «νὰ βοηθήσῃ τὴν τάσιν τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως» ποὺ βλέπουμε στὸ βιβλιο τὸ ξῶφυλλό σας; Συλλογιστῆτε το λιγάκι, στὸ Θεό σας · Τὰ ἀ ν α γ έ ν ν η σ η μπορεῖ · νὰ γίνῃ μὲ στοιχεῖα ν ε κ ρ ά; ! Νὰ πιστέψετε τὸ γέρο. 'Η ἄγια ἡ δουλειὰ μας, δυὸ πράματα θέλει ἀπαραίτητα: ΠΙΣΤΗ καὶ ΜΕΘΟΔΟ. Χωρὶς πίστη καὶ μέθοδο, δὲν τὰ βγάζετε πέρα».

Μὲ τέτοιο ἕνα γράμμα ἐμπομπάδισε ὁ μεγάλος, ὁ ἀξέχαστος Δάσκαλος, τὴ νεανική μας τὴ λογοτεχνικὴ συντροφιὰ στὰ Χανιὰ τῆς Κρήτης πριχοῦ ξεκινήσει ἀπὸ τὴ Μαρσίλια· (στὰ 1925), γιὰ τὸ τελευταῖο ἰστορικό του ταξίδι στὴν Ἑλλάδα. Γυρέβω ἡσυχη, μελετημένη κουβέντα. Ἔννοια σας! Δὲ θὰ λείψουνε οἱ καθαρευουσιάνοι ἀπὸ τὴ διάλεξη. Θὰ ποῦνε καὶ «γειά σου». Ὡσότου σημάνει τέτοια ὥρα χαρισάμενη, νὰ μὴ δίνετε προσοχὴ σὲ κάτι φράσες ποὺ φαίνεται —ἔτσι μοῦ μηλᾶ ἕνας φίλος— εἰπωθήκανε στὴν Κρήτη ἐνάντια σ' ἕνα ποὺ εἴτανε, λέει : «ἐμπεποτισμένος ὁ π ὸ (βλέπετε τὸν ξενισμό; 'Η ἀττικὴ θέλει αἰτιατική, ὅπως κ' ἡ σημερινή μας : π ο τ ι σ τ η κ α φ α ρ ά κ ι) τῆς μανίας τῶν μαλλιαρῶν, ὧν τὰ δηλητηριώδη μιάσματα (τί νόστιμο!), ἀπειλοῦν (ἄλλος ξενισμὸ) τὴν κατάπιεξιν τῆς ἀθανάτου ἡμῶν γλώσσης». Ἐσεῖς, παιδάκια μου, τὴ δουλειὰ σας. Ἐσεῖς νὰ πιάσετε τὴ Θ υ σ ί α τ ο ῦ Ἀ β ρ α ά μ, ἐσεῖς νὰ πιάσετε τὸ Ρ ω τ ό κ ρ ι τ ο, ἐσεῖς νὰ πιάσετε τὸ Κ ρ η τ ι κ ὸ Θ έ α τ ρ ο, ἐσεῖς νὰ πιάσετε τὴν Ὠ μ ο ρ φ η Θ ο σ κ ο π ο ύ λ α. Νὰ τὰ διαβάσετε ἀρτά. Καὶ τότες νὰ μοῦ πῆτε. Νὰ μοῦ πῆτε στὴν τιμή σας' ἐχουνε μέσα μυχή; Ἐχουνε μέσα κοσκίστικα; Ἐχουνε μέσα ἑλληνικοεῦρες; Ἐχουνε συμβιβασμούς; Ἐχουνε καμμιὰ παραχώρηση; Ἐχουνε δασκαλισμούς; Ἐχουνε μέσα π λ ό ν τ ρ ι ες ἀπὸ πλούστρες; Ἢ ἐχουνε ἀλάφεφτη, ἀκέρια ρωμαΐτικη, θέλω νά πῶ νεοελληνική γραμματική; Μὲ τὶς ἀνακατωσούρες δὲ γτίξει τίποτα κανείς. Μάλιστα, προτοῦ χτίσει, γκρέμισε κιόλας. Μιὰ γλώσσα εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ ὅ,τι μέσα του ἔχει ἕνας λαός. Τὸ λοιπόν, ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχει ἀνακατωσούρα στὴ γλώσσα, ὑπάρχει —ἀπὸ ἀνάγκη ἀπόλυτη, ἀπὸ λογική— ἀνακατωσούρα στὸ νοῦ, ὑπάρχει στὴν ψυχὴ μας ἀνακατωσούρα. Φίλε μου Κουρήτη, μὲ τὴ ἀνακατωσούρα ποὺ βλέπω ἀπὸ περιοδικό σας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ξῶφυλλο, κατοπιαστήκαμε (πῶς νὰ σᾶς τὸ πῶ, χωρὶς νὰ σᾶς πειράξω;), κατοπιαστήκαμε νὰ ἕνα ἔργο, ἀνάποδα. Ἕνα ἔργο ποὺ θὰ βρεθεῖ μὲ τὸ κεφάλι κάτω καὶ μὲ τὰ πόδια στὸν ἀγέρα». ('Η ἀφεντιά μου ἔβγανε τότες ἕνα λογοτεχνικὸ περιοδικὸ στὰ Χανιά, τὸν «Ἐρωτόκριτο». Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς φυλάει ἀπὸ δαύτο, γιατί ἐκεῖ μέσα παράσταινα τὸν μοντέρνο ποιητή! Ὡστόσο, ἐξηγημένοι: ἀπὸ τότες ...ἄλλαξα). Κι' ὁ Ψυχάρης συνεχίζει : «Ἀφοῦ ὁ τόπος ὁ κανονικὸς εἶναι Ρ ω τ ό κ ρ ι τ ο ς, ἀπὸ ποῦ κι ὡς ποῦ μᾶς χ α λ ν ᾶ τε τὸν τόπο τὸν κανονικό, τὸν πατροπαράδοτο; Μὲ τί δικαίωμα; Καὶ παρακαλῶ, τί γίνεται τὸ σέβας τὸ ἠθικό, τὸ ἐπιστημονικό, τὸ σέβας ποὺ χρωστᾶμε στὰ Κείμενα, στάρισταυρογράμματα, στὸν Ποιητή; Πῆτε μου ἀκόμα, στὸ τέλος τῶν τελῶνε, προχωροῦμε ἢ πισωδρομοῦμε; Πᾶμε μπρός ἢ πᾶμε πίσω; Συνεχίζουμε ἢ κόβουμε τὴ σειρά; Ἔχουμε ἱστορία ἢ δὲν ἔχουμε; Ὑπάρχει, γιὰ τόνομα τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει ἔθνος ἢ δὲν ὑπάρχει; Ἐδῶ σᾶς θέλω! Καὶ νὰ μὴ μ' ἀποκριθῆτε κάτι ποὺ ἄκουσα τὶς προάλες, δηλοδὴ πὼς ἄν τὸ λέγατε Ρ ω τ ό κ ρ ι τ ο ς, δὲ θὰ τὸ καταλάβαινε κανένας! 'Εγὼ θαρρῶ πὼς κάτι ἄλλο τρέχει. Στὸ Βαγγέλιο τοῦ "Αη Γιάννη διάβαζα τὶς προάλλες τἀκόλουθα λόγια : «Οὐδε

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΨΥΧΑΡΗ

ΤΟΥ ΑΝΤΡΕΑ ΜΙΡΑΜΠΕΛ

Σ' ένα γαλλικό του βιβλίο πού π' άφιέρωσε στὸν Ἐρνέστο Ρενάν (Ὁ Ἐρνέστος Ρενάν, Κρίσεις κ' ἀναμνήσεις, Παρίσι, 1925), ἔγραψε ὁ Ψυχάρης (σελ. 11). «Πρέπει νὰ ξετάζει κανείς, νὰ κρίνει χανείς τὰ πράματα αὐτά καθ' ἑαυτά». Ἀπ' αὐτὸ θὰ ξεκινήσω γιὰ νὰ μιλήσω ἐδῶ γιὰ τὸ συγγραφέα τοῦ «Ταξιδιοῦ».

Εἶπανε καὶ γράψανε γιὰ τὸν Ψυχάρη, τόσο γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὅσο γιὰ τὸ ἔργο, πάρα πολλά, ὑπερ καὶ κατά. Εἶναι περιττὸ σήμερα νὰ ἐκφράσει κανεὶς ἀκόμη μιὰ γνώμη, γιατὶ δὲν πρόκειται νὰ δικαιολογηθεῖ κάποια προτίμηση, σὲ τέτοιο θέμα. Τὸ μόνο ζήτημα εἶναι νὰ καθοριστοῦνε, σ' ἕνα ἔργο, πρῶτα ἐκεῖνα ποὺ μποροῦν νὰ χαρακτηρίζουνται ἀντικειμενικὰ γιατὶ ἀντιποκρίνουνται σὲ κάποια πραγματικότητα, ἔπειτα τὰ ἀποτελέσματα ποὺ μένουν ὁριστικά.

Ὅταν δημοσιεύτηκε τὸ «Ταξίδι», στὰ 1888, δὲν εἴτανε δοκιμιο, μὰ λογοτεχνικὸ ἔργο βασισμένο στὴν ἐπιστήμη. Θὰ προσπαθήσω νὰ τ' ἀποδείξω, ξετάζοντας πρῶτα πρῶτα τὶς ἐπιστημονικὲς του βάσεις, δεύτερο τὶς λογοτεχνικές του συνέπειες.

I

Τὸ «Ταξίδι» δὲ γράφηκε παρὰ ὕστερ' ἀπὸ μεγάλη, πολύχρονη προετοιμασία. Εἶναι ἔργο ἀνθρωπιστῆ, δηλαδὴ ἔργο πολυμάθειας καὶ δημιουργίας. Τὴν πολυμαθειὰ του τὴν χρωστοῦσε ὁ Ψυχάρης στὴν ἐπιστημονικὴ του μόρφωση καὶ διάπλαση, τὴ δημιουργία τὴ χρωστοῦμε μεῖς στὴν ἐφαρμογή, ἀπ' τὴ μιὰ, τὶς ἐπιστημονικὲς δεδομένων στὴ νεοελληνικὴ γλωσσολογία, στὴ μετάθεση, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τῆς τεχνικῆς ἀκριβολογίας ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς ἐπιστήμης στὸ ἔδαφος τῆς λογοτεχνίας.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἑλληνική του λογοτεχνικὴ παραγωγή, ὁ Ψυχάρης εἴτανε κιόλας γνωστὸς σὰν γλωσσολόγος. Δίδασκε στὴ Σχολὴ τῶν Ἀνώτερων Σπουδῶν τὴν Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα ὡς τὴν ἐπιχρὶν ἐποχή. Τότε εἶχε γίνει ἡ γλωσσολογία ὄχι μόνο πιὰ συγκριτικὴ, μὰ καὶ ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Ἡ σύγκριση τῶν γεγονότων ἀναμεταξύ τους συντελοῦσε στὸ νὰ φαίνεται ἡ σκετικότητά τους, καὶ, συνάμα, στὸ νὰ δείχνει πὼς ἡ μόνη τους ἐξήγηση δὲν εἶτανε πιὰ λογική, μὰ ἱστορική, δηλαδὴ ἐμπειρική, κ' ἐξαρτιότανε ἀπὸ τὶς διαφορες συνθῆκες ὅπου τὰ γεγονότα αὐτὰ ξετυλιγτήκανε. Ὁ Ψυχάρης, ἔτσι, πρὶν νὰ γίνει λογοτέχνης, στάθηκε στὴν Εὐρώπη ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱδρυτὲς τῆς νεοελληνικῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης. Καὶ, ἀπὸ τὰ 1884, εἶχε δημοσιεύει κάμποσες σημαντικὲς μελέτες, ὅσο ἀνάπτυξη κάθε τάσης ποὺ βρίσκεται ἡ ἀφή της στὴν προηγούμενη Ἱστορία τῆς γλώσσας—ἡ μόνη ἐξαίρεση ἔφερε τὸν τόνο.— Τὸ συμπέρασμα εἶναι πὼς μόνο ἡ δημοτικὴ διαθέγτηκε τὴν ἀρχαία ἑλληνική, ποὺ τὴ συνεχίζει πέρα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, κατὰ φυσικὸ ξετύλιγμα καὶ κατὰ φυσικοὺς ἰστορικοὺς νόμους. "Ενα ἀπ' ὅσα κατόρθωσε ὁ Ψυχάρης εἶναι τὸ ὅτι καθόρισε ἐπιστημονικὰ τὴ δημοτικὴ καὶ τὴν τοποθέτησε μέσα στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα.

3ο) Ἀπέναντι στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἡ στάση τοῦ Ψυχάρη δὲν μπροοῦσε πιὰ νἆναι διαφοετικὴ ἀπ' ὅτι στάθηκε. Τὰ γεγονότα, δείγνοντας τὸ φυσικὸ—καὶ τὸ νόμιμο—τῆς δημοτικῆς, δείχνουν καὶ τὸ τεχνητὸ—καὶ τὸ πλαστὸ—τῆς καθαρευούσας. "Ενας ἐπιστήμονας δὲν μπορεῖ νὰ διαλέγει: διαπιστώνει, γωρὶς καμμιὰ ὑστεροβουλία (αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη του ἐλευθερία), κ' οἰκοδομεῖ στὶς βάσεις ποὺ τοῦ ἐπιβάλλουν οἱ μελέτες του. Ὁ Ψυχάρης δὲν εἶχε μόνο τὴν ἐπιστήμη, εἶχε καὶ τὴν πίστη στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴ δράση της. Δὲν ἀρκέστηκε νὰ θεωρήσει μὲ ψυχρὸ μάτι τὰ γεγονότα, μὰ προσπάθησε νὰ τὰ μεταχειριστεῖ γιὰ τὸφελος τοῦ πνεύματος. Παρατήρησε πὼς ἡ δημοτικὴ δὲν ἐναντιώνεται μόνο στὴν καθαρεύουσα ἀπὸ τὶς ἱστορικές της βάσεις, μὰ κ' ἀπὸ τὴ ζωντάνεια της ποὺ τὴς δίνει δημιουργικὴ δύναμη, φτάνει ὁ συγγραφέας νὰ ἐρεύνα νὰ τὴ χρησιμοποιεῖ. Μιὰ γλῶσσα δὲν εἶναι ἕνα ἀσάλευτο σύνολο, θέλει κίνηση, ὄχι ὅμως κίνηση ἄταχτη, ἀλλὰ κίνηση προσανατολισμένη, κανονισμένη σύμφωνα μὲ τὶς βασικές της τάσεις, μὲ τὸ βασικὸ της πνεῦμα, σ' ὅλες τὶς δυνατότητές της. Κατάλαβε ὁ Ψυχάρης τὸ ρόλο τοῦ συγγραφέα, καὶ πιὸ

ΨΥΧΑΡΗΣ

γενικά, τὸ ρόλο τοῦ ἀτόμου στὴν ἐπεξεργασία τῆς γλώσσας. "Ενας ἀπὸ τοὺς πρώτους διάδωσε τὴν ἰδέα πὼς τὰ γλωσσολογικὰ φαινόμενα δὲ γωρίζουνται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περίγυρο, ἀν τὸ ἄτομο προσαρμόζεται στὸ περιβάλλον ὅπου ζεῖ, ὅπως προσαρμόζεται στοὺς ἄλλους ἀνθρώπινους θεσμοὺς σχετικὰ ὅμως μὲ τὴ γλῶσσα, μπορεῖ νὰ ἐξασκήσει ἐπίδραση ἑπάνω καὶ, νὰ τὴν μεταμορφώσει κατὰ τὶς ἀνάγκες του. Ἡ ζωὴ μιᾶς γλώσσας δὲν εἶναι τόσο μηχανικὸ φαινόμενο ὅσο κοινωνικὸ, δηλαδὴ ἐξαρτάται ἀπὸ τὸ τί θέλουν νὰ τὴν κάνουν οἱ ἀνθρῶποι. "Ετσι ἡ γλωσσολογία σημειώνει μετάβαση ἀνάμεσα στὶς φυσικὲς καὶ στὶς ἀνθρώπινες ἐπιστήμες, ἀφοῦ ὁ σκοπὸς της εἶναι νὰ μελετᾶ πὼς καὶ κατὰ ποιοὺς νόμους πλάθεται ζωντανὴ ὅλη. Ὁ Ψυχάρης ἔδωσε ἀπάντηση στὴν πιὸ μεγάλη, ἴσως, ἀντίρρηση ποὺ εἶχαν οἱ καθαρευουσιάνοι γιὰ τὴ δημοτικὴ· νόμιζαν πὼς ἡ χρήση της ἔπρεπε νὰ μένει περιορισμένη, γιατὶ ἔλειπαν οἱ λέξεις γιὰ τὴν ἔκφραση τῆς τεγνικῆς καὶ γιὰ πολλὰ πνευματικὰ γνωρίσματα. "Εδειξε ὁ Ψυχάρης πὼς μπροοῦσαν νὰ δημιουργηθοῦνε λέξεις, παρμένες ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλῶσσα, μὰ ἐφαρμασμένες στὸ δημοτικὸ κατρτισμό, γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ γλωσσικὴ ἑνότητα.

Κ' ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε πὼς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, γάρη στὴν ἐπίδραση τοῦ Ψυχάρη, μπῆκε σὲ καινούργια φάση. Ἡ πρώτη μορφὴ τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ στάθηκε λογοτεχνική, ὅταν, στὸν Α' αἰῶνα π.Χ. οἱ Ἀττικιστὲς ἀργισαν νὰ μιμοῦνται τοὺς Ἀργαίους. «Τότε, ἔγραψε ὁ Μεγιὲ, τιθέται ἡ μεγάλη ἀρχὴ ποὺ ἔμελλε νὰ κυριέψει—καὶ νὰ ξέλιγε τὶς ἑλληνικὲς γλώσσας· κατοστρέψει—ἐπειτα δλη τὴν ἔδοσι μιλοῦν καλά, πρὸ πάντων γράφουν καλά, ἀποφεύγουν τὴ δημοτική». Μιὰ δεύτερη μορφὴ φάνηκε, μὲ τὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ὅταν ἡ καθαρεύουσα ἔνινε διοικητική, ἐπίσης, ἡ γλῶσσα. Ἡ τρίτη μορφὴ παρουσιάζεται μὲ τὴν προσπάθεια τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ νὰ μὴν περιοριστεῖ πιὰ μόνο στὸ λογοτεχνικὸ ἢ στὸ ἐπίσημο ἔδαφος, μὰ νὰ ἀντικαταστήσει παντοῦ τὴ δημοτική. Ἡ Ψυχαρικὴ δράση ἦρθε σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ πάλη εἴτανε βίαιο, μὰ τὴ μετάθεσε, γιὰ πρώτη φορά, σὲ ἄλλο ἐπίπεδο, στὸ ἀληθινὸ, στὸ ἐπιστημονικό. Εἶναι γεγονὸς ὅτι, ἀπὸ τὸν Ψυχάρη, οἱ καθαρευουσιάνοι ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν πολλὰ ἐπιχειρήματά τους («παρακμὴ τῆς γλώσσας», «ξένες λέξεις», «ἀναλλοίωτη προφορά», κλπ.), καὶ νὰ περιοριστοῦν στὰ λεξικολογικὰ ζητήματα. Εἶναι γεγονὸς ὅτι τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἔγινε πιὸ ποικίλο, πιὸ περίπλοκο, γιὰ τὶ σγηματίστηκαν διάμεσες γλωσσικὲς καταστάσεις μεταξὺ δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας, ὅσο, ἀπ' τὴ μιὰ, γινόταν πιὸ εὐαίσθητη ἡ ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρίσουνε στὴ δημοτικὴ τὴ θέση της, κ' ὅσο, ἀπ' τὴν ἄλλη, φοβόνταν τὶς συνέπειες τοῦ δημοτικισμοῦ.

II

Οἱ γλωσσολογικὲς βάσεις αὐτὲς εἴτανε, γιὰ τὸν Ψυχάρη, ἀφετηρία γιὰ ἄλλο ἔργο, λογοτεχνικό, ποὺ πῆρε ὁ ἰδιος τὴν πρωτοβουλία του. Τὴ μαστρία τοῦ «Ταξιδιοῦ» εἶναι διπλή, γιατὶ μὰς δείχνει πὼς μπορεῖ ἕνα λογοτεχνικὸ ἔργο πρῶτα νὰ βγεῖ ἀπὸ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, ἔπειτα νὰ ἐπηρεάσει μιὰ γλῶσσα. Αὐτὰ εἶναι τὰ δυὸ γεγονότα, ποὺ τὰ ἐπέβαλε ἀκλόνιστα ὁ Ψυχάρης, καὶ ποὺ τὰ ἐπιβεβαιώνει ἡ Ἱστορία κάθε πολιτισμένης γλώσσας. Θὰ τὸ τονίσω σύντομα.

Σημαντικότατο εἶναι τὸ πὼς ἡ δημοτικὴ ἔγινε, ἀπὸ τὸ «Ταξίδι», ἡ γλῶσσα τῆς λογοτεχνικῆς πεζογραφίας, κ' αὐτὸ θέλει δυὸ παρατηρήσεις.

1ο) Πρῶτα, οἱ συνέπειες εἶναι μεγάλες στὴν ἐξέλιξη τῆς λογοτεχνικῆς κίνησης στὸ τέλος τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, γιατὶ τὸ πρόβλημα δὲ στάθηκε μόνο, γιὰ κάθε συγγραφέα, νὰ δημιουργήσει ἔργο, μὰ καὶ νὰ φτιάξει τὸ ὄργανο τῆς ἐκφρασής του. Ἀπὸ τότε κατάλαβαν πρῶτα τὶς σχέσεις τῆς σκέψης καὶ τῆς γλώσσας, δεύτερο τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἐνοποιημένης γλώσσας ὡς λογοτεχνικὸ μέσο. Ἂν καὶ ἡ δημοτικὴ δὲν ἔγινε ἡ γλῶσσα τοῦ κράτους—κ' αὐτὸ εἶναι μειονέχτημά της,— ἔγινε δίμως ἡ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας πρὸς ὄφελος 'καὶ τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς δημοτικῆς. Ἡ προσχώρηση μιᾶς ζωντανῆς γλώσσας στὴ λογοτεχνικὴ ἔκφραση ἔδωσε στὴν παραγωγὴ πιὸ ρεαλιστικὸ χαραχτήρα, κ' ἐπηρέασε τὶς τάσεις τὶς ἴδιας τῆς λογοτεχνίας ποὺ, ἀπὸ ἀφηγηματικὴ, ἔγινε ψυχολογική. Εἶναι ἀδύνατο νὰ φανταστεῖ κανεὶς τὴν ἐμφάνιση τοῦ μυθιστορήματος, ἔξω ἀπὸ τὴ δημοτική.

2ο) Ὁ Ψυχάρης εἶχε καταλάβει τὴ σημασία τῆς πρόζας καὶ τὸ ρόλο της, ἀχι μόνο στὸ λογοτεχνικὸ ἐπίπεδο, μὰ καὶ, γενικά, στὸ ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ διαμόφρωση τῆς πεζογραφίας εἶναι πιὸ δύσκολη ἀπὸ τὴ διαμόφρωση τῆς ποίησης, καὶ παντοῦ γίνεται πιὸ ἀργά, γιατὶ ἡ ποίηση περιέχει κάτι ἀτομικὸ-στικὸ στὴν ἔκφρασή της, ἐνῶ ἡ πρόζα παρουσιάζει πιὸ κοινωνικὸ χαραχτήρα. Θέλει ἡ ποίηση κατ' οὐσία δημιουργία, θέλει ἡ πρόζα κατ' οὐσία διοργάνωση τῆς δημιουργίας, καὶ τέτοια διοργάνωση δὲ γίνεται παρὰ μὲ κανεὶς προσπάθειες καὶ μὲ κοινὴ ὅλη. "Ενας μεγάλος ποιητὴς μπορεῖ νὰ δημιουργήσει τὴν ποίηση, ἢ πεζογραφία ἀπαιτεῖ συνεργασία πολλῶν. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἀληθεύει γιὰ κάθε μεγάλη λογοτεχνία, κάθε τόπου.

Ὁ Ψυχάρης ἔδειξε, ἔπειτα, τὴν ἀνάγκη τῆς αὐστηρότητας καὶ τῆς ἀκριβολογίας γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ γλῶσσα. Ἡ συμβολὴ του δὲν εἶναι ἁπλὴ, φανερώνει δράση γλωσσολόγου, λογοτέχνη καὶ φιλολόγου. Τὰ τρία στοιχεῖα αὐτὰ δίνουνε στὸ ἔργο του ὄχι μόνο πρωτοτυπία, μὰ πλοῦτο κ' ἰσορροπία, γιατὶ, στὸν Ψυχάρη, ὁ λογοτέχνης διορθώνει τὸ γλωσσολόγο, ὅπως ὁ γλωσσολόγος διορθώνει τὸ φιλόλογο, κ' ἀντίστροφα.

1ο) Πρῶτα, ὁ Ψυχάρης διάκριγε «γλῶσσα» καὶ «ὕφος»: ἡ γλῶσσα εἶναι κάτι κοινὸ, τὸ ὕφος εἶναι προσωπικὸ. Μέ τὸ ὕφος μπορεῖ ἡ γλῶσσα νὰ πάρει καλλιτεγνικὴ ἀξία, μὲ τὸ ὕφος φέγνει ὁ συγγραφέας τὴν ἀτομική του συμβολὴ στὸ σύνολο, καὶ συμμετέχει κατὰ τὸ μέρος του. Τὸ ὕφος —: ἐδῶ φτάνει νὰ θυμηθοῦμε τὸ τί γράψανε στὶς κλασσικὲς ἐποχὲς οἱ μεγάλοι κριτικοὶ καὶ φιλόλογοι—ἐκδηλώνεται σὰν ἡ ποιότητα ποὺ διαφοροποιεῖ τὶς γλωσσικὲς γρήσεις, σὰν «λεξαγία ἀξιῶν» στὴν ἐκλογὴ τῶν λέξεων καὶ στὴ διασκευὴ τῆς φράσης.

2ο) Ὕστερα, ἐδειξε ὁ Ψυχάρης πὼς μπορεῖ ὁ συγγραφέας (μὲ τὴ διαφορὰ τοῦ ἐπιστήμονα, καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ ἐπιστήμονα ποὺ προηγεῖται, κατ' ἀνάγκη, ἀπὸ τὴ δική του) νὰ «διαλέγει» μέσα στὸ ὑλικὸ ποὺ τοῦ προσφέρει ἡ γλῶσσα ὅταν δὲν ἔφτασε ἀκόμα σ' ἀρκετὴ ἑνότητα, ὄγι τόσο τὰ στοιχεῖα ποὺ τοῦ ἀρέσουν καὶ ποὺ ταιριάζουνε στὶς διαθέσεις του, ὅσο τὰ στοιχεῖα ποὺ εἶναι σήμερα καὶ θέλουνε, γι' αὐτὸ, λογοτεγνικὴ καθιέρωση. Ἐδῶ δὲν εἶναι ὁ λόγος γιὰ ὕφος, εἶναι ὁ λόγος γιὰ γλῶσσα. Διαπιστώνουμε, π.χ., τὴν ὕπαρξη πολλῶν τύπων γιὰ μιὰ λέξη, «κορέκλα» καὶ «καρέγλα», «ἀφῆτες», «ἀφεντάδες» κ' «ἀφεντῆδες», «θυμᾶμαι» καὶ «θυμοῦμαι», «ἀγαπιέμαι» κ' «ἀγαπιοῦμαι»· ὁ ρόλος τοῦ γλωσσολόγου εἶναι νὰ ἐξηγήσει τοὺς τύπους αὐτοὺς, καὶ νὰ σημειώσει πότε καὶ ποῦ τοὺς μεταχειρίζουνται· ὁ ρόλος τοῦ φιλολόγου καὶ τοῦ λογοτέγνη εἶναι νὰ προτιμήσουν ἕναν τύπο ποὺ θὰ καθιερωθεῖ γιὰ νὰ ἐπιτυγεῖ ἡ γλωσσικὴ ἑνότητα.

3ο) Ἡ ἐξέλιξη τοῦ «γλωσσικοῦ ζητήματος» εἶγε γιὰ ἀποτέλεσμα τὶς διαφορετικὲς διαφοροποιήσεις τοῦ δημοτικισμοῦ, σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ, σήμερα, ἡ πάλη εἶναι μέλλον ἀνάμεσα στοὺς μετριοπαθεῖς δημοτικιστὲς καὶ στοὺς ἄκρους, ποὺ τοὺς λένε «μαλλιαρούς». Πολλὲς φορὲς ἐπιπρίνουν τὸν Ψυχάρη γιὰ τὸ μαλλιαρισμὸ του, δηλαδὴ γιὰ τὶς ἄκρες συνέπειες ὅπου τὸν πῆγε ἡ μέθοδό του. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάργει καμμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἀρχῆς: ἡ λεγόμενη «μαλλιαρὴ» γλῶσσα δὲν εἶναι παρ' ἡ δημοτικὴ κοινωνισμένη, κωδικοποιημένη ἀπὸ φιλόλογους. Ὁ «μαλλιαρισμὸς» εἴτανε ἡ στάση ὅσων νοιάζουνταν πρῶτα γιὰ τὴν ἑνότητα τῆς γλώσσας, δεύτερο γιὰ μιὰν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση ποὺ ἐπιβάλλεται μιὰ ποὺ ἀναγνωρίζεται ἡ νομιμότητα τῆς δημοτικῆς. Ὁ ρόλος τοῦ συγγραφέα (τόσο περίφημα τὸ καταλαβᾶ ὁ Ψυχάρης, καὶ μᾶς ἄφησε τὸ δικό του παράδειγμα) εἶναι κοινωνικός, γιατὶ ἡ λογοτεγνία δὲν εἶναι παγγνίδι, εἶναι ἡ ἀνάτερη ἀνάγκη ἑνὸς λαοῦ ποὺ θέλει νὰ ζήσει: μπροστὰ σ' αὐτὴν, ὁ λόγος δὲν ἔγει παρὰ ὀνομρεώσεις. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ «Ταξίδι» εἶναι ἡ πιὸ ψηλὴ πατριωτικὴ πράξη ποὺ γνώρισε ἡ Ἑλλάδα στὴν τελευταία εἰκοσαετία τοῦ ΙΘ' αἰῶνα.

* *

Εἴτε ἔγουμε ὑπ' ὄψη μας τὸ συνολικὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη, εἴτε μόνο τὸ «Ταξίδι» πὼς, ἐδῶ καὶ πενῆντα γρόνια, σημείωσε διονγητικὴ ἀπελευθέρωση γιὰ τὴν Ἑλλάδα, θὰ βγάλουμε δυὸ γενικὰ συμπεράσματα.

1ο) Ὁ Ψυχάρης, μὲ τὴν ἵδρυση τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας, συμπλήρωνε τὴν πνευματικὴ ἐπαναστοση, ποὺ τὸ πρῶτο στάδιό της στάθηκε, στὴν ἀρχὴ τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ἡ ποιητικὴ ἀναγέννηση τῆς Ἰονίας. Ἀπὸ τότε, μπῆκε ἡ νεοελληνικὴ λογοτεγνία στὴν ἐθνικὴ της φάση, ἀφοῦ τὴ γλῶσσα τοῦ ἔθνους τὴν ἔκανε δική της.

2ο) Τὸ κίνημα τοῦ 1888, ποὺ τὸ ξαπόλυσε ὁ Ψυχάρης, μπορεῖ πολὺ σωστὰ νὰ συγκοινοῦνται μὲ τὸ κίνημα τῆς Γαλλικῆς Ἀναγέννησης, στοὺς ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνες, ὅταν, δημιουργήθηκε ἡ γαλλικὴ πεζογραφία ἀπὸ φιλόλογους καὶ ποιητές, καὶ μὲ ἀνάλογα μέσα. Βρέθηκαν μπροστὰ στὰ ἴδια προβλήματα: ἀνάγκη νὰ μεταγειριστοῦν παντοῦ τὴ «δημοτικὴ» γαλλικὴ γλῶσσα, ἀνάγκη, γι' αὐτὸ, νὰ τὴν πλουτίσουν, ἀνάγκη νὰ τῆς δώσουν ἑνότητα. Τὴν πρωτοτυπία τοῦ Ψυχάρη δὲν τὴ μειώνει ἡ σύγκριση αὐτὴ, ποὺ δὲν εἶναι μόνο ποὺς τιμὴ του, μὰ εἶναι καὶ ἐπικύρωση. Ὁ Ψυχάρης δὲν τἀγνοοῦσε, ὅταν ἔβαλε τὸν ἀνθρωπισμὸ στὴν ὑπηρεσία τῆς πατρίδας του.

ΑΝΤΡΕΑΣ ΜΙΡΑΜΠΕΛ

Καθηγητὴς τῆς Σχολῆς Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν τοῦ Παρισιοῦ

ΟΙ ΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΨΥΧΑΡΗ ΣΤΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗ

Δὲ μᾶς κάνουν παιδιὰ τὰ γερατειά,
μᾶς βρίσκουν μόνο ἀλθηνιὰ παιδιά.

ΓΚΛΙΤΕ

Ἐδῶ κι' ἕνα μῆνα, κλείσανε δέκα τρία χρόνια ἀπὸ τὰ τελευταῖο ταξίδι τοῦ Ψυχάρη στὴν Ἑλλάδα, τὸ τελευταῖο ταξίδι πόκανε ὁ Ψυχάρης στὴ χώρα μας ζωντανός. Βέβαια, ὁ ἀλύγιστος τοῦτος πολέμαρχος ζωντανὸς καθαφτὸ ποτὲς δὲν ἔπαψε νἆναι! Κι' ἀκόμα, γιὰ τελευταῖο ταξίδι, θάπρεπε ἴσως νὰ λογαριάζει κανεὶς τὸ πραγματικὰ τελευταῖο ταξίδι τοῦ γεροδάσκαλου, ὅταν δὲν ἤρθε πιὰ μόνος, μὰ τὸν κουβάλησαν καὶ τοῦ ἀποθέσανε τὰ κουρασμένα του κόκκαλα στὸ περιγιάλι τῆς Χιός, στὸν τόπο ποὺ πῆγε καὶ διάλεξε ὁ ἴδιος, στὸ μνῆμα ποὺ ὁ ἴδιος ἐφτιαξε τὸ ἐπίγραμμά του. Γιατὶ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀδρὰ χαραχτηριστικὰ τοῦ Ψυχάρη' πρέπει νὰ τὸ τονίσει κανεὶς ἐξαρχῆς, εἴτανε ἡ ἀφοβία του, κι ἡ ἀφοβιὰ μπρὸς στὸ θάνατο ποῦ τοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ψυχολογία κάθε παλληκαριοῦ. «Μαῦρος ὁ θάνατος δὲν εἶναι», γράφει κάπου, καὶ τὸ μοτίβο τοῦτο τὸ ἐπαναλαβαίνει συχνὰ μέσ' στὸ ἔργο του. Τοῦ ἀρέσει συχνὰ νὰ μιλᾶ γιὰ τὸ θάνατο καὶ μιλᾶ γιὰ τὸ θάνατό του —θὰ τὰ καταρράσω— ὄχι μὲ τὴ νοσηρὴ ἐπιμονή, ποὺ ἀναλογίζουνται τὰ στερνά τους οἱ φιλόζωοι ὁπουνοῦδριακοὶ ἀνθρωπάκηδες, μὰ μὲ τὴν ἐξοικείωση ποὺ δημιουργεῖ μ' αὐτὸν ἡ γάνιμη καὶ δημιουργικὴ ζωή, ἡ συνείδηση πὼς ὠφελεῖς καὶ φωτίζεις τοὺς ἄλλους, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ βεβαιότητα γιὰ τὴ δόξα. Καὶ τόντὶς ἡ δόξα, ἡ περίφημη αὐτὴ προέκταση τοῦ ζωϊκοῦ ἐνστίγτου, εἶταν τὸ πᾶν. Ἡ παρόξεύνα καὶ βαθειὰ εἰλικρινὴς τοῦτη φύση, ἤξαιρε ἐξ ἀρχῆς νὰ θέσει τὸ ζήτημα του, τὸ ζήτημα τῶν σχέσεών του μὲ τὸ Ρωμαϊκὸ ξεκάθαρα καὶ σταράτα. "Ηρθα, λέει, στὴν Ἑλλάδα ἐλπιδοφόρα τὸ ἔξοχο δόξα καὶ γροθιές! Μὲς στὶς πρῶτες λέξεις, κλείνεται δλάκερο τὸ ἀναθημιουργικὸ πρόγραμμα τοῦ Δασκάλου. Ἡ Ἑλλάδα ἔπρεπε ν' ἀποχτήσει δική της δόξα πρωτογενή. Οἱ λέξες τοῦτες ἐκφράζουνε τὶς σχέσεις τῆς χώρας μας μὲ τοὺς πνευματικοὺς ἀρχηγοὺς της, στὴν ἱστορική στιγμὴ τοῦ 1888. Ἡ γροθιὰ μὲ τὸν ἀφυπνιστικὸ ρόλο της. Κι' ἡ δόξα μονόχγα γιὰ κεῖνον ποὺ θὰ πετοχαίνει τὴν ἀφύπνιση! Κι' ἔτσι ὁ Ψυχάρης, μιὰ κι' ἔνιωσε καλὰ τὴν οὐσία τοῦ ζητήματος, μπόρεσε νὰ μὰ κατευθύνει στρατηγικὰ τὰ ὅπλα του —τὶς γροθιές του! Καὶ κέρδισε τὸν ἀγῶνα πνευματικὸν ἐφοδίων του, κ' ἄρχισε νὰ ἐπεξεργάζεται μ' αὐτὰ μιὰ δική του πνευματικὴ ἱστορία, βρίσκεται ὁ ἄνθρωπος ποὺ, πρὶν ἀπ' ὅλους, ἀνακάλυψε τὸν ἀγνωστο θησαυρὸ κι' ἔδειξε τὴ χρησιμοποίηή του σὲ ὅλους ἄλλους. Κι' ἀπ' ἡ ἀνακάλυψη τοῦτη εἶτανε τυχαία. Δίκια θὰ ὀνομαζόταν Ψυχασιὰ ἡ ἐποχὴ ποὺ ἀρχίζει καὶ ποὺ στηρίζεται στὴν ἀνακάλυψη τοῦτη. Μὰ ὁ Ψυχάρης εἴτανε φύση ἐξαιρετική, ἀπὸ κείνους ποὺ ἐκφράζουνε τὶς ἀναγκες κεινουργιων κατευθύνσεων στοὺς λαοῦς κι' ἀνοίγουν τὶς ἱστορικὲς περιόδους στὰ ἔθνη. "Ενας Ἑθνάρχης. Τὸ ἐθνικὸ ζήτημα στὴν πνευματικὴ του περιοχή, τόκανε ζήτημα του, κι' ἔστρεψε μὲ τεράστια ἐπιδεξιότητα τὴ ζωή του ὁλάκαρη, μαζί μὲ τὴ ζωὴ ὅλων τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του, γόρο ἀπὸ τὸν ἄξονα τοῦ ζητήματός-τοῦτου. "Ολα γι' αὐτὸν εἴτανε γλῶσσα. Ἀπὸ κεῖ ἀρχίζουνε κι' ἐκεῖ τελειώνουνε ὅλα. Οἱ ἐρωτικὲς ἡρωϊδες τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων του, κάναν γλωσσολογία, κι' ἀναβαζόταν σὲ σύμβολα τῆς γλωσσικῆς ἰδέας. Τὸ ἔθνος κι' ἡ γλῶσσα. Ἡ λεφτεριὰ καὶ ἡ γλῶσσα. Ἡ φύση καὶ ἡ γλῶσσα, ἡ γυναῖκα καὶ ἡ γλῶσσα, ὁ ἔρωτας καὶ ἡ γλῶσσα, τὰ ἔντομα, τὰ πουλιά, ὁ οὐρανὸς ἡ θάλασσα, οἱ δρόμοι τ' ἀμάξια, τὰ σπίτια καὶ ἡ γλῶσσα. Τὸ σύμπαν καὶ ἡ γλῶσσα. Ἡρωϊκὴ μονομέρεια τότης. Αὐτὸ θὰ πεῖ πολεμιστής, αὐτὸ θὰ πεῖ ἀρχηγός. Τὸ ἀρχιγηλίκι τδξαμε καλὰ γιατὶ εἶταν στὴ φύση του μέσα. Τὴν ἐθθόνη τοῦ ζητήματος ποὺ ὑπερᾶσπισε ἤξαιρε νὰ τηνὲ σηκώνει καλὰ καὶ στὶς πιὸ γενικὲς καὶ στὶς πιὸ μερικὲς ἀπόψεις της. Μὲς στὸ μικρὸ ξενοδοχεῖο τῆς Μυτιλήνης ποὺ τράγαμε τὰ μεσημέρια, ὅταν εἴταν ἐκεῖ, θυμᾶμαι ἕνα χαρακτηριστικὸ ἐπεισόδιο: Τὸ γκαρσόνι ποὺ σερβίριζε μπαινόβγαινε κι' ἔδινε φωναχτὰ τὶς παραγγελίες του:

— Δύο τ ε μ ά χ ι α τὸ ἕνα γιαγνία.

Ὁ γεροδάσκαλος χτυποῦσε κάτω τὸ περοῦνι-του κι' ἀγρίεβε. Ἡ βαριὰ τραβηγμένη φωνὴ του ξεσήκωνε τὸ ἐστιατόριο:

— Μῆτσοσο θὰ μὲ σκάσασεις!

Ὁ κόσμος πότρωγε σήκωνε τὸ κεφάλι του μιὰ στιγμὴ ἀπὸ τὸ πιάτο καὶ γελοῦσε.

Κι ὕστερα πάλι στὸ πιάτο. Μᾶ ὁ Ψυχάρης μιὰ κι ἔβρισκε ἀφορμὴ δὲν τἄβαζε γρήγορα κάτου. Παίρνοντας γιὰ ἐπιδοκιμασία τὼν λόγων του, — καὶ πῶς ἀλλοιῶς μπορούσανε νἆναι; — τὰ μειδιάματα τῶν καλῶν λαδεμπόρων τῆς Μυτιλήνης ποὺ ἀκολουθοῦσανε τὴν πρώτη κραυγή

Ὁ Ψυχάρης βγαίνοντας στὴ Μυτιλήνη (8 Λόγουστου 1925).

τοῦ, συνέχιζε τὴ διδασκαλία του, στρ.φοντας πιὰ στοὺς θωμόνες.

— Φωνάζει «τεμάχια» καὶ ἐγνο

«ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ»

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ

ΨΥΧΑΡΗΣ

δε μ' μέλει τώρα νά πεθάνω! Μοῦ φτανει ἡ ζωή, ἀφοῦ εἶδα τήν Ἀθήνα. Ἐδῶ γεννήθηκε ὁ κόσμος. Ἐδῶ καὶ στή Ρώμη μορφώθηκε ἡ Ἐδρώπη. Μικρός τόπος καὶ γέμισε τή γῆ. Ἀπὸ δῶ μᾶς ἦρθανε καὶ νοῦς καὶ σκέψη κ' ἰδέες. Ἀφτὴ μᾶς ἔκαμε ἀνθρώπους. Ἀθήνα τή λένε καὶ ποτὲς δυσμα ἀτὸν κόσμο, μὲ τόσο λίγες συλλαβές, δὲ σῆμανε τόσα. Φτάνει τὸνομά της νά πῆς καὶ τά λές ὅλα. Μὲ σέβας τὸ χῶμα τῆς νά πατήσῃς, ἐσὺ πού ἔρχεσαι σὲ τέτοια χῶρα' τὸν σδρανὸ πού βλέπεις τονὲ βλέπανε καὶ τότες οἱ μεγάλοι' τὸν ὀρίζοντα πού κοιτάξεις μὲ τόση χαρά, τονὲ κοιτάζανε τά μάτια τους κάθε μέρα. Μέσα σ' ἀφτὴ τὴν ἀτμοσφαῖρα γεννιόνανε οἱ φτερενὲς ἰδέες, βγαίνανε ποίηση καὶ φιλοσοφία. Ὅταν ἀνεβαίνανε οἱ γενναῖοι στὴν Ἀκρόπολη ἀπάνω, τήν Ἱερὰ θάλασσα θωρούσανε ποὺ θωρᾶς τώρα καὶ σύ.

Μὲ πόση χάρη, μὲ πόσο νόστιμα, ἡ φύση ἀράδιασε μιὰ μιὰ τὶς κορφοῦλες καὶ τὰ βουνοχάκια ποὺ βλέπεις γύρω στὴν Ἀθήνα! Τί ὡραία, τί χαϊδευτικὴ μορφὴ κατώβωσε νά τοὺς δείσῃ! Μὲ τί γλύκα, μὲ πόση ἀγάπη ζωγράφισε κάθε γραμμή! Μὲ πόσο ρυθμὸ καὶ μέτρο, μὲ πόση ἁρμονία σκάλισε τή γῆς, ἐστρωσε τὰ περγιάλια καὶ τερτγύλωσε τοὺς γιαλοὺς! Στόλισε τὴν Ἀθήνα μὲ τὶς πιὸ χαριτωμένες, μὲ τὶς πιὸ ἁπαλὲς τῆς ὀμορφιές. Τὴν ἔκαμε μὲ πόσο καὶ χαρὰ, τὴ συγήρισε σὰν παιδί της. "Ὁλα τἄχει πειριασμένα' ἐδῶ τ' ἀριστουργήματα τῆς τέχνης φείνοντ' ἀπὸ νά βγάρανε ἀπὸ τὸ χῶμα, ὁά νε εἶναι τοῦ τόπου γεννήματα, ἀφοῦ καὶ τά πλάσματα τῆς φύσης ἔχουνε τόση φαιδρότητα καὶ τέχνη.

Λιάνια χώρα θά μείνῃς—καὶ μὴ σὲ μέλει! Μπορεῖ νά σὲ κατασπαλήσουνε οἱ βαρβάροι, μπορεῖ νά σπυλιὰ στὸν Παρθενόνα σου νά χτυθοῦνε. Ἠσυχὴ νά εἶσαι! Θὰ καταστρέψουνε τὰ σπυλιὰ καὶ θὰ χαθοῦνε οἱ βαρβάροι' μιὰ μέρα θὰ βέρκουνται καὶ θὰ κιαίνε γιὰ τὴν τόση τους τόλμη. Ἐσὺ πάντα θὰ βασιλεύῃς! Ἀπὸ θὰ στέκεσαι πάντοτινά, θὰ ἐσένα πάντα σὲ κοιτᾶῃ ἡ ἀλησμόνιτα μεγάλη θεά, γιατ' ἐσένα πάντα σὲ προσέχει τὸ κεφάρι μέτι τοῦ ἀλεμ.

Ἐσὺ ζοῦσε—λέει μοναχὸς στὴν Ἱστορία. Ἄλλος δὲ θὰ ἔρθῃ πιὸ νά τοῦ μοιάσῃ "μπορεῖμε νά τόχουμε κάχρηδε καὶ ἐδῶ, μολονότι καὶ μεῖς δὲ θὰ τοῦ μοιάζουμε ποτές. Ὁ πιὸ πρόσυχος ἀνθρωπος ἔνιωσε μέσα του τί θά νῆ τέχνη καὶ ποίηση, ἤξερε χωρὶς νά τοῦ τό μάθῃ κανεῖς ποιὸ εἶναι τὸ καλὸ καὶ τ' ἀσχημο. Ἄλλο δὲν εἶχε δάσκαλο παρὰ τὴ φύση. Γιὰ νά γίνωνε ἔργα μεγάλα, δὲ φτάνει ἕνας μονάχα νά τὰ κάμῃ χρειάζεται ἡ συνεργεία ὁσωνῶνε πρέπει νά τὰ καταλάβουνε ὅλοι, κι ὅλοι νά τἀρέσουνε. Καλλιτέχνης εἶτανε ὁ λαός δλος. Δὲ κάθε πάτρα χάρασε τὴν ἰδέα τοῦ ὁ νοῦς του πατῆκε δοῦλλα μέσα σὰ κάθε μέρμαρο, σὲ κάθε στίχο. Στοὺς νεοὺς καὶ στὰ βιβλία, στοὺς Βαρβόνικα, τὸ μέ τεπο καὶ τὴς κολόνες, μᾶς ἄφησε τὴν Ἑλλὰ δάσκαλο.

Ὁ Ἡρόδοτος, μᾶς ἔμαδε τί θά κῆ εἰλικρινεία καὶ τέχνη. Ψευτιὲς δὲν θὲν ἔχει' δὲν ἔχει πολύπλοκες τεχνουργίες' δὲλε μιὰ πέτρα ἀπάνω στὴν ἄλλη καὶ θγῆκε ὁ Παρθενός. Πιὸ ἁπλὰ μέσα, πιὸ ἀπονήρεφτοι τρόποι δὲ γίνουνται. Ὁ Ἀθηναῖος δὲ γόρεβε νά θαυμάσῃ τὸν κόσμο, νά μᾶς γελάσῃ μὲ τέχνες, μὲ σοφίες, μὲ γόρους κι ἀλλόγρωους. Δὲν ἤτανε ὁ σκοπὸς του νά φαντάζουνε. Ἕνα μονάχα κοιντηρόσανε. πῶς νά κοῦνε τὴν ἰδέα τους, πῶς νά τὴν παρατσήσουνε ἁπλὰ καὶ φυσικὰ γιὰ νά τὴν καταλάβῃ ὁ κάθενας δεν τοὺς ἔμελε γιὰ τίποτις ἄλλο, κ' ἴσια γιατὶ δὲν εἶχανε ἄλλο σκοπό, κατωβώσανε κ' ἔκανε τόση τέχνη. Τὴν Ἀκρόπολη τὴν εἶδα ὅπως δέβαια δὲν τὴν εἶδε κανένας ξένος' γιὰ τοῦτο σᾶς μιλεῖ μὲ τόση ζέση. Νά μάθετε τί ἤφεραν! Ἴσως δὲν τἀποδείχνω, μὰ ποὺ μοῦ ἀρέσουνε οἱ Ἀχαιοὶ. Τὰ πήγαμε πάντα καλὰ μαζί. Οἱ Ἀχαιοὶ περῆφανοι δὲν εἶναι. "Ὅταν εἶμουνε παιδὶ τὸ σκολειό, δὲ μοῦ ἀρέσανε τὰ λόγια τους' μοῦ φαινόνανε πὼς οἱ Ἀχαιοὶ ἄλλο τίποτα δὲν ἔκανε παρὰ ἕνα σωρὸ δασκάλοι' ἔτσι τὸ θαρρούσα, ἴσως γιατὶ δασκάλοι μοῦ τοὺς παραδίνανε' τοὺς παρουσιάνα γιὰ κατεοδοφῆδες, μαχαιροφῆδες, σκολαστικοὺς ἀνθρώπους, καὶ νά τὸ πῶ κι ἀφτὸ δαρτοὺς μὲ τὸ παρακάνω. Ἀχαρεῖοι ὀτὸ σκολειὸ πόνα νά ρίξουνε οἱ διπκοπές. "Ὅταν ἔπιασα μόνος μου νά τοὺς σπουδάσω, ἄλλαξα γνώμη μεριάς. Κατάλαβα πὼς ἦταν γελαστοί, πὼ καλῆς φυχῆς ἀθρώποι δὲ γίνουνται. Τοὺς ἔδαλα μέσα στὴν καρδιά μου — κι ἀπὸ τότες τὰ πάμε λαμπρά. "Αμα ἀδειάσω λίγη ὥρα τὸ χειμώνα — ἄταν πέφτουνε ἔξω τὰ χιόνια ἀκρτὰ πρκτὰ καὶ κάθουμαι ἥσυχα κοντὰ στὴ φωτιά μου, πολὺ μοῦ γιδίζω. "Ὅταν ἐπιλαγῆς, ἐκλαιγῆς σαπφὸς καὶ κουβεντιάζω μὲ τοὺς "Ἀρχαίους. Πιάνω ἕνα διβλίο καὶ τὰ λέμε. Πόσα γελία κάνουμε μαζί! Πόση χαρὰ μὲ περιχύνουνε τὰ λόγια τους. Πόσο θυμώνω, ἄμα θυμώσουνε' πόσο κλαίω ἄμα δακρίσουνε' πόσο μὲ διασκεδάζουνε τὰ παραμύθια τους καὶ πόσο μοῦ γλυκαίνει τὴν φυχὴ ἡ καλὴ τους, ἡ ἀβυχὴ τους φιλοσοφία καὶ ποίηση' τὰ πάμε πολὺ καλὰ μαζί. Δὲν κάνουνε καὶ τὸν περῆφανο' φτάνει νά τοὺς ἀγαπᾶς μὲ τὴν καρδιά σου, νά μὴν τοὺς ἐχεῖς γιὰ σοφοὺς λογιωτάτους, καὶ μὲ πολλὴ καλοσύνη σοῦ ξεσκεπάζουνε τὶς ἰδέες τους, σοῦ φανερώνουνε τὶς ὀμορφιές τους καὶ πιάνουνε τὶς κουβέντες. Πολὺ μοῦ ἀρέσουνε οἱ "Ἀρχαῖοι! Πάντα τὸ πεθυμοῦσα νάντερωθῶ μιὰ κομψὴ μέρα.

Ἀξίζαμε κι ἀρτὸ, ὅτι πάτησα στὴν "Ἀθήνα. Κόντεβε μεσημέρι' γρήγορα γρήγορα ἔτρεχε ὁ καθένας ἀπὸ τὴ ζέστη νά χωθῆ μέσα σὲ κανένα κελλάρι. Ἔτσι κρυφόκανε ὅλοι κεῖ στοὺς δρόμους δὲ φαινότανε πιὰ ψυχή. Ὁ "Ηλιος φωτοδόλοπε, ποὺ σοῦ θάμπωνε τὰ μάτια. "Ὅλα τἀβλέπες κάτωσπρα, ἡ "Ἀθήνα γυάλιζε σὰν ἀπέραντος θόλος ζάχαρη' ἔλεγες πὼς ἔχει χλωμιάσει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν ἀνεγιά. Ἠαυία δὲν ἔχω στὸ ταξίδι' πρέπει πάντα νά εἶμαι στὸ πολάρι. Σκρώθηκα λοιπὸν νά πάω στὴν "Ακρόπολη. Πρτοῦ ἀνεβῶ, στάθηκα κάτω μιὰ στιγμὴ καὶ κοίταξα ἀπάνω, νά δῶ. Τί θλάσμα! "Ὅλους τοὺς "Ἀρχαίους μαζωμένους στὴν "Ακρόπολη, ἐμπαλίτσους κι ἀσπρογυαλεμένους, μὲ τοὺς βασκιοὺς χιτῶνες' τὰ πρόσωπά τους εἶτανε χλωμὰ μὲ πάντοτες ὡραῖα. Προχώρησα καὶ τοὺς εἶδα ἀπὸ κοντά. Παρκτοῦσανε καὶ μαλώσανε ἀναμεταξύ τους. "Ἄλλοι ἀνεβοκατεβαίνανε τὴ σκάλα τοῦ Βεῦλε, ἄλλοι πάλι ἐρχόντανε ἴσια μὲ κάτω, στοὺ Διονύσου τὸ θέατρο, κάθονταν γύρω γύρω στὰ σκαμνιὰ καὶ κρομψιανὲ — ποιός χαίρει τί; "Ἴσως καμιὰ παράσταση ποὺ δὲ θά γίνῃ ποτές. "Ἄλλοι εἶτανε καθισμένοι μὲ τὴν ὀρᾶδα στὰ σκαλοπάτια τοῦ Παρθενώνα, κοιτάζανε τὸ χάρτο ποὺ εἶχε φυτρώσει στὶς κέττες ἀνάμεσα ἢ θωρούσανε τὴ θάλασσα μπροστά τους. Εἶχανε ἀμίλλες κι' ἔδοσε ὁ ἕνας νά πῆ κάτι ἀπὸ ἀλλονοῦ.

Ὁ Σωκράτης ἔτρεβε τὰ σκέλια του ὀμότανε πὼς τρίβοντας τὰ σκέλια του εἶχε πεθάνει, καὶ γλυκὰ χαμογελοῦσε. Τί καλὸς ἐκεῖνος ὁ Σωκράτης! Χαιρόνταν ἄμα τοὺς νά ἀκούνε. Εἶτανε ὁ γέρος τοῦ νοῦ τοῦ κόσμου. "Ἐκρσνε νά δεῖς τὴν ψυχὴ τὸ γέρο, ἤταν εἶχε σκοπὸ νά πῆ κομιὰ νοστιμάδα ἢ νά κάμῃ κανένα χωρατό' τότες εἶτανε ποὺ ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα του λόγια γεμάτα ἰδέες μεγάλες καὶ πανάγιες ἀλήθειες. Παίζοντας καὶ σὰ νά μὴν πρόσεχε διόλου ἔλεγε τὰ πιὸ ἀοβρὰ πράματα. Σὲ τέτοιες ὥρες εἶχε μάλιστα τὸ συνήθειο νά κατεβάζῃ τὰ φρύδια καὶ νά πετᾷ σῦραδὲ μιὰ δάξῃ τὰ φρύδια καὶ νά πετᾷ σῦραδὲ μιὰ ματιὰ τάχατις σὰ νάκανε τὸ σουδαῖο ἢ τὸ θωμαμένο. Ὁ Πλάτωνας τὸν πείραξε τὸ λέοντας πὼς ἤμουτζε τάδρος.

Ὁ Ἡρόδοτος, μὲ χάρη μοναδική, διηγότανε παρέεια κάτι ἱστορίες, ποὺ τελειωμὸ δὲν εἶχανε. Καθόνταν, τὰ Ἑλληνόπαιδα ἀγτγῆρο καὶ τὸν ἀκούγανε ὅλοι σὰν παπποῦλης τους. Σκωβρωὸς σὰν τὸ λιοντάρι ὁ Θουκυδίδης μελετοῦσε. Γόρεβε θεμέλια γιὰ νά στηλώσῃ τὴν ἀλήθεια. Μᾶζωνε πληροφορίες ἐδῶ καὶ κεῖ, ρωτοῦσε τοὺς σρατιῶτες, μιλοῦσε μὲ τοὺς γέρους πολεμοῦσε νά διαβάσῃ τὶς ἐπιγραφὲς καὶ τὰ μνημεῖα. Κάποτες χαμογελοῦσε τὸ λιοντάρι' ἔθλεπε πὼς τὸ ἔργο του πιὰ ἔμεινε στοὺς αἰῶνες καὶ πὼς μόνος του, πρὶν ἀκόμη μάθῃ ὁ κόσμος τί θά πῆ ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς κριτικῆς, ἔθεσε τὴν ἀλῆθειαν, τὴ μόνη μέθοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Ἱστορίας.

"Ἕνας γέρος, μὲ μαλλιὰ σὰν τὸ χιόνι, ἤρωμα καὶ γλυκὰ τραγουδοῦσε κάποιο κάπιο τῆς ἀνοιξῆς τὴν καλοσύνη, τοῦ ἀηδονιοῦ τὴ λαλιά, τοῦ Κολονοῦ τὴν ἀμραιάντρα' κάτ' τὴν ἐσκράδα. Εἶτανε ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ἕλους ὁ Σοφοκλῆς ποὺ ἄναβε ἡ καρδιά του καὶ ποὺ θγάζανε οἱ στίχοι του φωτιά, κάθε φορὰ ποὺ μιλόσε γιὰ τὴν Οὐρᾶνια Δίκη, γιὰ τὶς Ἐρινύες ποὺ τοὺς φονιάδες φονεβοῦσαν οἱ Ἐρινύες μέσα σὰ λαμπάδα καὶ σπίτια ἀρόχους — κ' οἱ θράχοι θὰ κατανήσωνε τρομάρα γιὰ ὅσους δὲν εἶδανε πὼς πίσω ἀπὸ τοὺς θράχους εἶναι κρυμμένες οἱ χαλκόπορες θεές. Ὁ ἄγαθὸς ὁ Αἰσχύλος μονολογοῦσε' πότες τὸν ἔθλεπες ὁσὸν ἐφέας νά λειτουργῆ, πότες νά πολεμῆ σὰ στρατιώτης. Συνήθεις ποὺ καὶ ποὺ νά δόξῃ σὰν τραγῳδίες τοῦ μέσα καὶ δυὸ τρεῖς ξένες λέξες' τὶς εἶχε μάθει στοὺς Περσικοὺς πολέμους. "Ἀπὸ μακριὰ ὁ Ἐβρυπίδης τοὺς κοιτᾶζε καὶ τοὺς δυό. Γελόσε σὰ μαρμαρωμένο στὴ φωτιά μου, πολὺ μοῦ γιδίζε. "Ὅταν ἐπιλαγῆς, ἐκλαιγῆς σαπφὸς καὶ τὸν ἀκούσε ἕνας ἀπὸ τὰ λέμε. Πόσα γελία κάνουμε μαζί! Πόση χαρὰ μὲ περιχύνουνε τὰ λόγια τους. Πόσο θυμώνω, ἄμα θυμώσουνε' πόσο κλαίω ἄμα δακρίσουνε' πόσο μὲ διασκεδάζουνε τὰ παραμύθια τους καὶ πόσο μοῦ γλυκαίνει τὴν φυχὴ ἡ καλὴ τους, ἡ ἀβυχὴ τους φιλοσοφία καὶ ποίηση' τὰ πάμε πολὺ καλὰ μαζί. Δὲν κάνουνε καὶ τὸν περῆφανο' φτάνει νά τοὺς ἀγαπᾶς μὲ τὴν καρδιά σου, νά μὴν τοὺς ἐχεῖς γιὰ σοφοὺς λογιωτάτους, καὶ μὲ πολλὴ καλοσύνη σοῦ ξεσκεπάζουνε τὶς ἰδέες τους, σοῦ φανερώνουνε τὶς ὀμορφιές τους καὶ πιάνουνε τὶς κουβέντες. Πολὺ μοῦ ἀρέσουνε οἱ "Ἀρχαῖοι! Πάντα τὸ πεθυμοῦσα νάντερωθῶ μιὰ κομψὴ μέρα.

Τἀξιώθηκα κι ἀρτὸ, ὅτι πάτησα στὴν "Ἀθήνα. Κόντεβε μεσημέρι' γρήγορα γρήγορα ἔτρεχε ὁ καθένας ἀπὸ τὴ ζέστη νά χωθῆ μέσα σὲ κανένα κελλάρι. Ἔτσι κρυφόκανε ὅλοι κεῖ στοὺς δρόμους δὲ φαινότανε πιὰ ψυχή. Ὁ "Ηλιος φωτοδόλοπε, ποὺ σοῦ θάμπωνε τὰ μάτια. "Ὅλα τἀβλέπες κάτωσπρα, ἡ "Ἀθήνα γυάλιζε σὰν ἀπέραντος θόλος ζάχαρη' ἔλεγες πὼς ἔχει χλωμιάσει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν ἀνεγιά. Ἠαυία δὲν ἔχω στὸ ταξίδι' πρέπει πάντα νά εἶμαι στὸ πολάρι. Σκρώθηκα λοιπὸν νά πάω στὴν "Ακρόπολη. Πρτοῦ ἀνεβῶ, στάθηκα κάτω μιὰ στιγμὴ καὶ κοίταξα ἀπάνω, νά δῶ. Τί θλάσμα! "Ὅλους τοὺς "Ἀρχαίους μαζωμένους στὴν "Ακρόπολη, ἐμπαλίτσους κι ἀσπρογυαλεμένους, μὲ τοὺς βασκιοὺς χιτῶνες' τὰ πρόσωπά τους εἶτανε χλωμὰ μὲ πάντοτες ὡραῖα. Προχώρησα καὶ τοὺς εἶδα ἀπὸ κοντά. Παρκτοῦσανε καὶ μαλώσανε ἀναμεταξύ τους. "Ἄλλοι ἀνεβοκατεβαίνανε τὴ σκάλα τοῦ Βεῦλε, ἄλλοι πάλι ἐρχόντανε ἴσια μὲ κάτω, στοὺ Διονύσου τὸ θέατρο, κάθονταν γύρω γύρω στὰ σκαμνιὰ καὶ κρομψιανὲ — ποιός χαίρει τί; "Ἴσως καμιὰ παράσταση ποὺ δὲ θά γίνῃ ποτές. "Ἄλλοι εἶτανε καθισμένοι μὲ τὴν ὀρᾶδα στὰ σκαλοπάτια τοῦ Παρθενώνα, κοιτάζανε τὸ χάρτο ποὺ εἶχε φυτρώσει στὶς κέττες ἀνάμεσα ἢ θωρούσανε τὴ θάλασσα μπροστά τους. Εἶχανε ἀμίλλες κι' ἔδοσε ὁ ἕνας νά πῆ κάτι ἀπὸ ἀλλονοῦ.

Ὁ Σωκράτης ἔτρεβε τὰ σκέλια του ὀμότανε πὼς τρίβοντας τὰ σκέλια του εἶχε πεθάνει, καὶ γλυκὰ χαμογελοῦσε. Τί καλὸς ἐκεῖνος ὁ Σωκράτης! Χαιρόνταν ἄμα τοὺς νά ἀκούνε. Εἶτανε ὁ γέρος τοῦ νοῦ τοῦ κόσμου. "Ἐκρσνε νά δεῖς τὴν ψυχὴ τὸ γέρο, ἤταν εἶχε σκοπὸ νά πῆ κομιὰ νοστιμάδα ἢ νά κάμῃ κανένα χωρατό' τότες εἶτανε ποὺ ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα του λόγια γεμάτα ἰδέες μεγάλες καὶ πανάγιες ἀλήθειες. Παίζοντας καὶ σὰ μὴν πρόσεχε διόλου ἔλεγε τὰ πιὸ ἀοβρὰ πράματα. Σὲ τέτοιες ὥρες εἶχε μάλιστα τὸ συνήθειο νά κατεβάζῃ τὰ φρύδια καὶ νά πετᾷ σῦραδὲ μιὰ δάξῃ τὰ φρύδια καὶ νά πετᾷ σῦραδὲ μιὰ ματιὰ τάχατις σὰ νάκανε τὸ σουδαῖο ἢ τὸ θωμαμένο. Ὁ Πλάτωνας τὸν πείραξε τὸ λέοντας πὼς ἤμουτζε τάδρος.

Ὁ Ἡρόδοτος, μὲ χάρη μοναδική, διηγότανε παρέεια κάτι ἱστορίες, ποὺ τελειωμὸ δὲν εἶχανε. Καθόνταν, τὰ Ἑλληνόπαιδα ἀγτγῆρο καὶ τὸν ἀκούγανε ὅλοι σὰν παπποῦλης τους. Σκωβρωὸς σὰν τὸ λιοντάρι ὁ Θουκυδίδης μελετοῦσε. Γόρεβε θεμέλια γιὰ νά στηλώσῃ τὴν ἀλήθεια. Μᾶζωνε πληροφορίες ἐδῶ καὶ κεῖ, ρωτοῦσε τοὺς στρατιῶτες, μιλοῦσε μὲ τοὺς γέρους πολεμοῦσε νά διαβάσῃ τὶς ἐπιγραφὲς καὶ τὰ μνημεῖα. Κάποτες χαμογελοῦσε τὸ λιοντάρι' ἔθλεπε πὼς τὸ ἔργο του πιὰ ἔμεινε στοὺς αἰῶνες καὶ πὼς μόνος του, πρὶν ἀκόμη μάθῃ ὁ κόσμος τί θά πῆ ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς κριτικῆς, ἔθεσε τὴν ἀλῆθειαν, τὴ μόνη μέθοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Ἱστορίας.

"Ἕνας γέρος, μὲ μαλλιὰ σὰν τὸ χιόνι, ἤρωμα καὶ γλυκὰ τραγουδοῦσε κάποιο κάπιο τῆς ἀνοιξῆς τὴν καλοσύνη, τοῦ ἀηδονιοῦ τὴ λαλιά, τοῦ Κολονοῦ τὴν ἀμραιάντρα' κάτ' τὴν ἐσκράδα. Εἶτανε ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ἕλους ὁ Σοφοκλῆς ποὺ ἄναβε ἡ καρδιά του καὶ ποὺ θγάζανε οἱ στίχοι του φωτιά, κάθε φορὰ ποὺ μιλόσε γιὰ τὴν Οὐρᾶνια Δίκη, γιὰ τὶς Ἐρινύες ποὺ τοὺς φονιάδες φονεβοῦσαν οἱ Ἐρινύες μέσα σὰ λαμπάδα καὶ σπίτια ἀρόχους — κ' οἱ θράχοι θὰ κατανήσωνε τρομάρα γιὰ ὅσους δὲν εἶδανε πὼς πίσω ἀπὸ τοὺς θράχους εἶναι κρυμμένες οἱ χαλκόπορες θεές. Ὁ ἄγαθὸς ὁ Αἰσχύλος μονολογοῦσε' πότες τὸν ἔθλεπες ὁσὸν ἐφέας νά λειτουργῆ, πότες νά πολεμῆ σὰ στρατιώτης. Συνήθεις ποὺ καὶ ποὺ νά δόξῃ σὰν τραγῳδίες τοῦ μέσα καὶ δυὸ τρεῖς ξένες λέξες' τὶς εἶχε μάθει στοὺς Περσικοὺς πολέμους. "Ἀπὸ μακριὰ ὁ Ἐβρυπίδης τοὺς κοιτᾶζε καὶ τοὺς δυό. Γελόσε σὰ μαρμαρωμένο στὴ φωτιά μου, πολὺ μοῦ γιδίζε. "Ὅταν ἐπιλαγῆς, ἐκλαιγῆς σαπφὸς καὶ τὸν ἀκούσε ἕνας ἀπὸ τὰ λέμε. Πόσα γελία κάνουμε μαζί! Πόση χαρὰ μὲ περιχύνουνε τὰ λόγια τους. Πόσο θυμώνω, ἄμα θυμώσουνε' πόσο κλαίω ἄμα δακρίσουνε' πόσο μὲ διασκεδάζουνε τὰ παραμύθια τους καὶ πόσο μοῦ γλυκαίνει τὴν φυχὴ ἡ καλὴ τους, ἡ ἀβυχὴ τους φιλοσοφία καὶ ποίηση' τὰ πάμε πολὺ καλὰ μαζί. Δὲν κάνουνε καὶ τὸν περῆφανο' φτάνει νά τοὺς ἀγαπᾶς μὲ τὴν καρδιά σου, νά μὴν τοὺς ἐχεῖς γιὰ σοφοὺς λογιωτάτους, καὶ μὲ πολλὴ καλοσύνη σοῦ ξεσκεπάζουνε τὶς ἰδέες τους, σοῦ φανερώνουνε τὶς ὀμορφιές τους καὶ πιάνουνε τὶς κουβέντες. Πολὺ μοῦ ἀρέσουνε οἱ "Ἀρχαῖοι! Πάντα τὸ πεθυμοῦσα νάντερωθῶ μιὰ κομψὴ μέρα.

Τἀξιώθηκα κι ἀρτὸ, ὅτι πάτησα στὴν "Ἀθήνα. Κόντεβε μεσημέρι' γρήγορα γρήγορα ἔτρεχε ὁ καθένας ἀπὸ τὴ ζέστη νά χωθῆ μέσα σὲ κανένα κελλάρι. Ἔτσι κρυφόκανε ὅλοι κεῖ στοὺς δρόμους δὲ φαινότανε πιὰ ψυχή. Ὁ "Ηλιος φωτοδόλοπε, ποὺ σοῦ θάμπωνε τὰ μάτια. "Ὅλα τἀβλέπες κάτωσπρα, ἡ "Ἀθήνα γυάλιζε σὰν ἀπέραντος θόλος ζάχαρη' ἔλεγες πὼς ἔχει χλωμιάσει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν ἀνεγιά. Ἠαυία δὲν ἔχω στὸ ταξίδι' πρέπει πάντα νά εἶμαι στὸ πολάρι. Σκρώθηκα λοιπὸν νά πάω στὴν "Ακρόπολη. Πρτοῦ ἀνεβῶ, στάθηκα κάτω μιὰ στιγμὴ καὶ κοίταξα ἀπάνω, νά δῶ. Τί θλάσμα! "Ὅλους τοὺς "Ἀρχαίους μαζωμένους στὴν "Ακρόπολη, ἐμπαλίτσους κι ἀσπρογυαλεμένους, μὲ τοὺς βασκιοὺς χιτῶνες' τὰ πρόσωπά τους εἶτανε χλωμὰ μὲ πάντοτες ὡραῖα. Προχώρησα καὶ τοὺς εἶδα ἀπὸ κοντά. Παρκτοῦσανε καὶ μαλώσανε ἀναμεταξύ τους. "Ἄλλοι ἀνεβοκατεβαίνανε τὴ σκάλα τοῦ Βεῦλε, ἄλλοι πάλι ἐρχόντανε ἴσια μὲ κάτω, στοὺ Διονύσου τὸ θέατρο, κάθονταν γύρω γύρω στὰ σκαμνιὰ καὶ κρομψιανὲ — ποιός χαίρει τί; "Ἴσως καμιὰ παράσταση ποὺ δὲ θά γίνῃ ποτές. "Ἄλλοι εἶτανε καθισμένοι μὲ τὴν ὀρᾶδα στὰ σκαλοπάτια τοῦ Παρθενώνα, κοιτάζανε τὸ χάρτο ποὺ εἶχε φυτρώσει στὶς κέττες ἀνάμεσα ἢ θωρούσανε τὴ θάλασσα μπροστά τους. Εἶχανε ἀμίλλες κι' ἔδοσε ὁ ἕνας νά πῆ κάτι ἀπὸ ἀλλονοῦ.

Ὁ Σωκράτης ἔτρεβε τὰ σκέλια του ὀμότανε πὼς τρίβοντας τὰ σκέλια του εἶχε πεθάνει, καὶ γλυκὰ χαμογελοῦσε. Τί καλὸς ἐκεῖνος ὁ Σωκράτης! Χαιρόνταν ἄμα τοὺς νά ἀκούνε. Εἶτανε ὁ γέρος τοῦ νοῦ τοῦ κόσμου. "Ἐκρσνε νά δεῖς τὴν ψυχὴ τὸ γέρο, ἤταν εἶχε σκοπὸ νά πῆ κομιὰ νοστιμάδα ἢ νά κάμῃ κανένα χωρατό' τότες εἶτανε ποὺ ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα του λόγια γεμάτα ἰδέες μεγάλες καὶ πανάγιες ἀλήθειες. Παίζοντας καὶ σὰ μὴν πρόσεχε διόλου ἔλεγε τὰ πιὸ ἀοβρὰ πράματα. Σὲ τέτοιες ὥρες εἶχε μάλιστα τὸ συνήθειο νά κατεβάζῃ τὰ φρύδια καὶ νά πετᾷ σῦραδὲ μιὰ δάξῃ τὰ φρύδια καὶ νά πετᾷ σῦραδὲ μιὰ ματιὰ τάχατις σὰ νάκανε τὸ σουδαῖο ἢ τὸ θωμαμένο. Ὁ Πλάτωνας τὸν πείραξε τὸ λέοντας πὼς ἤμουτζε τάδρος.

Ὁ Ἡρόδοτος, μὲ χάρη μοναδική, διηγότανε παρέεια κάτι ἱστορίες, ποὺ τελειωμὸ δὲν εἶχανε. Καθόνταν, τὰ Ἑλληνόπαιδα ἀγτγῆρο καὶ τὸν ἀκούγανε ὅλοι σὰν παπποῦλης τους. Σκωβρωὸς σὰν τὸ λιοντάρι ὁ Θουκυδίδης μελετοῦσε. Γόρεβε θεμέλια γιὰ νά στηλώσῃ τὴν ἀλήθεια. Μᾶζωνε πληροφορίες ἐδῶ καὶ κεῖ, ρωτοῦσε τοὺς στρατιῶτες, μιλοῦσε μὲ τοὺς γέρους πολεμοῦσε νά διαβάσῃ τὶς ἐπιγραφὲς καὶ τὰ μνημεῖα. Κάποτες χαμογελοῦσε τὸ λιοντάρι' ἔθλεπε πὼς τὸ ἔργο του πιὰ ἔμεινε στοὺς αἰῶνες καὶ πὼς μόνος του, πρὶν ἀκόμη μάθῃ ὁ κόσμος τί θά πῆ ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς κριτικῆς, ἔθεσε τὴν ἀλῆθειαν, τὴ μόνη μέθοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Ἱστορίας.

"Ἕνας γέρος, μὲ μαλλιὰ σὰν τὸ χιόνι, ἤρωμα καὶ γλυκὰ τραγουδοῦσε κάποιο κάπιο τῆς ἀνοιξῆς τὴν καλοσύνη, τοῦ ἀηδονιοῦ τὴ λαλιά, τοῦ Κολονοῦ τὴν ἀμραιάντρα' κάτ' τὴν ἐσκράδα. Εἶτανε ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ἕλους ὁ Σοφοκλῆς ποὺ ἄναβε ἡ καρδιά του καὶ ποὺ θγάζανε οἱ στίχοι του φωτιά, κάθε φορὰ ποὺ μιλόσε γιὰ τὴν Οὐρᾶνια Δίκη, γιὰ τὶς Ἐρινύες ποὺ τοὺς φονιάδες φονεβοῦσαν οἱ Ἐρινύες μέσα σὰ λαμπάδα καὶ σπίτια ἀρόχους — κ' οἱ θράχοι θὰ κατανήσωνε τρομάρα γιὰ ὅσους δὲν εἶδανε πὼς πίσω ἀπὸ τοὺς θράχους εἶναι κρυμμένες οἱ χαλκόπορες θεές. Ὁ ἄγαθὸς ὁ Αἰσχύλος μονολογοῦσε' πότες τὸν ἔθλεπες ὁσὸν ἐφέας νά λειτουργῆ, πότες νά πολεμῆ σὰ στρατιώτης. Συνήθεις ποὺ καὶ ποὺ νά δόξῃ σὰν τραγῳδίες τοῦ μέσα καὶ δυὸ τρεῖς ξένες λέξες' τὶς εἶχε μάθει στοὺς Περσικοὺς πολέμους. "Ἀπὸ μακριὰ ὁ Ἐβρυπίδης τοὺς κοιτᾶζε καὶ τοὺς δυό. Γελόσε σὰ μαρμαρωμένο στὴ φωτιά μου, πολὺ μοῦ γιδίζε. "Ὅταν ἐπιλαγῆς, ἐκλαιγῆς σαπφὸς καὶ τὸν ἀκούσε ἕνας ἀπὸ τὰ λέμε. Πόσα γελία κάνουμε μαζί! Πόση χαρὰ μὲ περιχύνουνε τὰ λόγια τους. Πόσο θυμώνω, ἄμα θυμώσουνε' πόσο κλαίω ἄμα δακρίσουνε' πόσο μὲ διασκεδάζουνε τὰ παραμύθια τους καὶ πόσο μοῦ γλυκαίνει τὴν φυχὴ ἡ καλὴ τους, ἡ ἀβυχὴ τους φιλοσοφία καὶ ποίηση' τὰ πάμε πολὺ καλὰ μαζί. Δὲν κάνουνε καὶ τὸν περῆφανο' φτάνει νά τοὺς ἀγαπᾶς μὲ τὴν καρδιά σου, νά μὴν τοὺς ἐχεῖς γιὰ σοφοὺς λογιωτάτους, καὶ μὲ πολλὴ καλοσύνη σοῦ ξεσκεπάζουνε τὶς ἰδέες τους, σοῦ φανερώνουνε τὶς ὀμορφιές τους καὶ πιάνουνε τὶς κουβέντες. Πολὺ μοῦ ἀρέσουνε οἱ "Ἀρχαῖοι! Πάντα τὸ πεθυμοῦσα νάντερωθῶ μιὰ κομψὴ μέρα.

Ὁ Ψυχάρης τὸ 1928 στὸ φον γαιυεμπλ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΨΥΧΑΡΗ

ΤΟΥ κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

Γιὰ τὸν Ψυχάρη, γιὰ τὸ ἔργο του καὶ γιὰ τὴ σημασία του μιλήσαμε πολλὲς φορές, θὰ ξαναμιλήσουμε ἀσφαλῶς συχνὰ καὶ στὸ μέλλον. Ὁ Ψυχάρης δὲν εἶναι ἔνας συγγραφέας σὰν τοὺς ἄλλους. Εἶναι μιὰ μορφὴ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔσπασε τὴν παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ σχολαστικισμοῦ, παράδοση δέκα-πέντε τουλάχιστο αἰώνων ποὺ ἐμπόδιζε τὴ φυσικὴ ἀνάπτυξη τῆς γλώσσας, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας καὶ κρατοῦσε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ βυθισμένο μὲς στὴν ἀμάθεια, στὴν ἀοριστία καὶ στὴν ἄγνοια τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ Ψυχάρης εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ συνειδητοποίησε καθολικὰ τὴν ἱστορικὴ καὶ ἐθνικὴ σημασία τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ ποὺ ἔθεσε τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας ἀπάνω σὲ βάσεις ἀκλόνητες. Σαράντα ὁλόκληρα χρόνια, δουλεύοντας μ' ἕναν οἶστρο ἀξιοθαύμαστο καὶ μ' ἕνα πνευματικὸ πάθος ποὺ δὲ συνηθίσαμε νὰ συναντοῦμε συχνὰ στὸν τόπο μας, ὁ Ψυχάρης στάθηκε ὁ ἐμψυχωτὴς καὶ ἀδιάλλακτος ἀρχηγὸς τῆς πνευματικῆς προκοπῆς τοῦ ἔθνους. Γιὰ μᾶς ποὺ τὸν γνωρίσαμε ἀπὸ κοντὰ στὰ πρῶτα βήματά μας, τὸ παράδειγμά του ὑπῆρξε μιὰ πολὺ σκληρὴ διδασκαλία πνευματικῆς εὐθύνης, ἠθικοῦ χρέους καὶ ἐθνικῆς πίστης, μιὰ διδασκαλία ποὺ τυράννησε ἀρκετὰ βαθιὰ τὴ νεότητά μας καὶ ποὺ δὲ νομίζω ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ τὴν ξεχάσουμε ποτέ. Θαρρεῖς καὶ ἔχει ἀφήσει, στὴ συνείδησή μας, τὴ σφραγίδα τῆς πολεμικῆς προσωπικότητάς του, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμα μᾶς πιέζει, μᾶς μαστιγώνει καὶ μᾶς σκληραγωγεῖ.

Εὔκολο εἶναι σήμερα νὰ ἀπαριθμεῖ κανεὶς τὶς ὑπερβολές, τὶς ἀδικίες, τὰ λάθη τοῦ Ψυχάρη. Εἶναι τόσο εὔκολο, ὥστε καταντᾶ μικρολογία καὶ μικροπρέπεια. Εἶναι σὰ νὰ συζητᾶ κανεὶς γιὰ τὰ στρατιωτικὰ σφάλματα τοῦ Κολοκοτρώνη. Μπορεῖ νὰ ἔκανε χίλια σφάλματα, ἀλλὰ ἔκανε τὴν Ἐπανάσταση. Κι' ὄχι μόνο τὴν ἔκανε, ἀλλὰ καὶ τὴν κέρδισε. Τοῦτο εἶναι ποὺ σημαίνει, ἄς μὴν παραγνωρίζουμε τὶς ἀληθινὲς ἀναλογίες τῶν πραγμάτων, ἄς μὴ σχολιάζουμε μονάχα τὰ μικρὰ ζητήματα καὶ ξεγνοῦμε τὰ μεγάλα. Γιὰ τὶς ὑπερβολὲς τοῦ Ψυχάρη εἴμαστε ὅλοι σύμφωνοι ὅτι δὲ χρησιμεύει σὲ τίποτα νὰ ξαναγίνουν. Εἶναι φυσικό, μέσα σὲ πενῆντα χρόνια, νὰ ἔχει ἀποκτήσει τὸ ἔθνος περισσότερη πνευματικὴ πεῖρα καὶ νὰ ἔχει ἐξελιχτεῖ ἡ ἀντίληψή μας ποὺ γλωσσικοῦ ζητήματος. Ἀλλὰ δὲ νομίζω ὅτι μὲ τοῦτο μικραίνει καθόλου ὁ Ψυχάρης. Ἴσια-ἴσια πιστεύω ὅτι ἡ προσωπικότητά του μεγαλώνει μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ. Καὶ δὲ διστάζω νὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ κάτι ποὺ εἶχα γράψει μὲς στὸν πρῶτο ἐνθουσιασμό τῶν εἴκοσι χρονῶ, ὅτι φαντάζουμαι πὼς μιὰ μέρα ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἐνήλικος καὶ χειράφετος, μὲ συνείδηση τῆς ἱστορίας του καὶ τῶν ἀγώνων ποὺ χρειάστηκαν γιὰ τὴν πρόοδό του, θὰ στήσει ἀγάλματα τοῦ Ψυχάρη μὲς στὶς πλατεῖες τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν τοῦ μέλλοντος. Μπορεῖ οἱ λόγιοι νὰ ξεγνοῦν ἢ νὰ μικρολογοῦν, ἀλλὰ τὸ ἔθνος δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ξαναθυμηθεῖ ἕναν τέτοιο ἄνθρωπο κ' ἕνα τέτοιο ἱστορικὸ γεγονὸς σὰν τὴν πνευματικὴ ἐπανάσταση τοῦ δημοτικισμοῦ. Καὶ τὸ ἔθνος ἀσφαλῶς, ὅταν θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ κρίνει, θὰ ξέρει νὰ ξεχωρίσει τὰ μεγάλα ἀπὸ τὰ μικρά.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

Ο ΑΛΕΞΑΝΤΡΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

ΤΟ ΒΟΥΝΟ ΨΥΧΑΡΗΣ

ΤΟΥ κ. ΘΡΑΣΟΥ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ

Κάθε φορὰ ποὺ μέσα στὸ Πάνθεο, στὶς ἐκκλησιὲς καὶ στὰ μουσεῖα τῆς Γαλλίας βλέπω τὸ ἄγαλμα τοῦ Γαλάτη, τοῦ στρατιώτη ποὺ ἔφτιασε τὸ χάρη καὶ τὴ σοφὴ ἑνότητα τῆς ἀδελφῆς μας πατρίδας, φαντάζομαι πὼς ἔτσι μιὰ μέρα κ' οἱ δικοί μας μορμαρογλύφοι θὰ εἰκονίσουν τὴν παρουσία τοῦ Ψυχάρη.

Ο ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΥΡΩ ΣΤΑ 1900

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα στάθηκε στρατιώτης. "Αντρας τοῦ πολέμου. Οἱ κριτικὲς γιὰ τὸ «μυθιστοριογράφο» καὶ γιὰ τὸν «ποιητή», ὅσο δίκαιες κι ἂν φαίνονται, θὰ εἶναι γιὰ μᾶς, ποὺ ζήσαμε μέσα στὶς φοῦστες καὶ στὰ πόδια τῆς ἱστορίας, ἀέρας κούφιος κ' ὑποθέσεις ταπεινῶν ξενόφωνων γραικύλων.

Δὲν εἶταν ποιητής. Οὔτε μυθιστοριογράφος. Μὰ κάτι πιὸ χρήσιμο γιὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα: εἶταν ὁ μεγάλος στρατιώτης ποὺ ἄνοιξε τὸ δρόμο, ἔφερε τὸ φῶς τῆς λευτεριᾶς, μᾶς ἔδειξε, μὲ τὸ γιγάντιο καὶ πολύμορφο ἔργο του, τί εἶναι ἡ πνευματικὴ πειθαρχία, πῶς μποροῦσε νὰ σωθεῖ ἡ ἀληθινὴ ἐθνικὴ πίστη μέσα ἀπὸ τὸ σκυλολόγι τῆς τότε λεβαντίνικης πολιτικῆς, κι ἔβαλε τὰ θεμέλια τῆς πατριδόχαρης αἰσθητικῆς μας.

Τὰ λόγια του εἶναι τὸ ἀλφαβητάρι τῆς ἑνηλικίωσής μας: «"Ενα ἔθνος φαίνεται ἔθνος καὶ δείχνει πὼς ξαίρει πρόοδο καὶ πολιτισμό, μονάχα σὰν κάμει γλώσσα δική του καὶ καταλάβει τί ἀξίζει ἡ ἐθνική, ἡ δημοτική του γλώσσα!», λέει στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ Γαλιλαίου.

Γιατὶ μᾶς ἔμαθε νὰ πιστεύουμε στὴν Πατρίδα μας καὶ νὰ δείχνει πὼς ἔχαιρε πρόοδο καὶ πολιτισμό, μονάχα σὰν κάμη γλώσσα δική του καὶ καταλάβει τί ἀξίζει ἡ ἐθνική, ἡ δημοτική του γλώσσα!», λέει στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ Γαλιλαίου.

Ἀπὸ τὰ 1888 ἴσαμε τὰ 1929, καὶ ζῶντας στὴ Γαλλία, καὶ γάλλος ὑπάλληλος, δὲν ἔπαψε νὰ πιστεύει καὶ νὰ ζεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Μιὰ μέρα, ἀνεβαίνοντας ὕστερα ἀπὸ τὸ μάθημά του, τὴ Λεωφόρο τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ, σταμάτησε κουρασμένος. Κοίταξε τριγύρω, κι ἐπειδὴ μοῦ μιλοῦσε γιὰ κάτι δύσκολες ὧρες τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, κι ἐπειδὴ ἔνιωθε πὼς δὲν εἴμουνα σύμφωνος μὲ τὸ φανατικό του φιλογαλλισμὸ καὶ σὰ γιὰ νὰ μὲ πείσει:

— Ξαίρεις γιατί ἀγαπῶ τὴ Γαλλία; Τὴν ἀγαπῶ γιατί μοῦ ἔμαθε νὰ πιστεύω στὴν Ἑλλάδα. Καὶ γ' ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα μας!

Τὰ μάτια του εἶταν κατακόκκινα.

Καὶ στοχάζομαι πὼς μὲ τὴν ἴδια βαθύτητα ποὺ ἀγαποῦσε ἐκεῖνος τὴ Γαλλία, γονατίζουμε τώρα κι ἐμεῖς ἐμπρός του.

Ἀπὸ τὸ 1929, καὶ ἀφοῦ ἔφυγε ἡ Γαλλία, δὲν ἔπαψε νὰ πιστεύει καὶ νὰ ζεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἀνεβαίνοντας τὴ Λεωφόρο τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ, ἔνιωθε πὼς δὲν εἶμουνα σύμφωνος μὲ τὸ φανατικό του φιλογαλλισμὸ καὶ σὰ γιὰ νὰ μὲ πείσει:

— Ξαίρεις γιατί ἀγαπῶ τὴ Γαλλία; Τὴν ἀγαπῶ γιατί μοῦ ἔμαθε νὰ πιστεύω στὴν Ἑλλάδα. Καὶ γ' ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα μας!

Τὰ μάτια του εἶταν κατακόκκινα.

Καὶ στοχάζομαι πὼς μὲ τὴν ἴδια βαθύτητα ποὺ ἀγαποῦσε ἐκεῖνος τὴ Γαλλία, γονατίζουμε τώρα κι ἐμεῖς ἐμπρός του.

Ἀφοῦ ἔφυγε ἡ Γαλλία, δὲν ἔπαψε νὰ πιστεύει καὶ νὰ ζεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Μιὰ μέρα, ἀνεβαίνοντας ὕστερα ἀπὸ τὸ μάθημά του, τὴ Λεωφόρο τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ, σταμάτησε κουρασμένος. Κοίταξε τριγύρω, κι ἐπειδὴ μοῦ μιλοῦσε γιὰ κάτι δύσκολες ὧρες τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, κι ἐπειδὴ ἔνιωθε πὼς δὲν εἶμουνα σύμφωνος μὲ τὸ φανατικό του φιλογαλλισμὸ καὶ σὰ γιὰ νὰ μὲ πείσει:

— Ξαίρεις γιατί ἀγαπῶ τὴ Γαλλία; Τὴν ἀγαπῶ γιατί μοῦ ἔμαθε νὰ πιστεύω στὴν Ἑλλάδα. Καὶ γ' ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα μας!

Τὰ μάτια του εἶταν κατακόκκινα.

Καὶ στοχάζομαι πὼς μὲ τὴν ἴδια βαθύτητα ποὺ ἀγαποῦσε ἐκεῖνος τὴ Γαλλία, γονατίζουμε τώρα κι ἐμεῖς ἐμπρός του.

Τὰ λόγια του εἶναι τὸ ἀλφαβητάρι τῆς ἑνηλικίωσής μας: «"Ενα ἔθνος φαίνεται ἔθνος καὶ δείχνει πὼς ξαίρει πρόοδο καὶ πολιτισμό, μονάχα σὰν κάμη γλώσσα δική του καὶ καταλάβει τί ἀξίζει ἡ ἐθνική, ἡ δημοτική του γλώσσα!», λέει στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ Γαλιλαίου

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΨΥΧΑΡΗ

ΓΥΡΩ ΣΤΟ «ΤΑΞΙΔΙ»

ΤΟΥ κ. Α. Κ.

ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

Λίγα εἶναι τὰ θέματα ποὺ μοῦ προκαλοῦν τόσην εὐλάβεια ὅση τὸ θέμα ΨΥΧΑΡΗΣ. Θυμᾶμαι τὸ 1920, ὅταν μὲ δέχτηκε γιὰ πρώτη φορὰ, στὸ πάνω πάτωμα τῆς Γερουσίας, ποὺ τοῦ εἶχε παραχωρήσει ἡ Γαλλία γιὰ νὰ ἐγκαταστήσει τὴ βιβλιοθήκη του καὶ ἀροσιωθεῖ μὲ ὅλη του τὴν ἄνεση στὶς σοφές του μελέτες. Πελώριος, ὡραῖος, μὲ τὴν ἄσπρη του μπλούζα, σκάρφαλωμένος σὲ μιὰ σκάλα δίπλα στὰ ἀτελεύτητα ράφια τῶν βιβλίων. Γνωριστήκαμε, μιλήσαμε γιὰ τὸν Καύκασο, γιὰ τὶς τρακόσες γλῶσσες "Ελληνες ποὺ τὸν κατοικοῦν. Κοτάληγτος γιὰ τὴν ἀριθμὸ, ἄρχισε νὰ μὲ ρωτᾶ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ γιὰ τὰ ἀνειρά τους, κι' ἄν ἤθραν εἴδηση γιὰ τὸ γλωσσικό μας ζήτημα.

—Δάσκαλε,— τοῦ εἶπα, — ἐκεῖ πάνω σὲ μιὰ κορφὴ τοῦ Καυκάσου, στὴν Ἰσταυρόυρα, ποθναι τὰ μεταλλεῖα τῆς μαγγανέζας—ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλείτερους θησαυροὺς τῆς Ρωσσίας καὶ ποὺ πρῶτοι "Ελληνες τὸν ἀνακάλυψαν — ὑπάρχει ἕνας σύλλογος μορφωτικός. Κοπελλιὲς καὶ παλληκάρια πολλὲς φορὲς, ὅταν τελεύουν τὴ δουλειά τους, τραβᾶνε στὴ βρύση ποῦναι πέρα ἀπὸ τὸ σταθμὸ, κι' ἐκεῖ διαβάζουν τὸ «Ταξίδι» σας.

Ὁ Ψυχάρης ἔγινε μονομιᾶς ἄλλος ἄνθρωπος. Τὰ φωτεινά του μάτια γέμισαν δάκρυα κι' ἀστραπές. Σὰ νὰ τὸν ξάφνιαζε τὸ τόσο μακρυνὸ ταξίδι τοῦ βιβλίου, ποὺ τὰ πενηντάχρονα γιορτάζουμε σήμερα. Τενθκαμε φίλοι. Ρώτησα ἂν μπορῶ νὰ παρακολουθήσω τὰ μαθήματά του.

—Χαρά μου καὶ τιμή μου,—εἶπε μὲ τὸ συγηθισμένο του ὄφος.—Μὰ τί νὰ σοῦ πῶ παιδάκι μου. "Εγὼ μαθητὲς Γάλλους κι' ἀπὸ τόσα ἄλλα ἔθνη, μὰ γρόνια τώρα κανένας ρωμηὸς δὲν πατᾶ πιὰ τὸ πόδι του. "Αν ἤγι τίποτε ἄλλο, τοὐλάχιστον ἀπὸ περιέργεια νάρχόντουσαν νὰ δοῦνε τὸν Ψυχάρη ὅσο εἶναι ζωντανὸς—ἐγὼ θὰ πεθάνω μιὰ μέρα.

Τὴν ἐπιθυμία του τὴν ἔκαμαν διάφοροι φίλοι καὶ γνωστοί, καὶ σὲ λίγο δὲν ἤταν ἕνας καὶ δυὸ ποὺ παρακολουθοῦσαν τὰ μαθήματά του — φτάσαμε τοὺς τριάντα.

ΨΥΧΑΡΗΣ — ΠΑΛΛΗΣ —«ΤΑΞΙΔΙ»

Τὰ μαθήματά του τὰ δίδασκε στὶς Ἀνώτατες σπουδὲς τῆς Σορβώνης, καὶ τρεῖς φορὲς τὴ βδομάδα—Δευτέρα, Τετάρτη καὶ Σάββατο—στὴ Σχολὴ τῶν Ἀνατολικῶν Γαλλισάων! ἀπὸ τὶς πιὸ ἔκλεκτοὺς ἔδρες τῆς πανεπιστημιακῆς Γαλλίας ὅπου ἐδίδαξε τριάντα ὁλόκληρο χρόνια.

Τὸ 1923, σ' ἕνα ἀπὸ τὰ μαθήματα αὐτά, νομίζω μιᾶς Τετάρτης, ποὺ δὲν ἤταν καὶ τόσο πολλοὺς νωστοὺ, ἔτυχε νάμαστε μόλις τέσσερις. Μπῆκε ὁ Ψυχάρης καὶ μαζὶ του ἕνας ἄγνωστος ἡλικιωμένος. "Ηταν ὁ Ἀλέξαντρος Πόλλης. Χρόνια μαλωμένοι οἱ δυὸ τους, εἶχαν συμφιλιωθεῖ. Ἡ διαφωνία τους γιὰ κάποιο γλωσσικὸ κανόνα, γιὰ κάποια «μικρολεπτομέρεια». Ὁ Πάλλης παραδέχτηκε τὴν πλάνη του, κι' ἔτσι ὁ Ψυχάρης ἠσύχασε. Ἐδῶ διως πρέπει ν' ἀνοίξω μιὰ μικρὴ παρένθεση γιὰ τὶς «παραξενιές» καὶ τὶς «ὑπερβολὲς» τοῦ Ψυχάρη. Ἡ ἀδιαλλαγία τοῦ Ψυχάρη—μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες του ἀρετὲς—φαίνει κι' ἀφίνει τὴν ἐντύπωση τῆς παραξενιᾶς ἢ τῆς ὑπερβολῆς. Ἀλλὰ ἡ ἐντύπωση αὐτὴ εἶναι φυσικὴ γιὰ κέίνους ποὺ δὲν ἔγουν μπεῖ ἀκόμη καλὰ στὸ νόημα. Παραξενιὰ θὰ τὴ νόμιζε κι' ὁ κάθε ἀκατάρτιστος ψευτομάστορας τὴν ἐπιμονὴ τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέχτονα γιὰ κάτι «μικρολεπτομέρειες» στὴ σύστοση τοῦ «μπετὸν - ἀρμὲ», ἢ σὲ κάτι ποὺ θὰ εἶχε ἀπόλυτη σχέση μὲ τὴ στερεότητα μιᾶς θεόρατης οἰκοδομῆς. Κι' ὁ Ψυχάρης πονοῦσε στὴ γλωσσικὸ οἰκοδόημμα. Δὲν τοῦ ἤταν πάρεργο ὅπως σὲ μερικοὺς. Τὸ ἤθελε στέρεο κι' ἀλύγιστο ἀπὸ τὰ θεμέλια ὡς τὴν κορφή.

"Ετσι λοιπὸν τὴ μέρα ἐκείνη μπῆκε ὁ Πάλλης καὶ κάθισε στὸ πρῶτο θρανίο, φρόνιμος σὰ μαθητής. Ὁ Ψυχάρης ἀνέβηκε στὸ καθηγητικὸ του βῆμα, κι' ὄρθιος ἄρχισε νὰ προσφωνεῖ τὸ μεγάλο του συμπολεμιστὴ καὶ φίλο. "Ηταν μιὰ παράξενη ἀτμόσφαιρα μεγαλείου. Οὔτε κόσμος, οὔτε ἐπίσημοι, ἡ αἴθουσα ἀδειανὴ—μὰ αὐτὸ δὲν εἶχε καμμιὰ σημασία γιὰ κείνους. Σὰ νὰ εἴχαν ξεκολλήσει ἀπὸ κάποια τρίπτυχα, σὰ νὰ εἴχαν δραπετεύσει ἀπὸ κάποιο μουσεῖο καὶ στάθηκαν ἐκεῖ γιὰ νὰ μιλήσουν στὴν αἰωνιότητα. Προσφώνηση σωστὴ, μὲ τὰ ὀβλα της, μέσα στὴν ἔρημη αἴθουσα — ἐπαιρνες γοῦστο καὶ κοινωνοῦσες σὲ μιὰ κουβέντα ἀθανάτων.

Τοῦ μίλησε γιὰ τοὺς μεγάλους ἀγῶνες, γιὰ τὰ πεπρωμένα τῆς ἰδέας, γιὰ τὸ χρέος τῆς μεγάλης γενεᾶς ποὺ μιὰ μέρα θὰ παρουσιαστεῖ, τοῦ μίλησε γιὰ τοὺς θυμοὺς καὶ τὶς ἀγάπες τους. Κράτησα τὴν τελευταία φράση :

—"Ο,τι κι' ἄν γίνει, — εἶπε ὁ Ψυχάρης τελειώνοντας τὸ λόγο του,— ὅ,τι κι' ἄν γίνει..., τὰ ὀνόματά μας πάντα μαζὶ θὰ ταξιδεύουν στὴν αἰωνιότητα. "Οσοιος θὰ λέει Ψυχάρης θὰ λέει καὶ Πάλλης, δποιος θὰ λέει Πάλλης θὰ ἀναφέρει καὶ τὸ δνομά μου.

Τὴν πρώτη Κυριακὴ ὕστερα ἀπὸ τὴ συνάντησή του μὲ τὸν Πάλλη, μὲ φώνοξε βιαστικὰ σπίτι του.

—Σέρες,— μοῦ εἶπε,— ἀπόψε κάνω τραπέζι τοῦ Πάλλη στὸ Ἐστιατόριο «Λουτέτσια». "Ηθελα πολὺ νὰ σᾶς ταλέσω ὅλους, ἀὶ Ψυχάρης ἔξερες. εἶναι φτωχὸς καὶ δὲν ἔχει λεφτὰ γιὰ τσιμπούσια. "Ας ἔρθουν οἱ φίλοι νὰ πάρουμε μαζὶ τὸν καφέ.

Οἱ φίλοι ἐν καὶ σκορπισμένοι στὸ ἀπέραντο Παρίσι, μπόρεσαν καὶ μαζεύτηκαν ὡς τὸ βράδυ — καμμιὰ δεκαπενταριά. Μὲ μιὰ ἀνθοδέσμη καὶ μὲ μιὰ προσφώνηση γαιρέτισαν τοὺς δυὸ μεγάλους ἀναμορφωτές. Ὁ Ψυχάρης ἀπάντησε πρῶτος. Μέ τὴ μετριοφροσύνη, ποὺ τὴν εἶχε κάμει ὕφος, μὲ περίσεια ἀγάπη, καὶ μ' ἕνα ἐλαφρὸ τόνο εὐθυμίας, θέλησε νὰ ἀπνηθεῖ τὶς τιμές. Καὶ τὰ γαριτωμένα του λογίδρια τελείωνε ἔτσι :

—"Εγὼ τάχατε,— εἶπε,— ἔκαμα τὴ μετάφραση τῆς "Ιλιάδας : "Εγὼ ἔγραψα τὰ «Κούφια καρύδια» ; κλπ., κλπ. "Εγὼ δὲν ἔκσια τίποτα. Αὐτὸς εἶναι. Σ' αὐτὸν δίνω ἡ τιμὴ κί' ἡ δόξα !

Ὁ Πάλλης ἄπλωσε τὸ βλέμμα του σὲ ἀκριβοὺς ἔπογεῖς καὶ γιόρες καὶ μᾶς μίλησε γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Δασκάλου :

—Δούλευα,— εἶπε,— στὶς "Ινδίες, μὲ γίλιες ἀπησυγίες καὶ ἀνειρα. Κάτι ποθούσαμε, κάτι γυρεύαμε, δίγως καμμιὰ ξεκαθαρισμένη κατεύθυνση. Μιὰ μέρα ἔπεσε τὸ ἐγγλέζικο ταχυδρομεῖο, μᾶς ἔφερε ἕνα μικρούτσικο ταχυδρομικὸ δέμα. Τὸ ἀνοίξαμε. "Ηταν τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη. Ἀπὸ κείνη τὴν ἡμέρα τὰ πάντα ἄλλαξαν. "Ενα καινούργιο φῶς, ἕνας καινούργιος κόσμος. Βρήκαμε τὸ δρόμο μας.

Η ΓΕΝΙΚΩΤΕΡΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ «ΤΑΞΙΔΙΟΥ»

Κι' ἀλήθεια, τὸ «Ταξίδι», ὅπως μᾶς τὸ ἔδωσε ὁ Ψυχάρης—μὲ τέλεια ἐπιστημονικὴ ἀρμοτικοειδιά, μὲ στρατηγικὴ ἀρμοτικοειδιά, καὶ μὲ τὸ ξεχείλισμα τῆς πίστης του, ἄνοιξε καινούργιους δρόμους, δρόμους ἀνόπαντους, κι' ἀς ἤταν δυὸ βήματα ἀπὸ τὴ μύτη μας. Καὶ μόνο τὸ βιβλίο αὐτὸ, θάταν ἀρκετὸ νὰ τὸν κατατάξει πρωτοπόρο στὴν ἐθνικὴ, πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀναγνέννηση τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας. Τὸ «Ταξίδι» ξεπερνᾶ τοὺς ἀρχικοὺς σκοποὺς τοῦ Ψυχάρη. Κι' ὁ ἴδιος — ἴσως κι' ἐμεῖς οἱ μεταγενέστεροι — δὲν ὑποψιάστηκε ὡς ποῦ μποροῦσε νὰ φτάσει τὸ ξεπέρασμα αὐτό.

Τόσο εἶχε δεθεῖ πιστὰ καὶ ὠραῖα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, ὥστε ἡ ἀκτινοβολία του δὲν μποροῦσε νὰ μὴ φτάσει καὶ σ' ὅλα τὰ ἄλλα προβλήματα ποὺ συνορεύουν ἀδιάσπαστα μὲ τὸ ἀπέραντο γλωσσικὸ ζήτημα — ἀντίθετα πολλὲς φορὲς πρὸς τὶς ἄλλες του πεποιθήσεις. Γι' αὐτὸ ὅ,ταν ἐξετάζουμε τὸν Ψυχάρη ἔξω ἀπὸ τὴ γλωσσικὸ, δὲν πρέπει νὰ σταματᾶμε στὰ γοῦστα του; ἀλλὰ νὰ προχωροῦμε στὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἔφερε — ἀποτελέσματα τὰ πατριωτικά, πνευματικὰ καὶ κοινωνικά.

Ο ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ

Ὁ πατριωτισμὸς τοῦ ἀγνὸς καὶ ρωμαλέος, δίγως ὀστεροβουλίες καὶ ἰδιοτέλειες. Μέσα στὶς δόξες τῆς Γαλλίας, καὶ στὸ ἀνώτατο κοινωνικὸ περιβάλλον, δὲ ζαλίστηκε. Ἡ περηφάνεια του δλη γιὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ λέει στὴν πρώτη του γυναῖκα, στὴν κόρη ἑνὸς Ρενάν : «...Γυναῖκα. νὰ σὲ χαρῶ, νάχης ἕτοιμο τὸ σεντοῦκι. Θὰ σὲ πάω στὴν Ἑλλάδα !...Ἔλα νὰ δῆς τοῦ ἀντρός σου τὴν πατρίδα». («Ταξίδι» Γ' ἔκδοση, σελ. 40).

Καὶ ἀστίχρι στὴ δόξα ἐνὸς Βίγταρα Οὐγκώ, ὅταν ἡ γαλλικὴ γλῶσσα, ἀποκρυσταλλωμένη καὶ θρονιασμένη σ' ὅλα τὰ Εὐρώπη, ἔπαιρνε νέους θησαυροὺς ἀπὸ τὴ λύρα τοῦ Οὐγκώ, ὁ Ψυχάρης ὑπόψιν τὴ φωνὴ του γιὰ νὰ καυχηθεῖ καὶ τοῦ παινέψει τὴν περιφρονημένη γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ : «Ἐσὺ μιλᾶ μιὰ ζωντανὸ γλῶσσα ποὺ μπορεῖ καὶ σὺ νὰ τὴ ζουλέψῃς μιὰ γλῶσσα ποὺ εἶναι παιδί καὶ μονογοκόρη τῆς παλιᾶς τῆς ἑλληνικῆς, τὴν κοινὴ μας τὴ γλῶσσα, ποὺ πρῶτος ἐγὼ σήμερα τὴ γράφω !» («Ταξίδι» σελ. 64). Καὶ λίγο πιὸ ἐπάνω στὴν ἴδια σελίδα : «"Ογι 1 μὴν τὸ πιστέψῃς πὼς γενήκαμε βάρβαροι: μὴν τὸ πιστεύῃς πὼς ἔχουμε πρόστυγη γλῶσσα! Πρόστυγη γλῶσσα μπορεῖ νάγει μόνο μιὰ πρόστυγη ψυχή, κι' οἱ ψυχές μας εἶναι γενναῖες». Καὶ γιὰ τὴν Ἀθήνα : «Δὲ μὲ μέλει τώρα νὰ πεθάνω ! Μοῦ φτάνει ἡ ζωὴ ἀφοῦ εἶδα τὴν Ἀθήνα. Ἐδῶ γεννήθηκε ὁ κόσμος... Ἀθήνα τὴ λένε, καὶ ποτὲς ὄνομα στὸν κόσμο, μὲ τόσο λίγες συλλαβές, δὲ σήμαινε τόσα» («Ταξίδι» σελ. 201).

Η ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΤΟΥ

Δίγως νὰ στριμώξει κανείς τὴν κοινωνικὴ σημασία τοῦ ψυχαρικοῦ ἔργου, καὶ τοῦ δημοτικισμοῦ ἐν γένει, μέσα σὲ πρόγειρα ἱστορικὰ περιθώρια, εἶναι φῶς φανερὸ πὼς πηγάζει — Ἐμπνευση, δρμὴ καὶ ἐπιτυγία — μέσα ἀπὸ μιὰν ἡρωϊκὴ ἐποχὴ καὶ μιὰ τάξη ἀνθρώπων ποὺ κρατοῦσαν ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ πνοὴ τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰώνα.

Ὁ Ψυχάρης, δριστικά πιὰ καὶ ἐξ ἐπιστημονικοῦ ἐργαλείου, καταλύει τὰ κινέζικα κάστρα ποὺ γώριζαν τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἀπὸ τοὺς μανδαρίνους τῆς καθαρεύουσας, κι' ἀπὸ τοὺς ὑπομανδαρίνους τῆς δημοτικοῦ ἀπὸ τὴ μεριά, κάστρα ποὺ μποροῦσαν νὰ δδηγήσουν σὲ τέτοιο γάσμα ὥστε νὰ εἴχαμε μιὰ μέρα καὶ δυὸ ποιότητες 'Ελλήνων —«κακιὰ» καὶ «καλὴ» ποιότητα.

Κι' ὁ Ψυχάρης ἀγγίζει τὸν πόλεμο ἐξηγώντας στοὺς Χιῶτες τὴν ἀξία τῆς λαϊκῆς συμβολῆς στὰ γράμματα καὶ στὴν τέχνη : «Ἀπ' αὐτὰ τὰ διάφορα τραγουδία (ἐννοεῖ τὰ περιφρονημένα ὡς τότε δημοτικὰ τραγούδια) ἴσως βγεῖ πάλε, Κωστάκη μου, καμμιὰ μέρα καὶ κεῖ ποὺ δὲν τὸ προσμένει κανείς, μιὰ καινούργια Ἰλιάδα. Μὴ νομίσεις πὼς θὰ τὴν παινέσουν οἱ δασκάλοι: θὰ ποῦνε πρόστυγους τοὺς στίχους, καθὼς θὰ λέγαν κοῖτὸν Ὁμηροπρόστυγο, ἂν οἱ δασκάλοι ζούσανε σὲ κεῖνα τὰ χρόνια». («Ταξίδι» σελ. 145).

Κι' ὕστερα δείγνοντας στοὺς μεταγενέστερους τὴ μεγάλη κοινωνικὴ λειφόρο ποὺ θάπρεπε νὰ σκολουθήσουν, λέει : «...Ἂγ νὰ μποροῦσα ! Νὰ εἶχα δύναμη καὶ ζωή ! Θάτρεχα πανταοῦ στὴν Ἑλλάδα· θὰ πήγαινα σ' ὅλα, σ' ὅλα τὰ γωριὰ ἕνα ἕνα. Μὲ τὸ σάκο στὸν ὦμο, μὲ τὸ γαρτὶ στὸ γέρι, θὰ μάζωνα, θὰ μάζωνα!» Καὶ λίγο πιὸ κάτω : «Τόσες ζητήματα ποὺ σήμερα βασανίζουν τοὺς σοφοὺς, ἐθνολογικά, ἱστορικά, φιλοσοφικὰ ζητήματα, φτάνει νὰ καταδεχτῆς τ' ἀκούσης τὸ γωριὸ ποὺ σοῦ μιλᾶ καὶ βλέπεις τὴν ἀθλιότητα, καὶ σοῦ ἔργεται φῶς !» («Ταξίδι» σελ. 152-153).

Ἀλλὰ δυστυχῶς, καὶ σαράντα ἕνα γρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ «Ταξιδιοῦ», εὑρισκε ἀκόμη πὼς ἤταν ἀνάγκη νὰ τὰ ξαναπεῖ, καὶ νὰ τὰ ξαναπεῖ μάλιστα κάπως σκληρότερα. "Ετσι, τὸ 1929, λίγο πρὶν πεθάνει, ἔγραψε στὴ διαθήκη του κι' αὐτό : «Μάθετε νὰ εἶστε παλληκάρια. Μὲ τὴν παλληκαριὰ ἀγοράζεται ἡ τιμή. Οἱ διανοητικότητες τῶν οὐρανοκατάγκων εἶναι κάτι ποὺ οἱ ἄλλοι λαοὶ τὰ θεωροῦνε πικίτυνο».

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ ΤΟ 8ΟΝ ΤΕΥΧΟΣ ΤΗΣ

Κυκλοφόρησε τὸ τεῦχος τοῦ Αὐγούστου τοῦ γνωστοῦ Λογοτεχνικοῦ Περιοδικοῦ «Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία» μὲ συνεργασία τῶν κ.κ. Ρ. Γκόλφη, Σ. Δάφνη, Α. Φράγκου, Μ. Πετρίδη, Φιλύρα, Μελισσάνθης, Μιμίκου, Ἀποστολίδη, Κ. Ψυχογυιοῦ, Φ. Μιχαλοπούλου, Κ. Μιχαηλίδη, Ν. Χαντζάρα, Τ. Ζαχαράκη, Κ. Παράσχου, Γ. Πράτσικα, Τ. Ἄγρα κλπ. Πωλεῖται σ' ὅλα τὰ περίπτερα καὶ βιβλιοπωλεῖα, καὶ εἰς τὰ γραφεῖα, Θεμιστοκλέους 18—Ἀθῆθῆναι.

Ὁ Ψυχάρης μὲ τὴ γυναῖκα του Εἰρήνη ὕστερα ἀπὸ ἐπιστολικὸ γεῦμα τῶν ἀριθῆ τῶν του στὸ προάστειο Σαὶν Ζερμαὶν ἀν Λαὶ 1921.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΥ

ΤΟΥ κ. ΠΑΝΟΥ Χ. ΠΑΜΠΟΥΚΗ

Βασικά, μὲ συνέπειες ἀπὸ ἡμίσεις γιὰ τὸν τελικὸ σκοπὸ, λάθος ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι, ὡστόσο, ὅλοι ὅσοι κατοπιάστηκαν μὲ τὸν Δημοτικισμὸ τὸν περιόρισαν στὰ στενά, ἀὶ ἀσφυκτικὰ πλαίσια ἑνὸς ξεροῦ λαογλωσσικοῦ κινήματος. Ὅμως ἔτσι δὲμπορεῖ νὰ πλατειάσει σημαία του καὶ ξέπεσε στὴν ἀρμοδιότητα τῆς στεγνῆς ἐπιστήμης, ποὺ κατατρίφτηκε πεισματικὰ καὶ κονφόβαλμα μὲ τὸ τυπικὸ καὶ τὸ συνταχτικὸ τῆς γλώσσας μας, στενεύοντας ἔτσι τὸν πνευματικὸ δρίζεντα τοῦ Δημοτικισμοῦ. "Οχι πὼς ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶναι καὶ γλωσσικὸ ζήτημα· μὰ δὲν εἶναι μόνο γλωσσικὸ ζήτημα, δηλαδὴ ἕνας ἀώνας στενὸς γιὰ τὴν ἐπικράτηση ἀρχαίων γλωσσικῶν τύπων καὶ λέξεων. Πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸ ζήτημα πάνω σὲ καθολικώτερη βάση γιὰ νὰ τὸ δοῦμε στὸ βάθος του καὶ σ' ὅλες του τὶς ἀπόψεις.

Ὁ Δημοτικισμὸς ἀποτελεῖ ἕναν ἀγῶνα, ἕνα κίνημα γενικώτερο μὲ ἀνικὸ καὶ κοινωνικὸ περιεχόμενο. Κινιέται ἀπὸ τὴν ζωντανὴ καὶ σύγχρονη πραγματικότητα, τὴ νεοελληνικὴ, μὲ σκοπὸ νὰ τὴ λευτερώσουμε καὶ μὲ τὴν καυστικὴ του εἰρωνεία νὰ σ' τὴν ἀποτείνει. Ὁπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἡ ἰδιόρρυθμη ἐξέλιξη τῆς ἑλληνικῆς μας ζωῆς. Εἶναι, δηλαδὴ, ἡ ἀστὴ πνευματικὴ ἐπανάσταση ἡ δημοτικισμὸς, γιατὶ τὴ ἄλλο παρὰ ἀνάστασιν ἀποτελεῖ κάθε κίνημα ἢ ζωὴ ἐναντίον τῶν συνθηκῶν, ὁποῦ ἐμποδίζουν τὸ λεύτερο ξετύλιγμά τῆς.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι κάθε πνευματικὴ ἐπανάσταση ἔχει ὡς ἀρχὴ τὴ γλῶσσα καὶ περιεχόμενο κινὲ καὶ κοινωνικό. Στὴ Δύση ἡ χ. σὰν ἀρχιζε ἡ Ἀναγέννηση ἀνάστησε ἀπὸ ἄλλα τὰ ζωντανὰ κείμματα ἕνας ὅμως μιὰ τὴ χυτὸ νὲς λαϊκὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴν Δάντη. Ἐσσαμε τὸν "Εκχαρτ, τὸν Chancez καὶ τὸν σύγχρονὸ τοῦ Wiclet. Στὴ Γερμανία πάλι ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ ἤταν μιὰ μορφὴ ἀνθρωπιστικῆς ἀναγέννησης καὶ ἐπιστήμης ἀφύτνισης, ἀναζωογόνησε τὴν ἑθνικὴ γλῶσσα κι' ὁ Λεβέρ. ἀξιφρώντας τὴν ἀπαγόρευση τὸ 1369, ποὺ δὲν ἄφηνε κανένα νὰ ἀσχολεῖται γραμματικὰ γιὰ θέματα θρησκευτικά, μετέφρασε τὴν "Αγία Γραφὴ στὴ γερμανικὴ γλῶσσα. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο τρόπο ἡ λαϊκὴ γλῶσσα ἐκτοπίζοντας τὴ λατινικὴ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς Αὐλῆς, ξένη τὸ πνεῦμα καὶ τὴ ψυχὴ τοῦ ἔθνους, γκρέμιζε τὸ φράγμα ποὺ ἔφαγε τὸ λαὸ ἀπὸ τὶς ἀνώτερες τάξεις καὶ συντελεῖσε συνάμα στὴν ἐθνικὴ διαφωτοποίηση, σὲ τὸ ξεκάθαρον δηλαδὴ τὰ ἔθνη ἀνοιγεταιρίζουν καὶ ν' ἀποκτοῦν συνείδηση ἐνότητάς τους.

⁂

Πρέπει νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ, ὅπου ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται ἡ φυσιογνωμία τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἀφετηρία τῆς ἑθνικῆς μας ἐξέλιξης, καὶ τὴν παρακολούθησιμε στὴν ἐπίσημη τὴ διαδρομὴ γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουμε τὴ σύγχρονη φύση τοῦ δημοτικισμοῦ.

Ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς εἶναι, ἀλλὰ, ἐλκυστὰρ καινούργιο, ποὺ φυσικὰ νεῖ ἀνατπύσεται ἐργανικὰ γιὰ νὰ σὲ ρίξῃ παλιᾶς, κωμένες βαθιὰ μέσα σὲ ἱστορικὸ ξόδαρος. Ἡ σύγνωμία ἀν εἶμαστε φυλετικὰ γένεια μαζὶ του (ὅπως σπεύδουνε νὰ διακηρύξουν οἱ νεώτεροι, ἢ ἔτσι ἀποκαλύπτηκε ἡ ἱστορικὴ μας ἀξία τοῦ Βυζαντίου κι' ἔγινε μέδας ἡ Βυζαντινολογία), δὲν εἶναι κάμμιὰ ἀαδύτερη κεινωνιολογικὴ σημασία. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ τὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι ἡ ἀνεξιτήλητη ἠθικὴ δύναμη, ποὺ ἀπορρίπτει ἀπ' τὴν πεποίθηση, ὅτι κατάγεστε ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους, ὅτι ἀποτελεῖ ἀκμαιοτάτη τὴ ρὴ τῶν αἰώνων ἡ ἱστορικὴ μας ἀτομικότητα. Αὐτὰ σημάδια τῆς ἀτομικότητας τῆς ἀρίσκουμε στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ κατόπιν στὴ ρωμαϊκὴ, ὅπου ἡ ἐπίδρασιν τῆς 'Ανατολῆς ἀπὸ τὸν 'Ελληνισμὸ ἀρχίζει κι' ἀπλοῖ μεγαλώνει—ἐπίδρασιν ποὺ ἀρχίζεται παρακατάτιμα σὰν ἡ νίκη τοῦ γηρικιοῦ 'Αχαοσήρου κατὰ κατὰ τὸν τρόπο ὅπου συνηδιέται ἀπὸ ὅλο τὸ γένος. Κάθε γλῶσσα ἔχει τοὺς φυσικοὺς της κανόνες... Ἐκεῖνος ὅπου γυρεύει νὰ μετακόψῃ τὴ μορφὴ μιᾶς γλώσσας, εἶναι τὸ ἴδιο σὰν νὰ ἀγύρευε νὰ ἀπισοδρομήσουν οἱ αἰῶνες καὶ νὰ μεταλ. λ. χ. ἡ Ἑλλάς) νὰ τὰ εἶναν πιὸ φορά. Αὐτὸς ὅμως εἶδε σωστά: ἀτὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι πολιτικὸ, διακήρυξε, γι' αὐτὸ καὶ χάραξε γραμμὴ πολεμικὴ, καθὼς ποὺ ταίριαζε καὶ στὴ μαχητικὴ του φύση καὶ στὸ σκοπὸ τῆς Ἰδέας. "Οσοι τὸν κατηγόρησαν πὼς ἔθλαψε τὸ ζήτημα μὲ τὸ νὰ τὸ φέρει στὰ ἄκρα, ἀὶν θὰ κατάλαβαν καρὰ πολὺ ἀργά, ὅτι κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο φτάσαμε τὸ μέσον, ἐκεῖ ποὺ ἔπρεπε νὰ φτάσουμε. Κάθε ἀγώνας ἰδεολογικὸς γιὰ νὰ πετύχεῃ—καὶ μάλιστα στὴν ἀρχή του—θέλει φανατισμὸ καὶ ἀκαμψία. Εἰδεμὴ νεροὐλιάζει καὶ ξεφυλλίζεται μὲ τὸν καιρὸ σὲ στείρο καὶ ἄγονο θερμπαλισμό.

Συμπερκίνουμε λοιπὸν ὅτι ὁ Δημοτικισμὸς ἔχει ἕλα τὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ἐπανάστασης, ποὺ ἔστω τὴ ΙΑ' καὶ τὴ ΙΔ' αἰώνα καὶ ποὺ σὲ μᾶς καθυστέρησε τόσο πολὺ γιὰ λόγους ἀφειλόμενους στὴν ἀνόμαλη ἐξέλιξη τῆς ἑθνικῆς μας ζωῆς—ἐνῶ θὲ νὰ μπορεῖσε, τοὐλάχιστο, νὰ συγχρονιστεῖ μὲ τὴν ἐθνικὴ μας ἐπανάσταση.

Ἐπαναστατικὸς στὸ χαρακτῆρα καὶ τὴ καταγωγὴ του ὁ Δημοτικισμὸς, ἔχει συνάμα κοινωνικὸ καὶ ἐθνικὸ περιεχόμενο. Ἀπεδλέπει στὴ γεφύρωση τοῦ χάσματος ἀνάμεσα μορφωμένων καὶ λαοῦ καὶ τὴ δημιουργία καθολικῆς ἐθνικῆς συνείδησης. Νεώτερη τὴ σημασία τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς γιὰ τὸ ἑθνικὸ σύνολο, γι' αὐτὸ καὶ διευκολύνει τὸ σφίξιμο τῶν δεσμῶν τους, ὅσο καὶ τὸν παρκμεθρίωγ πληθυσμῶν, ποὺ ξενόφωνες προπαγάνδες, ἀκόμα καὶ σήμερα, τοὺς ἀπειλοῦν καὶ τοὺς δηλητηριάζουν. Δὲ θυμᾶμαι αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς, μὰ θαρρῶ πὼς διάβασα σὲ προπαγανδιστικὸ βιβλίο Σλαβῶν συγγραφέα (ἀπὸ κεῖνα ποὺ γράφτηκαν χιλιάδες γιὰ ν' ἀποδείξουν τὸν.. σλαυϊκὸ χαρακτῆρα τῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας) πόσο διευκολύνεται ἡ ξένη προπαγάνδα ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ ὡς ἐπίσημης καὶ σχολικῆς γλώσσας στοὺς παραμεθρίους πληθυσμοὺς μας τῆς κυθαρεύουσας. Γιατί—παρατηρεῖ ὁ συγγραφέας αὐτὸς—ὁ Ἕλληνας, θαρρεστζέντας νὰ θασανίζεται μὲ τὴν ἐκμάθηση νεκρῶν γραμματικῶν τύπων καὶ λέξεων, ξένων πρὸς τὴ ζωὴ, ἐλκύεται ἀπ' τὴ γλῶσσα τὴ ξένη, ἀπ' αὐτὴ ποὺ ἀκούει καὶ μιλιέται κάθε μέρα στὴ ζωή του. Κι' ἔτσι ἀρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ χάνει καὶ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸ ἑθνικὸ σύνολο καὶ νὰ λύνει μ' αὐτὸ τοὺς δεσμούς του.

Ἡ τελικὴ μας παρατήρηση συνοψίζεται στὸ ὅτι, ὅπως δείχνει ἡ ἐξέλιξη τῶν δυὸ τελευταίων αἰώνων τῆς ἑθνικῆς μας ζωῆς, ἡ ἀυζαντινὴ παράδοση, ὅσο κι' ἀν ξεθωριάζει ὁλοένα

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΟΥ ΨΥΧΑΡΗ

ΤΟΥ Ε. Δ. ΡΟΙΔΗ

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν γνωμικῶν, ὅσα ἀπεθησαύρισεν ἡ σοφία τῶν ἐθνῶν, οὐδεὶς γνωρίζομεν μᾶλλον ἁρμόζον εἰς τιμίον ἄνθρωπον τοῦ τῶν Γαλλῶν ἱππότῶν: «κάμνε ὅ,τι πρέπει καὶ ὅ,τι θέλει ἂς γίνῃ». Αὐτὸ τοῦτο παρήγγειλε καὶ ὁ Σωκράτης εἰς τὸν Κρίτωνα, διδάσκων αὐτὸν νὰ περιφρονῇ «τὴν γνώμην τῶν πολλῶν». Ἡ τοιαύτη περιφρόνησις τῆς πλειοψηφίας φαίνεται εὐῆσα ἀπαραίτητον ἐφέδιον παντὸς ἐργαζομένου τελείας εἰρήνης πρὸς τὴν συνείδησιν του ἢ ἐπιδιωξάντος ν' ἀφήσῃ μικρὸν τι ἢ μέγα καλὸν ὡς ἴχνος τῆς διαβάσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ κόσμου τούτου. Ὅσα τῷ ὄντι ἐπράχθησαν πράγματι εὐφεγγεστικὰ ὠφέλεσαν οὐχὶ εἰς τοὺς κυνηγοὺς δημοτικότητος, ἀλλ' εἰς τοὺς μὴ θεωροῦντας μέγα δυστύχημα τὸ «θεωρηθῆσαι, ἐπὶ τινα τεὐλάχιστον καιρόν, ἄφρονες παρὰ τῶν μωρῶν, μώραις παρὰ τῶν τυφλῶν, ἀπειρόκαλοι παρὰ τῶν ἀγροίκων καὶ ἀμαθεῖς παρὰ τῶν ἀγραμμάτων. Τοιούτου τινὸς ἀριλοκερδοῦς αἰσθήματος πρεῖον εἶναι θεβαίως τὸ εἰς χείρας ἡμῶν τελευταῖον ἔργον τοῦ Ψυχάρη. Ὅπως ἐν τῷ προλόγῳ καὶ πολλαχοῦ τοῦ ἔργου του ρητῶς καὶ σαφῶς ἐξηγεῖται, ὑπ' οὐδεμιᾶς ἐβέβκατε ἐλπίδες ὅτι δύναται ἡ γλῶσσα τοῦ «Ταξιδιοῦ» ν' ἀρέσῃ εἰς τοὺς σήμερον Ἀθηναίους ἢ νὰ γίνῃ παρ' αὐτοῖς ὑπερμάχους. Ἀπ' ἐναντίας ἦτε ἐξ ἴσου πεπεισμένος ὅτι θέλει ἀποδεικνυσθῆ καὶ χλευασθῆ παρὰ τῶν ἡμετέρων δημοσιογράφων, ὅσον εἶναι βέβκιοι καὶ οἱ ἱεραπόστολοι, οἱ πρῶτοι ἀποβαίνοντες εἰς ἀπάτητέν τινα νῆσον τοῦ ὠκεανοῦ, ὅτι, ἀντὶ νὰ χριστιανίσωσι τοὺς ἰδιαγενεῖς, θέλουσι ἀφευκτῶς φαγωθῆ ὑπ' αὐτῶν. Ἐλαττήριον τῆς αὐτοθυσίας των εἶναι οὐχὶ ἡ ἐλπὶς ἀμέσου ἐπιτυχίας, ἀλλὰ μόνη ἡ πεποίθησις εἰς τὸ σωτήριον τοῦ κηρύγματος καὶ τὸν βέβαιον τελικὸν θρίαμβον τῆς ἀληθείας. Ὡμοίων πεπείθησαν πιστεύει καὶ ὁ κ. Ψυχάρης ὅτι δικαιοῦται νὰ ἀτηρίξῃ εἰς τὸ ἀπραβάσιον τῶν νόμων εἴτινες διέπουσι πᾶσαν ἀνθρώπινην λαλιὰν καὶ τὰ περίσματα τῆς ἰδίας αὐτοῦ πολυχρονίου μελέτης τῆς νεοελληνικῆς. Ἡ γλῶσσα τοῦ «Ταξιδιοῦ» οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ πιστὴ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων, τοὺς ὁποίους ἀκεταμίεωσεν ἐντὸς τῶν δεκαπέντε καθαρῶς ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων, ὧν ὁ κατάλογος κοσμεῖ τὸ ἐξώφυλλον τοῦ βιβλίου. Πρὸς δὲ ἐκτίμησιν τοῦ κύρους τῶν κανόνων τούτων δὲν εἶναι ἴσως περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι οὐδ' ἴχνος ἐνυπάρχει ἐν αὐτοῖς αὐθαιρεσίας. Ὅπως τῷ ὄντι μετὰ τὴν τελείαν ἐκλεψὶν τῶν ἀλχημιστῶν καὶ ἀστρολόγων ἀνυψώθησαν ἡ χημεία καὶ ἡ ἀστρονομία εἰς θετικὰς ἐπιστήμας, οὕτω καὶ ἡ Γραμματικὴ ἀπὸ τὰς χείρας τῶν λογιωτάτων ἀνῆλθεν ἀπὸ ἰκανοῦ ἤδη χρόνου εἰς τὰς τῶν ἐπιστημόνων. "Ἔργον δὲ τούτων, ὁσάκις πρέκειται περὶ γλώσσης ζωντανῆς, δὲν εἶναι ἢ δὶς χρησμὸν ἀποφάνσεις περὶ τῆς δεκιμότητος ἢ τῆς μεκθηρίας τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τύπου, ἀλλὰ μόνη ἡ ἀνεξήτητοις τῶν ἐπιμαρτεστάτων εἰς τὴν λαλιὰν ἐν δεδομένῃ ἐποχῇ καὶ χώρᾳ καὶ τὸν μόνον τούτων ἀναφιεσθητήτως ἐπὶ τοῦ χάρτου ὀρθὸν.

Πασίγνωστα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀξιούντων ὅτι μένοι ἡμεῖς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν δὲν πρέπει νὰ γράφωμεν ἢς ὁμιλοῦμεν, ὁ·τὶ τὸν λόγον ὅτι οἱ τύποι τῆς λαλουμένης εἶναι προῖὸν ἀμαθείας καὶ φθορᾶς, διότι διαφέρουσιν ἀλλήλων μέχρὶ ἀκαταληψίας ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἑλληνικὴν χώραν, πρὸ πάντων ὅμως διότι ἡ γλῶσσα τῶν σήμερον Ἑλλήνων δὲν εἶναι ὡς αἱ ρωμανικαὶ θυγάτηρ τῆς λατινικῆς, ἀλλὰ δεκτικὴ ἐπανορθώσεως διαφθορᾶ τῆς ἀρχαίας, καὶ τὰ ἄλλα τειοῦτα μυρίκις ἀναμασσηθέντα. Ἐξ ἀκριβεστέρας ἐν τούτοις τοῦ πράγματος μελέτης ἐπείσθημεν ἀδιστάκτως ὅτι, πολὺ μᾶλλον τῆς πίστεως εἰς τοὺς ἀνωτέρω μύθους συνετέλεσεν ἄλλο τι εἰς τὴν θρίαμβον τῆς διγλωσσίας· εἶναι δὲ τοῦτο ἡ ἀνέκκαθεν ἐν τῇ κεφαλῇ τῶν ἡμετέρων λογίων σύγχυσις καὶ συνταύτισις δύο πραγμάτων ὅλως διαφόρων, τῆς Γραμματικῆς καὶ τῆς Ρητορικῆς, τῆς ἐπιστήμης δηλ. τῶν φθόγγων καὶ τῶν τύπων πρὸς τὴν ὅλως ἄσχετον αὐτῇ τέχνην τῆς ἐκφράσεως μετ' ἀκριβείας καὶ χάριτος τῶν ὅσα ἔχει τις νὰ εἴπῃ. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κατὰ πολὺ ὑπερβέησαν οἱ Ἀττικοὶ τοὺς ἄλλους ἐν τῇ συγγραφεῖς κατὰ τὴν ἀκριβειαν καὶ τὴν χάριν. Ἐφθασαν οἱ διορθωταὶ εἰς τὸ ἀπίστευτον συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τεσοῦτον εἶναι καὶ οἱ ἀττικοὶ τύποι ἀκριβέστεροι καὶ χαριέστεροι τῶν μετὰ ταῦτα. Τοῦτο εἶναι περίεμο τὸ αὐτὸ ὡς ἂν ἀσύγχιζον τὴν θετακινὴν μετὰ τῆς συμπλοκῆς ἀνθοεδεσμῶν ἢ τὴν ζωγραφικὴν μετὰ τῆς χρωματεολογίας. Ἐπὶ τοιαύτῃ ἐν τούτοις συγχύσεως στηρίζονται ὅσα ἀπὸ ὑπερεκατὸν ἤδη ἐτῶν γνωμοδοτοῦνται περὶ γλώσσης καὶ ὁ πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν ζώντων διὰ νεκρῶν τύπων ἄχαρις ἀγών. Τὸ δὲ ἀληθὲς ἀξιοθρήνητον εἶναι ὅτι τόσον ἐκθέως ἐρριζοβόλησεν ἡ πρόληψις αὕτη, ὥστε ὀλιγιστοι σήμερον Ἕλληνες ὅσον καὶ ἂν εἶναι κατὰ τὰ ἄλλα ὀξυδερκεῖς, φαίνονται ἱκανοὶ νὰ διακρίνωσιν ὡς τὸν χωριστὰ καὶ ἄλως ἄσχετα πράγματα τοὺς τύπους καὶ τὸ ὑφος. Οὕτω ἐν τῇ μόνῃ ἀξίᾳ λόγου ἐκ τῶν ἐπικρίσεων, ὅσα ἐγράφησαν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ψυχάρη, τῇ τῆς «Νέας Ἡμέρας» μεταξὺ πλείστων ἄλλων ὀρθῶν, ἀναγνώσαμεν μετ' ἀνεκδιηγήτου ἡμῶν ἀπορίας καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἀνῆλθε κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα εἰς δυσέφικτον ὕψωμα τελειότητος καὶ ἔκτοτε ὑπέστη ἀληθῆ ἀναστάτωσιν. Δύο στίχοι τοῦ Βίκτωρος Οὐγκὼ διακρίνονται εὐθὺς ἀπὸ δύο στίχων τοῦ Ρακίνα:... τὸ δὲ ὕφος τοῦ Ρενάν, τοῦ δοκιμωτάτου πεζογράφου τῆς συγχρόνου Γαλλίας, ἀπέχει πολὺ τοῦ ὕφους τοῦ Βελταίρου. Ἀφοῦ δὲ οἱ Γαλλοι δὲν προσηλοῦνται ἀκίνητοι εἰς τὴν τρυφάντου λεπτοτέραν γλῶσσαν ἣν ἔπλασαν ἔξοχοι ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, ἔθνος φιλόδοξον καὶ φιλοπρόοδον οἷον τὸ Γαλλικὸν δὲν ἠτο δυνατὸν ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὸ πενιχρὸν καὶ ἀκανόνιστον ἰδίωμα τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων.» Πάντα τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς τελείας καὶ ἀπὸ τοῦ Ρακίνα μέχρις ἡμῶν ἀνακαινίσεως τῆς γαλλικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἀνεκρκείας εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ προοδεύοντος Ἕλληνος τῶν ἰδιωμάτος τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων εἶναι μὲν ἀληθέστατα, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦσι τὸ κράτιστον τῶν ἐπιχειρημάτων ὅσα ἠδύνατο νὰ προτείνῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ κ. Ψυχάρης. Ὅπως πεισθῆ τις περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ἀπὸ Λουδοβίκου ΙΔ' τὸ γαλλικὸν λεξικὸν ἐπερεδιπλασιάσθη, ἢ σύνταξις ἀπέβη ἀσυγκρίτως ἐλαστικωτέρα καὶ αὐτὴ ἡ σημασιολογία ἰκανῶς μετεβλήθη, χωρὶς οὔτε κατὰ ἓν στοιχεῖον, οὔτε κατὰ ἕνα τόνον νὰ τροπεποιηθῶσιν οἱ γραμματικοὶ τύποι. ἔπως ἠδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπιλαχισθῇ ἢ καὶ νὰ θεκαπλασιασθῇ τὸ λεξικὸν καὶ νὰ διαμορφωθῇ ἡ σύνταξις τῆς δημοτικῆς γλώσσης κατὰ κὸς ὑπαγορεύοντος τῆς ἀνάγκης, χωρὶς νὰ ἐγγιγθῶσι τὸ παράπαν οἱ πανελλήνιοι αὐτῆς τύποι. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου, κατὰ μόνης τῆς χυδαιότητος τῶν τύπων ἐξέσπασεν ἡ ὀργὴ τῶν λογιωτάτων. Οὐδαμοῦ ἐν τούτοις οὐδέποτε ἠκούσθη ὅτι δύναται νὰ ἐχῶσιν οἱ τύποι οἱανδήποτε σχέσιν πρὸς τὴν χάριν, τὸ ὕφος ἢ τὴν χυδαιότητα τοῦ λόγου. Οἱ ἀπόστολοι τῆς διγλωσσίας φαίνονται ἐντελῶς λησμονοῦντες ὅτι ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Τοσκάνῃ, Ἱσπανίᾳ, Ρωσσίᾳ καὶ καθ' ὅσον γνωρίζομεν, παντοχοῦ οἱ τύποι τῶν λεηθεόντων καὶ ἀγθοφόρων κατ' οὐδὲν διαφέρουσι τοῦ Γκαΐτε, τοῦ Λεοπάρδη, τοῦ Πεύσκιν καὶ τοῦ Λαμαρτίνου, ἀπαραλλάκτως ὅπως καὶ παρ' ἀρχαίοις τοὺς αὐτοὺς μετεχειρίζοντο τύπους τὰ πρόσωπα τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφεῦντα καὶ τὰ τοῦ Ἀριστοφάνους ὁωμολεοεῦντα. Διαφορὰ τύπων δύναται νὰ ὑπάρξῃ κατ' ἐπαρχίας ἢ καὶ πόλεις τοῦ αὐτοῦ κράτους, ἀλλὰ κατ' εἶδη λέγου οὐδέποτε καμμία. Οἱ συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἔχουσιν ἀπόλυτον ἀδειαν νὰ πλουτίζωσι τὸ λεξικὸν, νὰ συμπλέκωσι ὅπως θέλουσι τὰς λέξεις, νὰ ἐκτείνωσιν ἢ νὰ συστέλλωσι τὴν σημασίαν ἑκάστης, νὰ ἐφευρίσκωσι νέας καὶ παροσδοκήτους ὀδσιαστικὰς καὶ ἐπιθέτων συζεύξεις, ν' ἀλλάσσωσι ἐνίοτε καὶ τῶν ῥημάτων τὰς διαθέσεις καὶ πάν ἄλλο τειοῦτο νὰ τολμῶσι, χάριν ζωηροτέρας παρασκέσεως τοῦ νοήματος ἢ καὶ ἁπλῆς ἐπιδιώξεως πρωτοτυπίας. Εἰς οὐδενὸς ὅμως ἐπεφοίτησε πετὲ τὸν νεῦν ἢ ἀλλέκετες ἰδέα, ὅτι δύναται νὰ περισθῆ οἱονδήποτε κέρδος διαφέρων κατὰ τοὺς τύπους ἀπὸ τοῦ χωλαίου. Ἡ σεμνότης τοῦ μέσου ἀρίστου, ἢ χάρις τῶν εἰς μι ρημάτων καὶ ἡ εὐγένεια τῆς συνηρημένων εἶναι εὑρήματα ἀκραιφνῶς νεοελληνικὰ τοιοῦτο δὲ θεβαίως καὶ ἡ ἀξίωσις τῶν γραμματικῶν ν' ἀπεφαίνωνται περὶ χαρίτος καὶ σεμνότητος τοῦ λόγου, ἐνῶ τὸ ἔργον αὐτῶν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν συλλογὴν καὶ τὴν κατάταξιν τῶν τύπων καθ' ἓν ἀκριβῶς τρόπον συλλέγουσι καὶ κατατάσσουσιν οἱ φυσιοδίφαι τὰ θέτανα τῶν ἀγρῶν καὶ τὰ ὄστρακα τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' οὐδεὶς ἀκόμη παρ' ἡμῖν φαίνεται θέλων νὰ πεισθῆ ὅτι μένη τῶν λέξεων ἡ πλεκὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐλευθέρας καὶ ἐκκόσης φάσεως, ἤτοι τῆς ἐναργοῦς παραστάσεως τῶν ὅσα ἔχει τις νὰ εἴπῃ, καὶ ὁ τοῦ Ἑλλάσσονος κόπου, καθ' ὃν τρόπον ἔγινε πανταχοῦ, νὰ ἐνδυθῶσι ὅλη. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν ζώντων αἱ ἀνακαλούμεναι εἰς τὸν βίον νεκραὶ λέξεις, ἀντὶ νὰ περιτυλιχθῶσιν εἰς ἀττικὸν σάβανον αἱ ζῶσαι τανταί.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν λοιπὸν τῆς ἀπεκτικῆς μάστιγος, οὐδεὶς ἄλλο φαίνεται ἀπαιτούμενον ἢ νὰ ἰσχύσῃ καὶ παρ' ἡμῖν ἡ πανταχοῦ κρατοῦσα μεταξὺ στόματος καὶ καλάμου συμφωνία. Αὐτὸ τοῦτο ζητεῖ καὶ ὁ κ. Ψυχάρης, οὐδὲ πιστεύομεν ὅτι δύναται νὰ εὑρεθῇ μεταξὺ τῶν σωφρονούντων ὁ ἀρνούμενος ὅτι ἡ ἀπαίτησις αὐτοῦ εἶναι εὔλογος καὶ δικαία. Τὸ μένον μετὰ ταῦτα ἀπορούμενον πρὸς ἐξέτασιν εἶναι ἂν τὸ ὄντι καὶ κατὰ πόσον ταυτίζεται ἡ γλῶσσα τοῦ «Ταξιδιοῦ» πρὸς τὴν σημερινὴν τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο θέλομεν πειραθῆ νὰ ἐξακριβώσωμεν κατωτέρω. Ἡ δικαιοσύνη δὲ τοῦτεις μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πλὴν τῆς μεταφράσεως τοῦ πλατωνικοῦ «Κρίτωνος» ὑπὸ τοῦ Βηλαρᾶ, οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν ἔργον δυνάμενον νὰ παραδειγθῇ πρὸς τὸ τοῦ κ. Ψυχάρη κατὰ τὴν ἀκριβῆ προσήλωσιν εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀμιγοῦς δημώδους. Οἱ δημοτικοὶ πεζογράφοι εἶναι, ὡς γνωστὸν ἐλίγιστοι, ἀλλ' ἔτι ὀλιγώτεροι εἶναι παρ' αὐτοῖς αἱ σελίδες, αἱ τελείως καθαρεύουσαι ἀπὸ σχηματισμῶν οὐδὲν ἐχόντων κοινὸν πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Τοιοῦτοι δύνανται νὰ συλλέξῃ ἐκ παντὸς πεζογραφήματος τοῦ Χριστοπούλου τοῦ Λασκαράτου, τοῦ Κονεμένου καὶ παντὸς ἄλλου ὑπερμάχου τῆς δημώδους. Τὸ δὲ ἀληθὲς περίεργον εἶναι, ὅτι ἀρχαίοι τύποι ἐρίβοντο μᾶλλον παντὸς ἄλλου τὰ ἔργα τοῦ Δ. Καντορζῆ, τοῦ κατ' ἐπιφάνειαν πρόληψιν, ἣν μετὰ πολλῆς ἀπορίας θλέπομεν ἀσπαζομένου καὶ τοῦς παρ' ἡμῖν φιλολογοῦντας θεωρουμένου ὡς σχεδάρχου τοῦ κράτου χυδαϊσμοῦ. Πρὸς ἐκτίμησιν τῆς παρ' αὐτῷ ἀμιξίας τῆς δημώδους ἀρκεῖ νὰ εἰπωμεν ὅτι ἐν μόνῃ πρὸς τὸν Λάμπρον Φωτιάδη τετρασελίδῳ ἐπιστεῖλ τὸν ἐσημειωσαμεν ὑπὲρ τοῦς εἰκοσιν ἀπελεγμένους τοῦ ἑλληνισμοῦς εἶον: «δισχλεῖν χείρον, εἰς τὸ συγγράφειν, θέλω σὺται, παραπεπηγμένα» καὶ ἄλλα ἴσους τὸ πάχος. Ὁ ταῦτα ἔχων τὸ ἐφὶν καὶ παραδέλπων ὅτι ὁλίγοι λίδον μετάφρασιν τοῦ Βηλαρᾶ, ἀδόλως εὑρίσκει ὑπερβολικὴν τὴν ἐξίωσιν τοῦ κ. Ψυχάρη, ὅτι ἐπεχείρησε νὰ πεζογραφῇ κατ' ἀκριβῆ συμφωνίαν πρὸς τὴν γραμματικὴν τοῦ λαοῦ. Τὸ «Ταξιδιὸν» ἀποδείκνυται ἐκ διακοσίων ἑξδομήκοντα ὅλων σελίδων, καὶ οὐ μόνον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ἐπιβάλλει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πλὴν τῆς μεταφράσεως τοῦ κριτικοῦ «Κρίτωνος» ὑπὸ τοῦ Βηλαρᾶ, οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν ἔργον δυνάμενον νὰ παραδειγθῇ πρὸς τὸ τοῦ κ. Ψυχάρη κατὰ τὴν ἀκριβῆ προσήλωσιν εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀμιγοῦς δημώδους. Οἱ δημοτικοὶ πεζογράφοι εἶναι, ὡς γνωστὸν ἐλίγιστοι, ἀλλ' ἔτι ὀλιγώτεροι εἶναι παρ' αὐτοῖς αἱ σελίδες, αἱ τελείως καθαρεύουσαι ἀπὸ σχηματισμῶν οὐδὲν ἐχόντων κοινὸν πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Τοιοῦτοι δύνανται νὰ συλλέξῃ ἐκ παντὸς πεζογραφήματος τοῦ Χριστοπούλου τοῦ Λασκαράτου, τοῦ Κονεμένου καὶ παντὸς ἄλλου ὑπερμάχου τῆς δημώδους. Τὸ δὲ ἀληθὲς περίεργον εἶναι, ὅτι ἀρχαίοι τύποι ἐρίβοντο μᾶλλον παντὸς ἄλλου τὰ ἔργα τοῦ Δ. Καντορζῆ, τοῦ κατ' ἐπιφάνειαν πρόληψιν, ἣν μετὰ πολλῆς ἀπορίας θλέπομεν ἀσπαζομένου καὶ τοῦς παρ' ἡμῖν φιλολογοῦντας θεωρουμένου ὡς σχεδάρχου τοῦ κράτου χυδαϊσμοῦ. Πρὸς ἐκτίμησιν τῆς παρ' αὐτῷ ἀμιξίας τῆς δημ

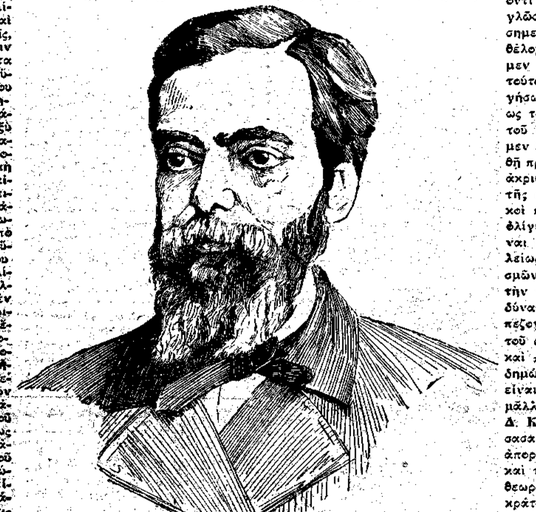

Ο ΡΟΙΔΗΣ

συνείδησιν ἑαυτῆς ἐνεργείας τῶν γραφέντων, ἐνῶ οἱ τύποι εἶναι προϊόντα τῆς ἀσυνειδήτου ἐργασίας ἀλεκλήρου ἔθνους καὶ ὡς τοιαῦτα μένεν ἐρεύνης καὶ μελέτης, οὐχὶ ὁμοῦς καὶ αὐθαιρέτου διορθώσεως δεκτικά. Πᾶσα τῷ ὄντι ἀσυνειδήτως ἐκτελουμένη ἐργασία πρέπει νὰ ὑποτεθῇ καὶ ἀλάνθαστος, διὰ τὸν λέγον ἔτι δὲν ὑπόκειται εἰς τὰς πλάνας, τὸν κάματον, τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὰς παρεκτροπὰς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλ' εἶναι ἀμεσοτέρα τις ἐκδήλωσις τῆς «πανταχοῦ παρούσης καὶ τὰ πάντα πληρούσης» δυνάμεως, εἴτε φύσις, εἴτε ἔνστικτον, εἴτε ἀσυνείδητον, εἴτε πρόνοια, εἴτε Θεὸς ἢ ὅπως ἄλλως ὀνομασθῆ. Ἡ διαφωνία τῷ ὄντι περιορίζεται εἰς μόνον τὸ ὄνομα, ἐνῶ οὐδεμία ὑπάρχει περὶ τοῦ ποιοῦ τὸν προϊόντων εἶας δήποτε αὐτοματου ἐργασίας. Ἐλαττώματα τεκτονικῆς δύνανται ν' ἀνευρεθῶσιν ἐν ἔργῳ τοῦ Ἰκτίνου ἢ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, ἀλλ' αὐτόχρημα μωρία θὰ ἦτο ν' ἀνοζητήσῃ τις τοιαῦτα εἰς θέλον οἰκοδομηθέντα ὑπὸ κωτέρων, εἰς φωλεὰν χελιδόνος ἢ κυψέλην μελισσῶν. Ἡ δὲ μένη μεταξὺ τούτων καὶ τῶν ἀσυνειδήτως ἐκτελουμένων ἀνθρωπίνων ἔργων διαφορὰ εἶναι, ὅτι τὰ μὲν πρῶτα μένουσιν ἀμετάβλητα, οὐδενὸς ὑπάρχοντος λόγου μεταβολῆς, ἐνῶ τὰ ἀνθρώπινα μεταβάλλονται μετὰ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν πράκειται ἐκάστοτε νὰ ἀπαρκέσουν. Οὐδέποτε ὅμως συντελεῖται ἡ μεταβολὴ ἐκ προκρίσεως ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ πάντοτε ἀνεπιγνώστως κατ' ἀκριβῆ συμφωνίαν πρὸς νόμους οὐχ ἥττον σταθεροὺς καὶ ἀπαραβάτους τῶν διεπόντων ὅσα μελετᾶ ὁ γεωλέγος καὶ ὁ βοτανικός. Οἱ δὲ διέποντες πᾶσαν ἀνθρωπίνην λαλιὰν νόμοι εἶναι κυρίως δύο, ὁ τῆς Ἑμπνης, οἱ Ἕλληνες, Λατῖνοι, Κέλται, Γερμανοὶ καὶ Σλάβοι, εἰ μὲν ταχέως πολιτιζόμενοι, οἱ δὲ ἐπὶ μακρὸν χρόνον σχεδὸν ἀκινητοῦντες, οἱ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ κυπτόντες ὑπὸ ἀαρὺν ζυγὸν, ἀλλοι ἔχοντες ἐξαιρετικὴν φιλολογίαν καὶ ἄλλοι στερούμενοι τοιαύτης, πάντων ἐν τούτοις ἡ γλῶσσα, οἱ τύποι δηλ. αὐτῆς, τὰς αὐτὰς περίπου παριστᾶσι μεταβολὰς ἢ μᾶλλον βελτιώσεις. Δικαιούμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν βελτιώσεις, ἀφοῦ παρὰ πάντων σήμερον ὁμολογεῖται ὅτι μόνον ρητορικῶς πλεονεκτοῦσιν αἱ κλασικαὶ γλῶσσαι ἢ μᾶλλον οἱ κλασικοὶ συγγραφεῖς, ἐνῶ γραμματικῶς εἶναι κατὰ πολὺ κατώτεραι πάσης σημερινῆς. Πλείστα τῷ ὄντι σχέσεις χρένου, διαθέσεως, πιεανότητος καὶ ἄλλαι τὰς ὁποίας διακρίνει σήμερον δ' ἑνὸς θὰ, ἐνὸς werden ἢ ἑνὸς may ὁ τυχὼν "Αγγλος, Γερμανὸς ἢ Ἕλλην χειρεθεσσὸς, ἀδύνατον εἶναι νὰ διακριθῶσιν ἄνευ μακρᾶς περιφράσεως διὰ τῶν τοῦ κ. Κικέρωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Οὐδ' νοι ἔτι δύνατοι νὰ χρησιμεύσῃ γραφὴ γλῶσσα ἢ δημώδης. Ὁ δημοσιογράφος εἶναι ὁ τὰ πὶς περίεργα ζῶα. "Ἐχει ὅμη δική του: Πρέπει κι ὁ δεντὴς τοῦ φύλλου νὰ τὴ συμμερ ἢ νὰ μὴ ἔχῃ γνώμη ἐνάν ἢ νὰ μὴ φροντίζῃ γιὰ τὸ ζήτη γιὰ νὰ θάλῃ στὸ φύλλο ὁ δημ γράφος ἀκέρια καὶ ἐωστὴ τὴ ἀνεξάρτητος ἢ, κοιμᾶζει τὸ του, κι ἀκνίζοντας τὴν πέννα ἐρμηνεύει —θέλοντας μὴ θέ σα, ἀσυνείδητα ἢ συνειδητά,— σα εἶναι ἢ ψυχολογία του,—ἢ δηλωμένη γνώμη τοῦ διευθυντῆ φύλλου, ἢ τὴ γνώμη ποὺ τὸ συ ματικό του χρέος τοῦ δείχνει ἢ ταιριάζει στὴν πολιτικὴ καὶ

ΤΟ «ΤΑΞΙΔΙ» ΤΟΥ ΨΥΧΑΡΗ

ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Κλεῖ κάθε χρονιὰ μ' ἕνα βιβλίο τοῦ Ψυχάρη. Ὡραία μοῖρα στὰ γράμματά μας. Κι ἀνίσως μᾶς ἔπαιρνε κάθε σάλος διανοητικός, θὰ φτάναν τὰ βιβλία τοῦ Ψυχάρη γιὰ νὰ δείξουνε πῶς ζῇ κάποια ψυχή μέσα μας. Δὲν ἐξετάζω τὴν ὑπεροχή ποῦ γίνεται στὰ βιβλία του. Ἐπεί φεύγουμε, καὶ τὸ ἔργο μένει. Ἐκεῖ σὰ νὰ θέλῃ ἕνας καλὸς θεὸς νὰ μὲ ἀκούραστο φυτροβόλημα τῶν «Ρόδων καὶ τῶν Μήλων» νἀναπαύσῃ τὴν ὀκνὴ περπατησιά μας, τῶν ἄλλων. Μπροστὰ στὸν ὄγκο τοῦ ἔργου του σὰ νὰ φαίνουνται ἄλλα πιὸ παρακάτω. Τοῦ σοφοῦ ὁ λόγος σὰ θαμπότερος μπροστὰ μένεον πρὸς ἐξέτασιν εἶναι ἂν τὸ ὄντι καὶ κατὰ πόσον ταυτίζεται ἡ γλῶσσα τοῦ «Ταξιδιοῦ» πρὸς τὴ σημερινὴν τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο θέλομεν πειραθῆ νὰ ἐξακριβώσωμεν κατωτέρω. Ἡ δικαιοσύνη δὲ τοῦτεις μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πλὴν τῆς μεταφράσεως τοῦ πλατωνικοῦ «Κρίτωνος» ὑπὸ τοῦ Βηλαρᾶ, οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν ἔργον δυνάμενον νὰ παραδειγθῇ πρὸς τὸ τοῦ κ. Ψυχάρη κατὰ τὴν ἀκριβῆ προσήλωσιν εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀμιγοῦς δημώδους. Οἱ δημοτικοὶ πεζογράφοι εἶναι, ὡς γνωστὸν ἐλίγιστοι, ἀλλ' ἔτι ὀλιγώτεροι εἶναι παρ' αὐτοῖς αἱ σελίδες, αἱ τελείως καθαρεύουσαι ἀπὸ σχηματισμῶν οὐδὲν ἐχόντων κοινὸν πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Τοιοῦτοι δύνανται νὰ συλλέξῃ ἐκ παντὸς πεζογραφήματος τοῦ Χριστοπούλου τοῦ Λασκαράτου, τοῦ Κονεμένου καὶ παντὸς ἄλλου ὑπερμάχου τῆς δημώδους. Τὸ δὲ ἀληθὲς περίεργον εἶναι, ὅτι ἀρχαίοι τύποι ἐρίβοντο μᾶλλον παντὸς ἄλλου τὰ ἔργα τοῦ Δ. Καντορζῆ, τοῦ κατ' ἐπιφάνειαν πρόληψιν, ἣν μετὰ πολλῆς ἀπορίας θλέπομεν ἀσπαζομένου καὶ τοῦς παρ' ἡμῖν φιλολογοῦντας θεωρουμένου ὡς σχεδάρχου τοῦ κράτου χυδαϊσμοῦ. Πρὸς ἐκτίμησιν τῆς παρ' αὐτῷ ἀμιξίας τῆς δημ

(1) Τοῦς σκώθαντας τὸ Π α ρ ὁ ν ὁ ς πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἢ ἀγνοοῦντας ἢ ἠγνοηθέντας τὰ παρ' ἀρχαίοις κ α ν θ ε μ ὼ ν κα ὶ κ α ν θ ε μ ο ί, ὁ ῥ ο μ ὼ ν καὶ ὁ ῥ ο μ ο ί καὶ τὰ ἑξῆς τὰ τῆς ῥωμβόσης ἀ ρ χ ο ν τ α ς ἀ ρ χ ο ν τ ο ς, ὁ ρ ὰ κ ο ν τ α ς ὁ ρ ὰ κ ο ς καὶ τὰ ὅμοιά τοις.

Ο ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

πολλοῦ ἀπεδείχθη, ὁ κ. Ψυχάρης συστηματοποιεῖ, τελειοποιεῖ, ἀπιχειρεῖ ἐν τῷ παζῷ λόγῳ. Θαυμάζομεν, συγχαίρομεν, ἀλλὰ πολὺ φοβούμεθα μήπως εἶναι ὀλίγον ἀργά».

Γιατὶ ἔχω τὴν ὑπομονὴ νὰ τὰ ξεσκαλίσω καὶ νὰ τὰ παρουσιάσω κάθε τὸ δημοσιογραφικὰ μου τοῦτα ἀρνιθοσκαλίσματα; Γιατὶ τὰ θεωρῶ σημαντικά, μὲ τὸν τρόπο καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶναι γραμμένα. Τὰ χρονογραφικὰ τοῦτα σημειώματα, ἀνάμεσα σὲ κάποια ἐλαττώματα τε, εἶ «Ὀδοιπορικὲς εἰκόνες» τοῦ "Αἴνε, τὸ «Ὀδοιπορικὸ» τοῦ Σατωμπριάν, τὰ «Σημειώματα» τοῦ Ταὶν ἀπὸ τὴν Ἰταλία κι ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, αὐτὲς ἀκόμα οἱ «Ἐνθυμήσεις τῆς Νιέτης» τοῦ Ρενάν, τοῦ Γρηγορόβιου ἢ «Κέρκυρα», τοῦ Ντεκμίτση ἢ «Κωνσταντιν

Ο ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΨΥΧΑΡΗ

Ἀγαπητέ μου Ἀλέξαντρε,

Ἤρταμε δύο τρεῖς τέσσερις μέρες πύρα. Τὲ γνέμμα σου τῶν 29)4)90 τὲ εἶχα λάβει στὸ Παρίσι. Μοῦ ἄνοιξε τὴν καρδιά, καὶ τῆς ἔδωσε καὶ βάρρος. Ἂς εἶσαι καλά. Τὸ ἔλεπω πὰς μερικὰ ποῦ μοῦ γράφεις κολλκεφτικὰ σοῦ τὰ ὑπαγόρεψε ὁ ἐνδουσιασμός σου γιὰ τὲ καλὲ τοῦ τόπου μας,—γιατὶ ἐδῶ ἔλεπω πὰς εἶνε δυνατὸ ἔναι μικρὸς καὶ ἀδύνατος ἄνθρωπος σὰν κ' ἐμένα νὰ γενῇ φιλελογικὸς πατέρας ἑνὸς ἐλλκαιρου ἔθνους. Τὲ καλὸ ποῦ γίνεται εἶνε ποῦ ἀνοίγει ὁ δρόμος γιὰ νὰ ἐγῇ αὐτὸς ὁ πατέρας μιὰ μέρα. Αὐτὸς θὰ εἶνε ὁ Ψυχάρης. Πῆγα καὶ τὸν εἶδα. Μὲ μάγεψε. Φύγαμε καὶ σπίτι του. Μοῦκαμε μεγάλες τιμές. Ἔχει διαβάσει 1—2 δικά μου (1). Ἤταν κ' αὐτὸς ἐνδουσιασμένος. Σ' ἔχει σὲ μεγάλη ὑπόληψι. Γιατί, λέγει, νὰ μεταφράζεις Ὅμηρο καὶ νὰ μὴ γράφεις δικά σου; Τοῦπα πὰς θὰ σοῦ τὲ γράψω, γιατὶ συφωνῶ. Εἶπαμε πολλὰ πράματα. Ἔχει μιὰ καλὴ ἰδέα. Νὰ συφωνήσουν 5—6 καὶ νὰ γράφουν ἕνα ρωμέηκο (sic) διβλίο—σὰν εἶδος ἡμερολογίου νὰ ποῦμε—ὁ καθένας ἀπὸ ἕνα δικό του, μυθιστόρημα ἢ ἄλλο, καὶ νὰ δάλῃ ὁ Ρεΐδης ἕνα πρόλογο γιὰ τὴ γλῶσσα (2). Μεῖτε νὰ σοῦ τὲ γράψω γιὰ τὴ τειμὴ σῆς κάτι τι, καὶ νὰ γράψουμε τοῦλάχιστο οἱ τρεῖς ἀν δὲν ἐγεῖν κι' ἄλλοι, μὲ μεγάλα πράμματα ἀς τὴν ὥρα—λοιπὸν τὶ λὲς γιὰ τὴν ἰδέα τοῦ Ψυχάρη. Πὲς μου ἄμα ἀρχίσῃς, γιὰ ν' ἀρχίσω κ' ἐγὼ νὰ ἐτοιμάζω κάτι τι.

. . . . . .

Ἔχεις δίκηο, πολὺ δίκηο στὶς παρατήρησές σου γιὰ τὰ λάθη τῆς γλώσσας μου, κ' ἀν τὰ ξαναγράφω τώρα, θὰ τὴ γράψω ἀλλοιώτικα.

. . . . . .

Κάποιος ἐδῶ μὲ ρώτησε ποιός εἶνε ὁ Ἀργ. Ἐφτ. προχτὲς (3). Σὰν «φύσκα πᾶς εἰμ' ἐγὼ ἔμεινε ὁ ἐκεῖνος. Φαρφεῦσε πὰς ἤσουν (4). Ἔπειτα ἄρχισε τὰ συνεισιφέρα καὶ τρίμμένα ἐπιχειρήματα. Ἀνεῖχε κ' ἔγω τὲ στόμα μου· καὶ τοῦ τόφαλα τέτος, φυσικὰ μὲ τρόπο. Μεοῦλεγε γιὰ μιὰ κυρία Κεχαγιὰ (4). Τί ὄμορρη γλῶσσα ἔχει! Καὶ σὰν τοῦκα πῆς σὰν κειλοπονεῖ ἡ κυρία θὰ ξανάῃ «μαννοῦλα μου» κι' ἔχει «μῆτερ», ἐφάντης σὰν μισοεισιμένος. Καὶ σ' αὐτὰ καὶ σ' ἄλλα δυὸ-τρία ποῦ τοῦ ἀγγίξανε τὴν καρδιά, ἐκοντοστάθηκε καὶ τὰ παραδέχτηκε.

Μωρὲ τὸ κάστρο αὐτὸ εἶνε χτισμένο μὲ πορδὲς καὶ θὰ τὸ πάρουμε χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε. Ἂς τόσο τί σπουδεῖο ἐκεῖνο τὸ ἄρθρο τοῦ Ψυχάρη στὸ φύλ. Σύλλογο τῆς Πόλης (5). Τὸ διάβασες; Ὅλα τὰ ξηγᾶ ἐκεῖ μέσα.

Τὸ καταχάρηκα ποῦ γράφεις καὶ πρωτότυπα ποιήματα. Στεῖλε μου

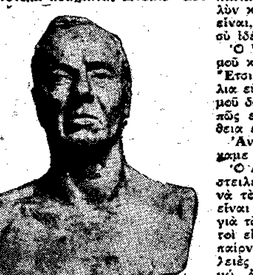

Ο ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

δυὸ τρεῖς μόστρες. Νὰ σοῦ πῶ κ' ἐγὼ μιὰ συβουλή. Κύτταξε νὰ σὲ καταλαβαίνῃ ὁ κόσμος στὸ π ρ ῶ τ ο δ ι ά β α σ μ α.

Γιὰ τὰ σονέττα ποῦ δημοσιεύσω στὴν «Ἑστια» (6) μοῦ γράφουν ἀπ' τὴν Ἀθήνα κάτι πράμματα ποῦ κτρέπεμαι νὰ τὰ ξαναλέγω καὶ σὲ σένα ἀκόμα ποῦ σοῦ γράφω μὲ τόση ἐλευθερία.

Ὁ σικός σου
Ἀργύρης

(Ἀποσπάσματα)

*

Liverpool, 20—11—93.

Ἀγαπητέ μου,

Εἶναι τώρα δὲ ξέρω πόσοι μῆνες ποῦ δὲν εἴμουνα σὲ τεῦτον τὸν κόσμο. Μήτε-γέννα ἔπιανα μήτε χαρὰ τὴ ἔνοιωνα κι' ἀπὸ τὴ μελαγχολία μου, ἡ φαμελικὰ μου ἔλειπε, καὶ κοβόμουνα σιτὶ κ' ἔπαιξα πάντολίγα. Εἴμουν πολὺ εὐτυχής, μὰ νὰ γράψω δὲν μπορεῦσα. Τώρα γύρισε πίσω ἡ φαμελιά μου, γέμισε φωνὲς τὸ σπίτι μου, καὶ ξύπνησα. Ἀρχίσα ἀπέσω νὰ δουλεύω. Τὰ παραμύθια θὰ φτάσουνε, μᾶς χρειάζεται καὶ κάτι ἄλλο. Θὰ ἐγοῦν, θὰ πῆς. «Οἱ φυλλάδες τοῦ Γερεδήμου» γλίγωρα

(*) Τάνέλοβα γράμματα τοῦ Ἐφταλιώτη πρὸς τὸν Πάλλη—γιὰ τὴν ὥρα κάνω τοῦτα μόνο γνωστὰ. Παίρνοντάς τα ἀπὸ μιὰ μεγάλη σειρὰ—τὰ δημοσιέβω μὲ λίγα σχόλια γιὰ τὸν ἀπληροφόρητο ἀναγνώστη. Ἔχουνε καὶ τὰ δυὸ τὴ θέση τους στὸ παγκηρυκὸ τέφχος τῶν «Ν. Γ.», γιατὶ καὶ τὰ δυὸ μιλάνε γιὰ τὴ Ψυχάρη, γιὰ τὸν ἀνόνα, καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα. Τὸ πρῶτο μάλιστα εἶναι πολὺ σημαντικό, γιατὶ μᾶς δείχνει πῶς, καὶ πότε ὁ Ἐφταλιώτης γνώριστε προσωπικὰ τὸν Ψυχάρη, πότε προτιαντίκρισε τὴ μορφὴ τοῦ λατοειδνοῦ Δασκάλου ὁ ἀφοσιωμένος μαθητής.

Τὰ δημοσιέβω φυλάγοντας πιστὰ τὴν ὀρθογραφία τους. Τὸ πρῶτο γράμμα, ὁ πως θὰ δεῖ ὁ ἀναγνώστης, παρουσιάζει μερικὲς διαφορὲς ἀπὸ τὸ δέφτερο. Ὁ Ἐφταλιώτης δσο διάβαζε τὸν Ψυχάρη, τόσο φωτιζότανε στὰ ξηγήματα τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς ὀρθογραφίας.

Λοιπὸν

(1) Στὴ φιλολογική «Ἑστία» τοῦ Δροσίνη, ὅπου πρωτοφάνηκε ὁ Ἐφταλιώτης. Τὴν ἐποχὴ ποῦ γνόρισε τὸν Ψ. δὲν εἶχε θγάλει ἀκόμη κανένα διβλίο.

(2) Τέτοιο διβλίο δὲ θγῆκε.

(3) Μόλις τότες εἶχε πάρει τὸ φιλολογικό του ψευδώνυμο κ' εἴτανε σ' ὅλους γνωστὸς μὲ τὰληθνό του ὄνομα Κλεάνθης Μιχαηλίδης.

(4) Καλλιόπη Κεχαγιά, καθαρευουσιάνα λογία ποῦ δὲν ἄφησε τίποτε σημαντικό.

(5) Τὸ πρῶτο πρῶτο γραφτὸ τοῦ Ψ. στὴ δημοτική. Δημοσιέφτηκε στὴν «Εἰκοσιπενταετηρίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Πόλης παζῖ μ' ἕνα του ἄρθρο γαλλικὰ γραμμένο.

(6) Γι' ἀρτὰ δλ. Κ. Μ. Μιχαηλίδη, «Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἐφταλιώτη», περ. «Νεοελληνικὰ Γράμματα», 18 Ἰαν. 1938, σ. 58, σ. 3 β—γ.

(7) Ἀργύρη Ἐφταλιώτη, «Φυλλάδες τοῦ Γερεδήμου». ἐν Ἀθήναις. ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἐσπέρας», 1897, 8, σ. 278.

(8) Τὸ ἀνέκδοτο ἀγτοβιογραφικὸ ὑπόμνημά του τοῦ Ψ. ποῦ πῆρε στὸ τέλος τὸ νομα «Μανόλης ὁ Νεκλεμενιέρης».

(9) Ἡ περίληψη ἱστορία τοῦ ἐμπορου τῆς Βενετιᾶς κλπ., γραμμένη ἀπ' τὸν Ἄγγλο ποιητὴ Γουίλλιαμ Σέξπηρ καὶ μεταφρασμένη πιστὰ καὶ ρυθμικὰ ἀπ' τὸν Ἀλξ. Πάλλη, Ἀθῆνα, τυπογραφεῖο τῆς «Ἑστίας» 1894, μεγ. 8ο, σ. 119. Ἡ ἀφίερωση «Στὸ σοφὸ καὶ σεβαστὸ μου φίλο Δ. Ν. Βεργκράδη». Τὸ ἔργο ἀφτὸ χάρηκε κι ἄλλα τυπώματα. Τὸ τελεφταῖο στὰ «Κούκια Καρύδια», 1915.

(10) Ἀργύρη Ἐφταλιώτη, «Ἡ Μαζίωτισα» κι ἄλλες ἱστορίες—«Ὁ Βουρκόλακας», δράμα, Ἀθῆνα, τυπογραφεῖο τῆς «Ἑστίας», 1900, 8ο, σ. 269. Ὁ Βουρκ. σ. 183—269.

(11) Γιατὶ εἴτανε γραμμένα στὴ δημοτική, καὶ τότες ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ δὲν εἶχε ἀκόμη καθιερωθεῖ ὡς γλῶσσα τοῦ θεάτρου. Ὅμως κι ἀχρότερα δὲν

ΜΙΑ ΑΝΑΜΝΗΣΗ

ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΤΟΥ κ. Γ. ΜΥΛΩΝΟΓΙΑΝΝΗ

πάνω δεκατέσσερα χρονια ἀκριβῶς. Μαθητὴς τοῦ γυμνασίου τότε — μόλις εἶχα τελειώσει τὴν Γ' τάξη τοῦ Τετραταξίου—εἶχα ἀρχίσει καὶ τοὺς στίχους μου νὰ γράφω, ἀλλὰ πρὸ πάντων, νὰ διαβάζω, νὰ διαβάζω μὲ πάθος ὁ τι ἔνιωνα τότε—ἀπὸ τὸ ρομάντσα τοῦ Ντεστογιέφσκυ μέχρι κάτι παλιούς τόμους τοῦ «Νουμᾶ», ποῦ βρέθηκαν κατοχουμένοι σ' ἕνα σκονισμένο ντουλάπι τοῦ σπιτιοῦ μας. Ἐκεῖ μέσα πρωτογνώρισα, ἢ καλύτερα κατεπιστήμισα στὸ δημοτικισιστικὸ κίνημα. Ἐκεῖ πρωτοείδα καὶ τὸν Ψυχάρη. Καὶ, δφείλω νὰ εἰπῶ ὁλόψυχα, ἐξεῖδε τὴν ἀγάπη μου ἀμέσως, μὲ ἀρκετὴ δυσπιστία. Μ' ἐπαρμάλεψε. Σχεδὸν μὲ τρόμο. Γιατί αὐτό; Τὸ πράγμα ἤταν ἁπλό: Τερατώδες φῆμες κακοδοφούσανε, ὄχι στὴ νεότητα, ἀλλὰ σὲ μᾶς τὰ παιδιά, ποῦ περνούσαμε τότε τὴν περίοδο τῆς πνευματικῆς μας διάπλασης, γιὰ τὸν Ψυχάρη καὶ τὸ ἔργο του. Θέλει νὰ χαλάσει τὴ γλῶσσα, μᾶς λέγανε. Δὲν θὰ γράφουμε πιὰ ὁ Π α ρ θ ε ν ώ ν ἢ ὁ Π α ρ θ ε ν ι ώ ν α, ἀλλὰ ὁ Π α ρ θ ε ν ὸ ς τοῦ Π α ρ θ ε ν ο ῦ!...

Κάτι τέτοια μᾶς κεντοῦσαν ἀφάνταστα τὴν παιδιάστικη φαντασία μας. Μπορῶ στὰ παρθενικὰ κ' ἀθῶα μάτια μας, ὁ Ψυχάρης ἔπαιρνε μιὰν ὑπόστασιν τερατώδη, ὑπερφυσικὴ, καὶ—γιατὶ νὰ τὸ κρύψω;—σχεδὸν ἀπατρόπαιμη! Καὶ δὲν μπορούσαμε νὰ καταλάβουμε γιατὶ τὸν ἀφήκανε νὰ κάνει τέτοια πράγματα!

Καὶ τί ἤταν τότε ἡ γλῶσσα ἐκείνη ποῦ μαθαίναμε στὸ σχολεῖο; Τί χρωμάτανε ἄλοι ἐκεῖνοι οἱ κανόνες. Τὰ παρέμματα καὶ οἱ μετοχές, ποῦ μὲ τόση δυσκολία κάὶ μὲ τόσον κόπο τ' ἀποστηθίζαμε; Ἐδῶ τὰ πράγματα εἶναι ἀλλά, σκεπτόμαστε: Γράφεις, ἄπαξ σούρχεται, μιλᾶς ὅπως σοῦ κατεβεῖ — καὶ δὲν ἔνιωθες λογαριασμὸ σὲ κανένα...

Θυμοῦμαι πὼς στοὺς μαθητιοὺς κύκλους μας γίνουνταν τότε ἱστορικὲς συζητήσεις καὶ ὁμηρικὲς μάχες γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Φυσικά, οἱ περισσότεροι εἴμαστε ἀκραιφνεῖς δημοτικιστές. Δὲν θέλαμε νὰ παραδεχτοῦμε καμμιὰν ὑποχώρηση, κανένα συμβιβασμό, καμμιὰ μετριοπαθῆ λύση στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, καὶ, πρὸ πάντων, κανένα... κανόνα. Τὸν Ψυχάρη ὅμως τὸν βλέπαμε πάντα σὰν ἕνα θεϊκὸ ὄν, ὁ ἀνελκυστὴς τῶν ἀγονιστῶν τοῦ δημοτικισμοῦ. Κι' ἔθλεπες ἐκεῖ τὰ πνευματικὰ ὀνόματα, ποῦ τίμησαν τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία. Ἀνειπτοσωπεύσανε, ἔλυδε καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἤ ἄνθος τοῦ τόπου, οἱ ἐκλεκτοί. Στὸ νοῦ του ἤταν ἡ ἐπιστήμη: Οἱ φωτισμένοι δάσκαλοι καὶ οἱ ἐπιστδευτικοὶ καθοδηγητές. Ἄνθρωποι μεστωμένοι καὶ ἀβαροί, ποῦ σοῦ ἔδιναν τὴν ἐνστόμωσι τῆς ἀγύρισης. Οἱ πρῶτοι ἤτανε τὸ κόρος. Καὶ στὰ τελευταῖα καθίσματα, ὁ θιοι ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, στριμωγμένοι παντοῦ, σ' ὅλες τὶς γωνιὲς, ξεχειλίζαμε τὴ συμπολιτεῖα τὸ θέατρο, σκεφαμένοι στοὺς χαμηλοὺς τοίχους του, κ' ἀπομαγεμένοι στὶς ἀπέθαντα μέρη ἡ ἀνέγνοι. Ἡ πρωτοπορία καὶ ἡ πίστη τοῦ ἔνθουσιασμοῦ ποὺ κυρεμῆζε καὶ τὸ ἔφτο. Τὸ βάθρο κάθε πνευματικοῦ ἐπιγήματος, κάθε ἀγώνα.

Τὸ θέατρο ἤτανε, πραγματικά, κάθε μεστο. Τὸ κόρος, ἡ ἐγγύηση καὶ ὁ θεός τοῦ ἔθνους ἠλέτριζαν τὴν ἀτμόσφαιρα. Οἱ ἀνάσες πασκέρες, οἱ λαμοὶ τεντωμένοι, τὰ μάτια ὀρθόνοιχτα καὶ γεμάτα ἀπὸ φλογερὴ περιέργεια, ἤσαν καρφωμένα στὴ σκηνή, ὅπου σεμνὸ κ' ἠθλητικό, καθότανε τὸ Ἐπιτελεῖο Δημοτικισμοῦ. Κ' ὅλοι περιμένανε τὸν...Ἐφκάθηκα στὶς μύτες τῶν ποδιῶν μου. Ἡ καρδιά μου τότανε νὰ σπάσει. Νορίζω πὼς εἶχα δαφνίσει. Ἔτσι; Ναί, ἔκρεμα ἀπὸ τὴ συγκίνηση...

... Καὶ σὲ λίγο, ἀφοῦ ἠσύχασε κάμποσο τὸ ἀφοσιτήριο, ὁ Δάσκαλος ἄρχισε νὰ μιλᾶ. Τί ἔλεγε; Δὲν ἄκουγα καθόλου. Μὰ δὲν εἶχα κ' ἀνάγκη γ' ἀκούσω. Ἡ λαμπρὴ μου ἡ ψυχὴ κι' ὁλόκληρη ἡ ὑπαρξίμου ἤτανε συγκεντρωμένη στὰ μάτια μου. Στὰ μάτια μου. ποὺ ἤτανε καρφωμένα σ' ἕνα μονοδιάστ σημεῖο, στὸ ἀνάστημα τοῦ Ψυχάρη, αἰχμαλωτισμένα πραγματικὰ ἀπὸ τὴν ἀπειτινοβολία τοῦ Γιατί, χωρὶς ὑπερβολή, ἔτσι ἤτανε. Ψυχάρης πάνω στὸ βῆμα, ἀπτινοβολοῦσε. Τὰ νάχανε φωτοστέφανο τὸν—τὸν φωτοστέφανο τῆς μεγάλης ἰδέας—καὶ Ἐλληνες ἀλλιῶς θαρρούσανε, ἀντρίκεια καὶ σθεναρὰ γιὰ τὴν ἐπιδολή τους. Αὐτὸ μᾶς μεθοῦσε καὶ μᾶς νέντριξε, παρ' ὅλα ὅσα μᾶς ἐρχεντανε οἱ λογιάτατοι, σὰν κόκκινο πανί, μπρὸς στὰ μάτια μας, γιὰ νὰ μᾶς ἐρεθίζουν ἐναντίον τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ δημοτικισμοῦ.

Μ' ὅλη τὴν παιδικὴ μας ἀφέλεια, καταλαβαίναμε πὼς ἄτιγρε κάτι ποὺ τὰ ἐξάγνιζε ὅλα, κάτι ποὺ λύγιζε καὶ τὴν πιὸ μαύρη—καὶ φανατισμένη ἀντίδραση —καταλαβαίναμε πὼς ὑπῆρχε ἡ π ί σ τ η. Ἔτσι, ὅταν γὸ καλοκαίρι τοῦ 1925 ἔστὸ τελευταῖο του ταξίδι στὴν Ἑλλάδα, ὁ Δάσκαλος πέρασε κ' ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κ' ἔδωσε μιὰ διάλεξη στὸ ἐ Ἀθήναιον—τὸ γνωστὸ ἀπόλυχνο θεατρικὸ θέατρο τῆς ὁδοῦ Πατησίων—τρέξαμε ὅλοι μὲ λαχτάρα νὰ τὸν ἀκούσουμε καὶ, πρὸ πάντων, νὰ τὸν γνωρίσουμε, νὰ τὸν δοῦμε, νὰ τὸν καταχωνιάσουμε. Χωρὶς νὰ τὸ ὁμολογοῦμε σὔτε καὶ στοὺς ἰδίους τοὺς ἑαυτούς μας, καταλαβαίναμε πὼς ἀπ' αὐτὴ τὴ γνωριμία θὰ κρίνεται ἡ τύχη τοῦ Δασκάλου μὲν' στὴ συνείδησή μας, ἀλλὰ καὶ ἡ δική μας, ποὺ ξηγούσαμε νὰ πιστεύουμε ἀπὸ κάποιο, νὰ ἑδραιώσουμε μιὰ πίστη, ποὺ μόλις εἶχεν ἀρχίσει νὰ διαμορφώνεται ἀμυδρὰ μ'ἐσᾶς μας. Κ' ἡ ἀγωνία μας ἤτανε μεγάλη: Τόσα ἐκατόρθωνε νὰ μᾶς πείσει;

... Τὸ θαυμάσιο ἐκεῖνο τὸ κωδωνιάτικο ἀπόγευμα, σὰ νάταν χτὲς ἀπόψε ἀπὸ μένα, ἀς ἔχουν περάσει δεκατέσσερα χρόνια ἀπὸ τότε. Τὸ εὐχύτερο θέατρο τοῦ Μουσείου ἤταν κατάμεστο ἀπὸ κόσμο κάθε λογῆς. Ἕνα ἀκροατήριο ἐξαιρετικὸ, ποὺ δὲν τὸ ἔχω ξανιδεῖ σὲ καμμιὰν αἴθουσα διαλέξεων, σὲ καμμιὰ φιλολογικὴ ἢ πνευματικὴ συγκέντρωσι ἐστός, ἴσως, στὸν «Διόνυσιακὸ τοῦ Ρόδον» τοῦ Σικελιανοῦ, στοὺς λόφους τῶν Φιλοπάππου—, ἕνα ἀκροατήριο ἄκρα λοίμενο ἀπὸ ὅ,τι ἐκλεκτότερο εἶχε τὸ ἔθνος σὲ διανόηση, σὲ Γράμματα καὶ Τέχνες. Σπὰς πρώτες σειρὲς ἤταν οἱ πολιάμορφοι καὶ οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ Δημοτικισμοῦ. Κι' ἔθλεπες ἐκεῖ τὰ πνευματικὰ ὀνόματα, ποὺ τίμησαν τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία. Ἀνειπτοσωπεύσανε, ἔλυδε καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἤ ἄνθος τοῦ τόπου, οἱ ἐκλεκτοί. Στὸ νοῦ του ἤταν ἡ ἐπιστήμη: Οἱ φωτισμένοι δάσκαλοι καὶ οἱ ἐπιστδευτικοὶ καθοδηγητές. Ἄνθρωποι μεστωμένοι καὶ ἀβαροί, ποὺ σοῦ ἔδιναν τὴν ἐνστόμωσι τῆς ἀγύρισης. Οἱ πρῶτοι ἤτανε τὸ κόρος. Καὶ στὰ τελευταῖα καθίσματα, ὁ θιοι ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, στριμωγμένοι παντοῦ, σ' ὅλες τὶς γωνιὲς, ξεχειλίζαμε τὴ συμπολιτεῖα τὸ θέατρο, σκεφαμένοι στοὺς χαμηλοὺς τοίχους του, κ' ἀπομαγεμένοι στὶς ἀπέθαντα μέρη ἡ ἀνέγνοι. Ἡ πρωτοπορία καὶ ἡ πίστη τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ποὺ κυρεμῆζε καὶ τὸ ἔφτο. Τὸ βάθρο κάθε πνευματικοῦ ἐπιγήματος, κάθε ἀγώνα.

Τὸ θέατρο ἤτανε, πραγματικά, κάθε μεστο. Τὸ κόρος, ἡ ἐγγύηση καὶ ὁ θεός τοῦ ἔθνους ἠλέτριζαν τὴν ἀτμόσφαιρα. Οἱ ἀνάσες πασκέρες, οἱ λαμοὶ τεντωμένοι, τὰ μάτια ὀρθόνοιχτα καὶ γεμάτα ἀπὸ φλογερὴ περιέργεια, ἤσαν καρφωμένα στὴ σκηνή, ὅπου. σεμνὸ κ' ἠθλητικό, καθότανε τὸ Ἐπιτελεῖο Δημοτισιμοῦ. Κ' ὅλοι περιμένανε τὸν...Δάσκαλο. Μιὰ ἀναμονή, ποὺ ἔμοιαζε γλυκειὰ ἀγωνία, ἔτσι γεμάτη ἀπὸ ἀρετὴ καθώς ἤταν.

Ποῦ εἶχε χοθεῖ μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀφοῦ τὸν πιστὸν, ἐγὼ ὁ ἀπόστολος τοῦ Δασκάλου. Μιὰ ἀναμονή, ποὺ ἔμοιαζε γλυκειὰ ἀγωνία, ἔτσι γεμάτη ἀπὸ ἀρετὴ καθώς ἤταν.

Ποῦ εἶχε χοθεῖ μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀφοῦ τὸν πιστὸν, ἐγὼ ὁ ἀπόστολος τοῦ Δασκάλου. Μιὰ ἀναμονή, ποὺ ἔμοιαζε γλυκειὰ ἀγωνία, ἔτσι γεμάτη ἀπὸ ἀρετὴ καθώς ἤταν.

Ἔτσι ἔφτασε ἡ ὥρα μας, τὰ ταπεινὰ μας μαθητιούδια νὰ μιλήσουμε. Ἐμεῖς ἤμαστε ἀκραιφνεῖς δημοτικιστὲς. Δὲν θέλαμε νὰ παραδεχτοῦμε καμμιὰν ὑποχώρηση, κανένα συμβιβασμό, καμμιὰ μετριοπαθῆ λύση στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, καὶ, πρὸ πάντων, κανένα... κανόνα. Τὸν Ψυχάρη ὅμως τὸν βλέπαμε πάντα σὰν ἕνα θεϊκὸ ὄν, ὁ ἀνελκυστὴς τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ δημοτισιμοῦ.

Δὲν ἐξετάζω ποιὲς ἐπιδολὲς οἱ σημερινὲς ἀντιλήψεις μου, σχετικὰ μὲ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ τὴν ψυχαρικὴ ἰδεολογία, ἀλλὰ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἡ ἄνθος τοῦ τόπου, οἱ ἐκλεκτοί. Ἀνειπτοσωπεύσανε, ἔλυδε καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἤ ἄνθος τοῦ τόπου, οἱ ἐκλεκτοί. Στὸ νοῦ του ἤταν ἡ ἐπιστήμη: Οἱ φωτισμένοι δάσκαλοι καὶ οἱ ἐπιστδευτικοὶ καθοδηγητές. Ἄνθρωποι μεστωμένοι καὶ ἀβαροί, ποὺ σοῦ ἔδιναν τὴν ἐνστόμωσι τῆς ἀγύρισης. Οἱ πρῶτοι ἤτανε τὸ κόρος. Καὶ στὰ τελευταῖα καθίσματα, ὁ θιοι ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, στριμωγμένοι παντοῦ, σ' ὅλες τὶς γωνιὲς, ξεχειλίζαμε τὴ συμπολιτεῖα τὸ θέατρο, σκεφαμένοι στοὺς χαμηλοὺς τοίχους του, κ' ἀπομαγεμένοι στὶς ἀπέθαντα μέρη ἡ ἀνέγνοι. Ἡ πρωτοπορία καὶ ἡ πίστη τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ποὺ κυρεμῆζε καὶ τὸ ἔφτο. Τὸ βάθρο κάθε πνευματικοῦ ἐπιγήματος, κάθε ἀγώνα.

Τὸ θέατρο ἤτανε, πραγματικά, κάθε μεστο. Τὸ κόρος, ἡ ἐγγύηση καὶ ὁ θεός τοῦ ἔθνους ἠλέτριζαν τὴν ἀτμόσφαιρα. Οἱ ἀνάσες πασκέρες, οἱ λαμοὶ τεντωμένοι, τὰ μάτια ὀρθόνοιχτα καὶ γεμάτα ἀπὸ φλογερὴ περιέργεια, ἤσαν καρφωμένα στὴ σκηνή, ὅπου. σεμνὸ κ' ἠθλητικό, καθότανε τὸ Ἐπιτελεῖο Δημοτισιμοῦ. Κ' ὅλοι περιμένανε τὸν...Ἐφκάθηκα στὶς μύτες τῶν ποδιῶν μου. Ἡ καρδιά μου τότανε νὰ σπάσει. Νορίζω πὼς εἶχα δαφνίσει. Ἔτσι; Ναί, ἔκρεμα ἀπὸ τὴ συγκίνηση...

... Καὶ σὲ λίγο, ἀφοῦ ἠσύχασε κάμποσο τὸ ἀφοσιτήριο, ὁ Δάσκαλος ἄρχισε νὰ μιλᾶ. Τί ἔλεγε; Δὲν ἄκουγα καθόλου. Μὰ δὲν εἶχα κ' ἀνάγκη γ' ἀκούσω. Ἡ λαμπρὴ μου ἡ ψυχὴ κι' ὁλόκληρη ἡ ὑπαρξίμου ἤτανε συγκεντρωμένη στὰ μάτια μου. Στὰ μάτια μου. ποὺ ἤτανε καρφωμένα σ' ἕνα μονοδιάστ σημεῖο, στὸ ἀνάστημα τοῦ Ψυχάρη, αἰχμαλωτισμένα πραγματικὰ ἀπὸ τὴν ἀπειτινοβολία τοῦ Γιατί, χωρὶς ὑπερβολή, ἔτσι ἤτανε. Ψυχάρης πάνω στὸ βῆμα, ἀπτινοβολοῦσε. Τὰ νάχανε φωτοστέφανο τὸν—τὸν φωτοστέφανο τῆς μεγάλης ἰδέας—καὶ Ἐλληνες ἀλλιῶς θαρρούσανε, ἀντρίκεια καὶ σθεναρὰ γιὰ τὴν ἐπιδολή τους. Αὐτὸ μᾶς μεθοῦσε καὶ μᾶς νέντριξε, παρ' ὅλα ὅσα μᾶς ἐρχεντανε οἱ λογιάτατοι, σὰν κόκκινο πανί, μπρὸς στὰ μάτια μας, γιὰ νὰ μᾶς ἐρεθίζουν ἐναντίον τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ δημοτισιμοῦ.

Μ' ὅλη τὴν παιδικὴ μας ἀφέλεια, καταλαβαίναμε πὼς ἄτιγρε κάτι ποὺ τὰ ἐξάγνιζε ὅλα, κάτι ποὺ λύγιζε καὶ τὴν πιὸ μαύρη—καὶ φανατισμένη ἀντίδραση —καταλαβαίναμε πὼς ὑπῆρχε ἡ π ί σ τ η. Ἔτσι, ὅταν γὸ καλοκαίρι τοῦ 1925 ἔστὸ τελευταῖο του ταξίδι στὴν Ἑλλάδα, ὁ Δάσκαλος πέρασε κ' ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κ' ἔδωσε μιὰ διάλεξη στὸ ἐ Ἀθήναιον—τὸ γνωστὸ ἀπόλυχνο θεατρικὸ θέατρο τῆς ὁδοῦ Πατησίων—τρέξαμε ὅλοι μὲ λαχτάρα νὰ τὸν ἀκούσουμε καὶ, πρὸ πάντων, νὰ τὸν γνωρίσουμε, νὰ τὸν δοῦμε, νὰ τὸν καταχωνιάσουμε. Χωρὶς νὰ τὸ ὁμολογοῦμε σὔτε καὶ στοὺς ἰδίους τοὺς ἑαυτούς μας, καταλαβαίναμε πὼς ἀπ' αὐτὴ τὴ γνωριμία θὰ κρίνεται ἡ τύχη τοῦ Δασκάλου μὲν' στὴ συνείδησή μας, ἀλλὰ καὶ ἡ δική μας, ποὺ ξηγούσαμε νὰ πιστεύουμε ἀπὸ κάποιο, νὰ ἑδραιώσουμε μιὰ πίστη, ποὺ μόλις εἶχεν ἀρχίσει νὰ διαμορφώνεται ἀμυδρὰ μ'ἐσᾶς μας. Κ' ἡ ἀγωνία μας ἤτανε μεγάλη: Τόσα ἐκατόρθωνε νὰ μᾶς πείσει;

... Τὸ θαυμάσιο ἐκεῖνο τὸ κωδωνιάτικο ἀπόγευμα, σὰ νάταν χτὲς ἀπόψε ἀπὸ μένα, ἀς ἔχουν περάσει δεκατέσσερα χρόνια ἀπὸ τότε. Τὸ εὐχύτερο θέατρο τοῦ Μουσείου ἤταν κατάμεστο ἀπὸ κόσμο κάθε λογῆς. Ἕνα ἀκροατήριο ἐξαιρετικὸ, ποὺ δὲν τὸ ἔχω ξανιδεῖ σὲ καμμιὰν αἴθουσα διαλέξεων, σὲ καμμιὰ φιλολογικὴ ἢ πνευματικὴ συγκέντρωσι ἐστός, ἴσως, στὸν «Διόνυσιακὸ τοῦ Ρόδον» τοῦ Σικελιανοῦ, στοὺς λόφους τῶν Φιλοπάππου—, ἕνα ἀκροατήριο ἄκρα λοίμενο ἀπὸ ὅ,τι ἐκλεκτότερο εἶχε τὸ ἔθνος σὲ διανόηση, σὲ Γράμματα καὶ Τέχνες. Σπὰς πρώτες σειρὲς ἤταν οἱ πολιάμορφοι καὶ οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ Δημοτισιμοῦ. Κι' ἔθλεπες ἐκεῖ τὰ πνευματικὰ ὀνόματα, ποὺ τίμησαν τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία. Ἀνειπτοσωπεύσανε, ἔλυδε καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἤ ἄνθος τοῦ τόπου, οἱ ἐκλεκτοί. Στὸ νοῦ του ἤταν ἡ ἐπιστήμη: Οἱ φωτισμένοι δάσκαλοι καὶ οἱ ἐπιστδευτικοὶ καθοδηγητές. Ἄνθρωποι μεστωμένοι καὶ ἀβαροί, ποὺ σοῦ ἔδιναν τὴν ἐνστόμωσι τῆς ἀγύρισης. Οἱ πρῶτοι ἤτανε τὸ κόρος. Καὶ στὰ τελευταῖα καθίσματα, ὁ θιοι ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, στριμωγμένοι παντοῦ, σ' ὅλες τὶς γωνιὲς, ξεχειλίζαμε τὴ συμπολιτεῖα τὸ θέατρο, σκεφαμένοι στοὺς χαμηλοὺς τοίχους του, κ' ἀπομαγεμένοι στὶς ἀπέθαντα μέρη ἡ ἀνέγνοι. Ἡ πρωτοπορία καὶ ἡ πίστη τοῦ ἐνθουσιασμοῦ

ΓΡΑΦΕΙΑ
Πατησίων 8
ΤΗΛ. 30-461

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΑΘΗΝΑ Περίοδ
ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΟΥ
Αριθ. φύλλου

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

ΚΙ' Ο ΨΥΧΑΡΗΣ

ΤΟΥ κ. ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Πέρασαν πενῆντα χρόνια ἀπὸ τότες ποὺ ὁ Ψυχάρης μὲ τὸ «Ταξίδι» του τἄβαλε μὲ τὸν ἀττικισμὸ καὶ ἄνοιξε διάπλατα τὸ δρόμο τοῦ δημοτικισμοῦ. Τὸ 1888 εἶναι ὅπως ὅλοι μας τὸ ξέρουμε ἱστορικὸς σταθμὸς στὴν ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. Καὶ τὸ σταθμὸ αὐτόνε, δὲν ὑπάρχει δεύτερη γνώμη, τὸν ἐχάραξεν ὁ Ψυχάρης, ἀρχίζοντας ἀπὸ τότες συστηματικὰ καὶ μὲ μεγάλη συνέπεια τὸ κήρυγμά του γιὰ τὰ δικαιώματα ποὺ ἔχει ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ νὰ γίνει τὸ ἐπίσημο ὄργανο τοῦ γραφτοῦ λόγου. Δέ λέω, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ψυχάρη σηκώσανε πολλοὶ τὴ σημαία τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ κάμποσοι εἴτανε ποὺ πάσχισαν κατὰ καιροὺς νὰ προπαγανδίσουν τὴ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ νὰ τὴν ἐπιβάλουν στὸ γραφτὸ πεζὸ λόγο.

Πρὶν ἀκόμα τοῦ 1821, ἀκουστοὶ δασκάλοι τοῦ Γένους (Ψαλλίδας, Βηλαρᾶς, Φιλιππίδης, Κωνσταντᾶς κ.ἄ.) ἔγραψαν καὶ φώναξαν γιὰ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα. Ὕστερα πάλι ἤρθαν οἱ Ἑφτανησιῶτες λόγιοι καὶ πρωτοπορεία τους εἴταν ὁ Σολωμός. Ὡστόσο μεγάλα πράματα δὲν ἔγιναν. Ἡ ἄρχουσα τάξη, καὶ προπάντων οἱ πραγματευτάδες καὶ καραβοκυραῖοι ποὺ εἴταν ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τῆς Ἐθνικῆς μας Παλιγγενεσίας, δέχτηκαν τὸ γλωσσικὸ κήρυγμα τοῦ Κοραῆ, ποὺ προσαρμόζονταν στὶς τότε ἄμεσες καὶ ἐπείγουσες ἀνάγκες τοῦ Ἔθνους. Κι' ἀλήθεια ἡ ἄρχουσα τάξη στὰ πρῶτα πενῆντα-ἑξῆντα χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα πρῶτο καὶ κύριο εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἱστορικὲς περγαμηνές. Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἔπρεπε μὲ κάπως θετικὸ τρόπο, νὰ παρουσιασθεῖ σὰν κληρονομιὰ τῆς ρωμιοσύνης. Καὶ στὴν περίσταση αὐτὴ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους, θὰ εἴταν τὸ κυριώτερο τεκμήσιο τῆς κατευθεῖαν καταγωγῆς μας ἀπὸ τοὺς ἔνδοξους καὶ πολυύμνητους ἀρχαίους Ἕλληνες. Ἔπειτα καὶ ἕνα ἄλλο. Ἡ ὁμιλούμενη γλῶσσα στὰ χρόνια τοῦ Ἐθνικοῦ Σηκωμοῦ — καὶ πιὸ ὕστερα — δὲν εἴταν ἀπόλυτα ὁμοιόμορφη. Εἶχε στὸ λεξιλόγιό της πολλὲς ξένες λέξεις. Κι' ἀκόμα ὕπαρχαν καὶ ντοπιολαλιὲς ποὺ δυσκόλευαν καὶ τοῦτο : Τὸν Κρητικὸ νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τὸ Θεσσαλό, τὸν Ζακυνθινὸ μὲ τὸ Μενιδιάτη, τὸ Μωραΐτη μὲ τὸ Νησιώτη. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἔπρεπε νὰ γίνει μεγάλη ἐργασία. Προπάντων ὅμως τὰ σχολεῖα καὶ ἡ ἐφημερίσα, κι' ὡς ἕνα σημεῖο κι' ὁ στρατός, δημιούργησαν ἕνα προφορικὸ γλωσσικὸ ὄργανο ἐπηρεασμένο κάπως καὶ ἀπὸ τὴ λογία παράδοση, μὰ καὶ ξεκαθαρισμένο ἀπὸ τὶς ξένες λέξεις ποὺ δὲν εἴταν πανελλήνιες καὶ δὲν εἶχαν κανένα δικαίωμα νὰ πολιτογραφηθοῦν στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα γιὰ νὰ παρουσιάζει τὸ φαινόμενο τῆς γλωσσικῆς ἀναργίας, ποὺ ὡς ἕνα σημεῖο ἀντικαθρεφτίζεται στὴ «Βαβυλωνία» τοῦ Βυζαντίου.

Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τοῦτο ἐδῶ.

Ἡ δημοτικὴ εἴταν ἀδούλεφτη καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς ἐκφραστικός της πλοῦτος εἴταν φτωχός. Ὁ Κοραῆς, ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ φωτισμένους πνευματικοὺς ἡγέτες τοῦ Ἔθνους, στὰ τριάντα πρῶτα χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα, εἶδε μὲ ξεκάθαρο μάτι τὴν πραγματική μας γλωσσικὴ κατάσταση καὶ χάραξε τὸ συμβιβαστικὸ δρόμο ποὺ μᾶς ἔφερε τὰ ἴσια στὴν κ α θ α ρ ε ύ ο υ σ α.

Ἡ λύση ὅμως αὐτὴ εἴταν προσωρινή, γιατὶ δὲν μπόρεσε νὰ δώσει στὸ Ἔθνος ζωντανὸ ὄργανο τοῦ γραφτοῦ λόγου. Ὅσο καιρὸ τὰ φεουδαρχικὰ στοιχεῖα τοῦ μικροῦ Βασιλείου εἴταν τὸ πᾶν στὴν πολιτική, κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωή, καὶ ὁ ἔξω ἑλληνισμὸς μὲ τὸ Πατριαρχεῖο ἐπὶ κεφαλῆς, ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπίδραση πάνω στὴν παλιὰ Ἑλλάδα, δὲν μποροῦσε νὰ γίνει σοβαρὸς λόγος γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ γλωσσικοῦ καθεστῶτος.

Ἅμα ὅμως μὲ τὸν καιρὸ σημειώθηκαν μερικὲς λίγο πολὺ σημαντικὲς ἀλλαγὲς στὶς ἐσωελλαδικὲς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις τοῦ τόπου σιγὰ - σιγὰ μεταμορφώνονταν, τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ξανάρθε στὴν ἐπιφάνεια καὶ ἔγινε σὰ νὰ ποῦμε τὸ κεντρικὸ ζήτημα ποὺ ἀπασχολοῦσε τὴ νεοελληνικὴ ἰντελιγκέντσια, γιατὶ συνδέθηκε ἄμεσα μὲ τὴν προσπάθεια ποὺ ἔκαναν οἱ ἐπίσημοι, θέλοντας νὰ ἐνισχύσουν καὶ προωθῆσουν τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τοῦ Ἔθνους. Οἱ τέτοιες ζυμώσεις ἄρχισαν νὰ γίνονται ἀπὸ τὸ 1880 πάνω - κάτω. Εἴταν ἡ περίοδος ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη μὲ τὸν Χαρίλαο Τρικούπη ἐπὶ κεφαλῆς, κάνει μιὰ μεγάλη ἐξόρμηση γιὰ νὰ ἐχτοπίσει τὸν κοτσαμπαδισμὸ καὶ τὸ φεουδαρχισμὸ ἀπὸ τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικά του πόστα, μὲ κατευθυντήρια γραμμὴ νὰ ἀναδιοργανώσει τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ ἀλλάξει τὶς παραγωγικὲς σχέσεις, δίνοντας τόπο στὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο ποὺ ζητοῦσε νὰ δημιουργήσει τοὺς κατάλληλους ὅρους γιὰ νὰ βάλει τὴν Ἐθνικὴ οἰκονομία τῆς χώρας κάτω ἀπὸ ὡρισμένο ρυθμὸ ἐξέλιξης καὶ ἀνάπτυξης.

Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ εἴταν λοιπὸν, λίγο πολὺ, μιὰ ἐποχὴ δημιουργική. Γι' αὐτὸ καὶ σ' ὅλες τὶς μορφὲς τῆς πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς παρουσιάστηκε κάποιος ὀργασμὸς μὲ ἔντονα πολλὲς φορὲς φανερώματα δράσης. Ὡστόσο τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὶς τέτοιες ζυμώσεις δὲν εἴταν καὶ πολὺ σπουδαῖα. Ὁ βιομηχανικὸς ἐξοπλισμὸς τῆς χώρας δὲν εἴταν εὔκολος κι' οὔτε τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο βρῆκε τοὺς ταιριαζούμενους ὅρους γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ κηδεμονεύσει τὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία. Ὁ Τρικούπης φαντάστηκε πολὺ γρήγορα τὸ ρυθμὸ τῆς κοινωνικοοικονομικῆς ἐξέλιξης καὶ ἀνάπτυξης, κι' ἔπεσεν ἔξω. Ὁ φεουδαρχισμὸς, τὰ παλιὰ τζάκια, ἀπὸ τὶς ἰδιομορφίες τῆς Ἑλληνικῆς οἰκονομίας εἶχαν ἀκόμη μεγάλο τράτο γιὰ νὰ δράσουν.

Ἡ ἀστικὴ τάξη μέσα σὲ πέντε δέκα χρόνια ἀσταμάτητης πάλης, ἔρριξε τ' ἅρματα. Ἔπρεπε νὰ περιμένει καὶ νὰ κάνει ὑπομονή. Ἄλματα δὲν μποροῦσαν νὰ γίνουν.

Στὰ χρόνια αὐτὰ καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου παρουσίασε ἀνάλογα φαινόμενα. Ἀνέβασμα καὶ πέσιμο. Ἐξόρμηση καὶ πισοδρόμισμα, εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματα ποὺ χαραχτηρίζουν τὴν ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη.

Τὸ ὅτι ὅμως ὑπῆρχαν καὶ ζωντανὲς δυνάμεις ποὺ γύρευαν νὰ προσπεράσουν τὴν ἐποχή τους καὶ νὰ τὴν ποδηγετήσουν μὲ νέα συνθήματα τὸ δείχνει ἡ μεγάλη ἀμάχη ποὺ ἄρχισαν ἀπὸ τὸ 1888 καὶ ὕστερα γύρω στὸ γλωσσικὸ ζήτημα.

Ἀττικιστὲς καὶ δημοτικιστὲς εἴταν τὸ ἴδιο π τριῶτες, ὡς τὸ κόκκαλο καὶ εἶχαν σὲ τελευταία νάλυση τὰ ἴδια ἰδανικά. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἤθελο τὸ μεγάλωμα τοῦ Κράτους κι' ἔδιναν πρωταρχικὴ ξία στὴν τέτοια ἢ τέτοια ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τ ἐλεύθερου Βασιλείου. Κι' ὅμως χωρίζονταν σὲ δι παρατάξεις κι' εἴταν ἄσπονδοι ἐχτροί. Διαφωνοῦσ πάνω στὸ ζήτημα ποιὰ γλῶσσα πρέπει νὰ εἶναι τὸ πίσημο ὄργανο τοῦ Ἔθνους, κ' ἔτσι τὸ γλωσσικὸ ζ τημα ἔγινε γιὰ τριάντα τόσα χρόνια τὸ σύνθημα τῆ πάλης ποὺ χώριζε τὰ προοδευτικὰ ἀπὸ τὰ καθυστ ρημένα στοιχεῖα. Οἱ ἀττικιστὲς ἐκφράζανε μὲ τὸ πιὸ ἐπίσημο τρόπο τὴν παλιὰ παράδοση ποὴ εἶχέ μα τῆς τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς γραμματιζούμ νους καθώς καὶ τὸν ἀνώτερο Κλῆρο. Αὐτοὶ ἔβαλό γιὰ ἰδανικὸ τῆς ρωμιοσύνης τὸ ξαναγύρισμα στὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, κι' ἀπὸ τὴν αἰτία αὐτ ἤθελαν γιὰ γλωσσικὸ ὄργανο τοῦ γραφτοῦ καὶ πρ φορικοῦ λόγου τὴν ἀ τ τ ι κ ὴ γ λ ῶ σ σ α. Οἱ δη μοτιστικὲς χωρὶς νὰ παραγνωρίζουν τὴν ἱστορικὴ σ μασία καὶ ἐκπολιτιστικὴ ἀξία τοῦ ἀρχαίου ἑλλη νικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς χλασσικῆς παιδείας, πί στευαν καὶ παραδέχονταν πὼς πρέπει νὰ δημιουρ γηθεῖ καὶ ν ε ο ε λ λ η ν ι κ ὸ ς πολιτισμός. Κα σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀ ναγέννηση τοῦ Ἔθνους, ἔβαλαν τὴ λύση τοῦ γλωσ σικοῦ ζητήματος μὲ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆ σὰν ὄργανο τοῦ γραφτοῦ λόγου. Ἡ τάση ὅμως αὐτ εἴταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ μικρὴ μειοψηφία, ἀνάμεσ στοὺς γραμματιζούμενους. Εἴταν ὅμως μαχητικό τερη καὶ ἐπιθετικώτερη. Ἀρχηγός της, εἴταν ὁ Ψυχά ρης ποὺ ὁλοκλήρωσε τὶς προγραμματικὲς κατεύθυν σεις τῆς ὁμάδας, μὲ τὸ πολύκροτο «Ταξίδι» του.

Ὅσο ὅμως περνοῦσαν τὰ χρόνια, τόσο ὁ δη μοτικισμὸς ἔπερνε σάρκα καὶ ὀστᾶ, καὶ γινό ταν σὰν νὰ ποῦμε κίνημα μὲ πλατύτερο περιε χόμενο. Ὅσο μάλιστα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ο αἰῶνα, ἀναπτύσσονταν οἱ παραγωγικὲς δυνά μεις τοῦ τόπου καὶ ἄλλαζαν οἱ παραγωγικὲ σχέσεις, μὲ τὸ παραμέρισμα ἀπὸ τὴν ἄλλη με ριὰ τῶν φεουδαρχικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν πολι τικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωή, τόσο ἡ ἄρχουσα τάξ γίνονταν προοδευτικώτερη καὶ καταλάβαιν τὴν ἐκπολιτιστικὴ καὶ ἱστορικὴ σημασία ποὶ εἶχε τὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἐξ ἄλλοι στὴ Μακεδονία, ποὺ εἴταν στραμένη ἡ προσοχὴ τοῦ Ἔθνους ἀπὸ τοῦ 1890 ὡς τὰ 1912, εἶχε ἀνα πτυχθεῖ στὸ ἀναμεταξὺ ὁ σερβικὸς, βουλγαρι κὸς καὶ ρουμανικὸς ἐθνικισμός. Ὁ ἀττικισμὸ σὰν παλιὰ παράδοση, ποὺ νοσταλγοῦσε τὰ πε ρασμένα, πίστευε στὸ ἀντιϊστορικὸ καὶ ἀνεδα φικὸ «θάμα» πὼς ἀρκεῖ νὰ μάθουν οἱ Ἕλληνε τὴν ἀττικὴ γλῶσσα γιὰ νὰ ξεσκλαβωθοῦν κα γίνουν ἀπὸ τὴ Ροδόπη, ὡς τὴν Κρήτη, ἀντάξιο ἀπόγονοι τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Περικλῆ, τοῦ Εὐ ριπίδη καὶ τοῦ Σωκράτη. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς τέτοια παράδοσης ἀνίκανοι νὰ καταλάβουν τό βάθο καὶ τὸ πλάτος τοῦ ἐθνικισμοῦ, ἔπαιζαν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὸ ρόλο τοῦ ζητιάνου καὶ ἀπαγγέλ λοντας τὸ τροπάρι γιὰ τὴν Ἀκρόπολη καὶ τὸν Παρθενῶνα, ζητοῦσαν χωρὶς θυσίες καὶ ὀργά νωση : «ν' ἀναγνωρισθῶσι παρὰ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς καὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐ ρώπης τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ», ἐνὼ ἀπὸ τὴν ἄλλη : στὴν ἐκπαιδευτική τους προσπάθεια ἀποδείχνονταν ἀχθοφόροι καὶ ὄχι σοβαροὶ με λετητὲς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας.

Ὅποιος μελετήσει τὴν νεοελληνικὴ ἱστορία μ' ἕνα τέτοιο πρῖσμα, θὰ ἰδεῖ πόσο προοδευτικὸς εἴταν ὁ δημοτικισμὸς, καὶ, πόση ἱστορικὴ ἀξία ἔχει τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη. Κι' ἀκόμα θὰ ἰδεῖ πὼς ὁ ἴδιος ὁ Ψυχάρης σὰν ἀγωνιστὴς καὶ ἀρχηγὸς ἑνὸς κινήματος παίρνει μεγάλη θέση μέσα στὴ νεοελληνικὴ ἱστορία, ἐνὼ τὸ «Ταξίδι» του θὰ μείνει τὸ καλύτερο ἱστορικὸ δοκουμέντο ποὺ θεμελιώνει προγραμματικὰ τὸ δημοτικισμὸ, στὴν περίοδο τῆς ἀνάπτυξής του, δηλαδὴ στὰ χρόνια 1890—1917.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΔΑΤΟΣ

Ο ΠΑΠΟΥΣ ΤΟΥ ΨΥΧΑΡΗ

«Ἕνας γέρος λιγνὸς καὶ γερός. Φρύδια μάβρα παχιά. Ἡ μοτιά του σούβλα, μια φλόγα ἴσια, σὰ γραμμὴ ἀπὸ φῶς. Μύτη ἀετένια, φίνα, περήφανη, προσταχτική, μοναρχική. Ἀπείρο πνέμα ποὺ ἔμοιαζε σὰ νὰ κορυφώνεται στὰ δυό ἰσου τὰ μάγουλα, στὶς ἄκρες. Χαμόγελα μαργιόλικα. Ἕνα μουστάκι παχί, ξουρισμένο τὸ πηγούνι. Ἀπέραντη καλοσύνη, ἀπόφαση ποὺ δὲ σήκωνε λόγο, περεχυμένες στὸ ἄτομό του ὅλο».
ΨΥΧΑΡΗΣ